

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ALAÇAM ÇERKES HALK KÜLTÜRÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HAZIRLAYAN
MAKBULE SEVİNÇ**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi MEHMET AKİF KORKMAZ**

GİRESUN-2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 19.06.2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Makbule SEVİNÇ'in "Alaçam Çerkes Halk Kültürü" başlıklı tezini incelemiş olup aday 19.06.2019 tarihinde, saat 15.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KORKMAZ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Elif Şebnem DEMİRCİ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Samet KILIÇ	

ONAY

...../...../2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Alaçam Çerkes Halk Kültürü’’ adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/07/2019

Makbule SEVİNÇ

ÖN SÖZ

Bir toplumun maddi ve manevi değerleri ortak kültürünü oluşturur. Ortak kültüre sahip olan toplumlar ortak tarih, inançlar ve değerler paydasında birleşirler. Bu birleşim unsurları toplumların birbirlerinden farklı kültürel özelliklerini oluşturur. Bu kültürel özellikler toplumun mensubu olduğu bireyler tarafından kültürün toplumsal anlamda varlığını ve sürekliliğini sağlayan gelenekler aracılığıyla yaşatılır. Kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekler zaman içinde toplumsal, ekonomik, teknolojik etmenlerle değişim ve gelişim göstererek zenginleşir.

Halk kültürü öğeleri, toplumların zengin kültürel varlığını içinde barındırır. Toplumların gündelik yaşamlarına yön veren doğum, evlenme ve ölüm olayları halk kültüründe geçiş dönemleri olarak bilinir. Çağımızda küreselleşmenin etkisiyle iletişim, ulaşım ve bilişim alanındaki gelişmeler toplum yapısında hızlı değişimler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu süreçte bazı kültür öğelerinin farklı kültürlerin etkisiyle değişime uğraması, bazılarının ise yok olmaya yüz tutması kaçınılmazdır.

Bu çalışmada Samsun Alaçam İlçesi Çerkes Halk Kültürü ürünlerinin derlenip yazıya geçirilerek gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Çerkes toplumuna ve Çerkes folkloruna katkıda bulunacağımızı umut etmekteyiz.

Bu tez çalışması sürecinde bilgi ve deneyimleriyle daima bana yol gösteren, desteğini ve anlayışını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif KORKMAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

II

ÖZET

SEVİNÇ, Makbule Alaçam Çerkes Halk Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2019,161.

Bu çalışmada Kafkasya'dan 1864'te zorunlu göç sonrası Samsun Alaçam İlçesi Karlı ve Sarılık köylerine taşınmış olan Çerkes halk kültürüne ait yöresel, folklorik gelenek, göreneklerin, törensel uygulamaların ve ritüellerin Alaçam coğrafyasındaki durumu incelenmiştir.

Çerkesler, geleneksel Kafkas kültürüne ait özellikleri göçle gelip yerleştikleri bölgede korumaya ve yaşatmaya çalışmaktadırlar. Geçiş dönemlerine ait doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri yerleştikleri bölge halkıyla etkileşim ve kültürleşme sonucunda değişime uğramakla birlikte büyük ölçüde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bölgeye yerleşen ilk kuşaklar, yerleşim yerlerini dışa kapalı köyler halinde oluşturmuşlardır. Bu durum geleneksel halk kültürü özelliklerini korumaları bağlamında önemli etkiye sahip olmuştur.

Özellikle 1950'li yıllardan sonra Türkiye'de geniş kitlelere hitap eden ve yayılım gösteren Çerkes dernekleri, sosyal ve kültürel alanda önem arz eden faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu anlamda Çerkes kültürü, kapalı köy yaşantısından kentsel alana taşınarak varlığını sürdürme çabasındadır.

Anahtar Kelimeler: Çerkesler, Halk Kültürü, Gelenek, Xabze, Sürgün Anmaları

ABSTRACT

SEVİNÇ, Makbule Alaçam Circassian Folk Culture, Master Thesis, Giresun, 2019,161.

In this study, the change and development of local, folkloric traditions, traditions, ritual practices and rituals of Circassian folk culture which were moved to Circassian villages of Samsun Alaçam district after forced migration from Caucasus in 1864 were examined.

Circassians are trying to preserve and maintain the characteristics of traditional Caucasian culture in the region where they settled by migration. Although the traditions of birth, marriage and death of the transition periods are changed as a result of interaction and culturing with the local people, they are tried to be kept alive to a great extent. The first generations that settled in the region formed the settlements as closed villages. This has had a significant impact on the preservation of traditional folk culture characteristics.

Especially after the 1950 invasion that appeal to a wide audience and showing Circassian associations in Turkey, there are activities that are important in social and cultural fields. In this sense, Circassian culture tries to survive by moving from closed village life to urban area.

Keywords: Circassians, Folk Culture, Tradition, Xabze, Commemoration of Exile

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
TABLO LİSTESİ.....	VIII
FOTOĞRAFLAR.....	IX

GİRİŞ**BİRİNCİ BÖLÜM**

1. KAFKASYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ, KİMLİK VE DİASPORA	8
1.1. KAFKAS-RUS SAVAŞLARI SONRASINDA KAFKASLARIN TÜRKİYE'YE ZORUNLU GÖÇÜ	1
1.2. ÇERKES ADININ KÖKENİ KAPSAMI VE ÇERKES KİMLİĞİ.....	12
1.3. TÜRKİYE'DE ÇERKES DİASPORASI.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİR ÇERKES YERLEŞMESİ OLARAK SAMSUN ALAÇAM İLÇESİ.....	17
2.1. ALAÇAM KARLI VE SARILIK ÇERKES KÖYLERİ	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GELENEĞİN İZİNDE SOSYOKÜLTÜREL YAŞAM	29
3.1. AİLE YAPISI VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER	29
3.2. XABZE BİR YAŞAM FELSEFESİDİR.....	33
3.3. ÇERKES SOFRASI VE MİSAFİR KÜLTÜRÜ.....	39
3.4. EĞLENCE KÜLTÜRÜ veya ZEXES.....	45
3.4.1. Zexes Oyunları	49
3.4.2. Yüzük Oyunu	49

3.4.3.	Kapak Oyunu	49
3.4.4.	Şans Oyunu	50
3.4.5.	Yutturmaca Oyunu	50
3.4.6.	Eşinden Memnun Musun? Oyunu.....	50
3.4.7.	Telefon Oyunu	51
3.4.8.	Kulaktan Kulağa Oyunu.....	51
3.4.9.	Vız Vız Oyunu	52
3.4.10.	“Of Yandım”! Oyunu	52
3.4.11.	Ceviz Kabuğu Oyunu.....	52
3.4.12.	Sarımsak Oyunu	53
3.4.13.	Zexes Oyunları Analizi	53
3.5.	ALAÇAM ÇERKES KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ TÖRENLERİ	55
3.5.1.	Doğum İle İlgili İnanış ve Uygulamalar	56
3.5.2.	Evlilik Öncesi Tanışma, Arkadaşlık Veya Kaşenlik Geleneği	63
3.5.3.	Düğün Öncesi Kız İsteme, Nişan Töreni	66
3.5.4.	Düğün Seremonisi.....	71
3.5.5.	Düğün Sonrası Sakınma Gelenekleri	80
3.5.6.	Kız Kaçırma Yoluyla Evlilik	83
3.5.7.	Yaşamın Diyalektik Sonu	88
3.5.8.	Yas Ritüelleri	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.	ÇERKES SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ÇATISINDA GEÇMİŞ KURGUSU OLARAK SÜRGÜN ANMALARI.....	97
4.1.	ANMA TÖRENLERİNDE TOPLUMSAL HAFIZA ÜZERİNDEN BİZ BİLİNCİ ve MAZİ BİRLİĞİNİN KURULMASI.....	108
4.2.	ÇERKES SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE FAALİYETLERİ	112

SONUÇ

KAYNAKÇA

KAYNAK KİŞİLER.....	132
EKLER.....	134
ÖZ GEÇMİŞ	151

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
C:	:Cilt
ÇDP	:Çoğulcu Demokrasi Partisi
ÇERKES-FED	:Çerkes Dernekleri Federasyonu
Çev	:Çeviren
DÇDK	:Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi
der.	:Derleyen
KAF-DER	:Kafkas Derneği
KAFFED	:Kafkas Dernekleri Federasyonu
KKTKD	:Kuzey Kafkas Türk Kültür Derneği
s.	:Sayfa
S.	:Sayı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Karlı Köyü Çerkeslerinin Türkçe Soyadları ve Çerkesce Sülale, Boy Adları	21
Tablo 2: Sarılık Köyü Çerkeslerinin Türkçe Soyadları ve Çerkesce Sülale, Boy Adları.....	22
Tablo 3: Zexes Oyunları Analizi.....	54

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 Alaçam İlçe Haritası	134
Fotoğraf 2 Karlı Köyü Girişinde Bulunan Anıt	135
Fotoğraf 3 Sarılık Köyü Girişinde Bulunan Anıt	136
Fotoğraf 4 Sarılık Köyünde Bir Çerkes Evi	137
Fotoğraf 5 Sarılık Köyünde Bir Çerkes Evi	137
Fotoğraf 6 Sarılık Köyü Tembelhanesi	138
Fotoğraf 7 Karlı Köyü Tembelhanesi	139
Fotoğraf 8 Samsun ve Çorum Çerkes Derneği Gençlik Toplantısında Çerkes Halk Oyunları.....	140
Fotoğraf 9 Samsun ve Çorum Çerkes Derneği Gençlik Toplantısında Çerkes Halk Oyunları.....	141
Fotoğraf 10 Samsun ve Çorum Çerkes Derneği Gençlik Toplantısında Adige Bayrağı Etrafında Toplanan Gençler	142
Fotoğraf 11 Karlı Köyünde Düğün Yemeği Servisi	142
Fotoğraf 12 Karlı Köyünde Düğün Yemeği Yenilirken	143
Fotoğraf 13 Karlı Köyünde Düğünde Çerkes Halk Oyunları	143
Fotoğraf 14 Karlı Köyünde Evin Avlusunda Düğün Alanı	144
Fotoğraf 15 Kefken Sürgün Anma Töreni Babalı Merkez Camii Önünde Açılış Konuşması (2018)	144
Fotoğraf 16 Kefken Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018).....	145
Fotoğraf 17 Kefken Sürgün Anma Töreni Pankart Açılması (2018).....	145
Fotoğraf 18 Kefken Sürgün Anma Töreni Sahilde Hazırlık (2018)	146
Fotoğraf 19 2018 Kefken Sürgün Anma Töreni Ağıtlar Eşliğinde Sahile İniş.....	146
Fotoğraf 20 Kefken Sürgün Anma Töreni Denize Bırakılan Karanfiller (2018).....	147
Fotoğraf 21 2018 Kefken Sürgün Anma Töreni Adige Bayrağı Açılırken (2018) ..	147
Fotoğraf 22 Kefken Sürgün Anma Töreni Sürgün Nöbeti Tutan Çerkesler	148
Fotoğraf 23 Nalçık Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018).....	148
Fotoğraf 24 Nalçık Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018).....	149
Fotoğraf 25 Nalçık Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018).....	149

GİRİŞ

Bu tez çalışması konusu “Alaçam Çerkes Halk Kültürü” başlığı altında oluşturulmuştur. Araştırmanın nesnesi Alaçam Çerkesleridir. Yörede yaşayan Çerkesler 1864’te anavatanları Kafkasya’dan zorunlu göçe tabii tutularak Samsun limanı üzerinden Alaçam’a yerleştirilmişlerdir. Bu halkın Kafkasya’dan Alaçam coğrafyasına taşıdıkları sosyokültürel özellikleri ve geçiş dönemlerine ait uygulama ve ritüelleri araştırmamızın konusunu oluşturur.

Yaklaşık 155 yıldır bu yörede yaşayan Çerkes halkı etnik kimliklerini, dillerini ve kültürlerini yaşatma çabası içinde olmuşlardır. Çerkes halkı göçle birlikte diasporaya taşıdıkları etnokültürel nitelikli özelliklerini Çerkes dernekleri aracılığı ile ortak söylem ve çabalar etrafında şekillendirerek korumaya ve sürdürmeye çalışmaktadırlar. Sivil toplum örgütleri çatısında gerçekleştirdikleri anma törenlerinde, atalarının 155 yıl önce yaşadıkları sürgün trajedisini dünya kamuoyuna taşımaktadırlar.

Araştırma, teorik ve uygulamalı olmak üzere iki aşamada oluşturulmuştur. İlk aşamada konuya ilişkin kaynak taraması yapılmış ve teorik çerçeve oluşturulmuştur. İkinci aşamada alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması 2018 yılının Ocak ve Aralık ayları arasında yapılmıştır. Sahada derleme yöntemi olarak katılımlı gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Tez çalışmasına ait gözlem ve görüşmeler Alaçam Karlı ve Sarılık köyleri başta olmak üzere Samsun Çerkes Derneklerinde ve Kocaeli/ Kefken Sürgün Anma Törenlerinde gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda eğitim, iş durumu gibi nedenlerle köylerden kente göçün artması, köylerde yaşayan nüfusun azalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle araştırma sahası olarak Karlı ve Sarılık adlı Çerkes köyleri seçilmiştir. Karlı ve Sarılık köyleri kuruluş itibariyle Çerkes köyüdür. Bugün, bu köylerde yaşayan nüfusun %80’inden fazlasını Çerkes kökenli vatandaşlar oluşturmaktadır. Bu vatandaşlar 1864 yılı ve sonrasında Kafkasya’dan göç yoluyla gelerek bu köylere yerleşmişlerdir. Şehirleşme nedeniyle giderek boşalan köylerde bugün ikamet edenler, geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlayan orta

kuşak ve emekli kesim olan yaşlı kuşaktır. Dolayısıyla köylerde, kaynak kişilerimiz 40-85 yaş aralığından oluşmaktadır. Orta ve yaşlı kuşaktan insanların Çerkes halkının köklü gelenek ve görenek bilgisine sahip olması da bu kişileri tercih nedenlerimizdendir. Bu anlamda Kafkasya'dan diasporaya taşınmış olan Çerkes halk kültürü öğelerini kişilerin sözel hafızasında kaldığı şekliyle derleyip yazıya geçirmek amaçlanmıştır.

Çalışmada 155 yıl önce zorunlu göç yoluyla Kafkasya'dan Samsun Alaçam İlçesi Karlı ve Sarılık köylerine göç ederek yerleşen Çerkes halkının uzun yıllar boyunca yaşatmaya çalıştıkları halk kültürü öğelerini oluşturan geleneksel uygulamalarını tespit etmek ve bunlara bağlı olarak oluşan pratiklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu uygulamaların Kafkasya'dan diasporaya geçirdiği değişim ve dönüşüm süreçleri incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte bugünün Türkiye'sinde yaşayan Çerkes halkının kimliklerini ve kültürlerini yaşatma çabalarının bir sonucu olarak oluşturdukları sivil toplum kuruluşları çatısında yaptıkları çalışmalar ile birlikte anma törenlerinde dile getirdikleri istek ve beklentileri kendilerinin söylemiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Saha araştırmasına ilk olarak Samsun Alaçam ilçesi Karlı ve Sarılık köyleri muhtarlarını ziyaretle başlanmıştır. Çalışma konusu ve içeriği onlarla paylaşıldığında yoğun bir ilgiyle karşılaşılmıştır. Her iki köydeki Çerkes kökenli haneler ve bu hanelerdeki ziyaret edebilecek kaynak kişi bilgileri köy muhtarlarından edinilmiştir. İlk birkaç görüşmelerimize muhtarlar ya da eşleri refakat etmiştir. Sonrasında görüşme yapmak için gittiğimiz hane sahipleri, köyde diğer hanelerle iletişime geçmiş, çoğu zaman görüşmelerimizde bize refakat etmiştir. Çerkes kültürü konulu bir çalışma yapmak adına yola çıktığımızı belirttiğimizde görüşmecilerimiz dikkate değer bir şekilde memnuniyetlerini dile getirmiş, çalışmamıza kaynaklık edebilecek bugün hâlâ hayatta olan geleneği iyi bilen yaşlı kişilere ulaşmamız konusunda her türlü desteği göstermişlerdir.

Halk kültürü öğelerinin doğum, düğün, ölüm gelenekleriyle kadın erkek olmak üzere her iki cinsiyetin anlatılarını kapsayacak şekilde bütüncül olarak ele alınması gerektiğinden görüşmelerimizde her iki cinsiyetten kaynak kişilere yer verdik. Kaynak kişilerimizin erkek olduğu ortamlarda rahatlıkla görüşme yapabildik, sahada kadın araştırmacı olmanın zorluklarını hissetmedik. Bunda

kuşkusuz Çerkeslerin dünya görüşlerinin ve toplumsal değerlerinin etkisi büyüktür.

Saha araştırması kapsamında köylerde düğünlere, cenazelere, gençlik toplantılarına katılım sağlanmıştır. Köylerde başlattığımız saha araştırmamız paralelinde Samsun Çerkes Derneklerinde görüşmelerimiz başladı. Görüşmelerimiz dernek başkanları ve üyelerini kapsayacak şekilde gerçekleşti. Samsun Çerkes Derneği ve Samsun Adige Derneğinin arşivlerinden yararlandık. Derneklerde kahvaltı, halk oyunları gösterileri, imza günleri gibi etkinliklere katılım sağladık. Samsun Çerkes Derneği aracılığı ile Kocaeli-Kefken Sürgün Anma Törenlerine katılım sağladık. Sürgün anma törenleri, Çerkes soydaşların katılımıyla gerçekleşir. Katılımcıların çoğunluğunu dernek çalışmalarına aktif olarak katılan kişiler oluşturur. Bununla birlikte dernekle bağlantısı olmayan sivil Çerkes soydaşlar tarafından da katılım sağlanır. Sürgün anma törenlerinde rastgele seçtiğimiz kaynak kişilerimiz dernek başkanları, üniversite öğretim görevlileri, öğretmenler ve derneklerde aktif olarak çalışmalara katılım sağlayan 40-85 yaş aralığına sahip eğitim seviyeleri yüksek Çerkes soydaşlardan oluşmaktadır.

Karlı ve Sarılık köylerinde görüşmelerimiz daha çok Çerkes halk kültürü kapsamında iken Kocaeli-Kefken sürgün anma törenlerinde görüşmelerimiz 1864 Çerkes sürgünü trajedisi ve günümüzde Çerkes halkının kimliklerini ve kültürlerini yaşatabilmek adına istek ve beklentileri konuları kapsamında gerçekleşti.

Çalışmamızda gerek köylerde, derneklerde gerekse sürgün anma törenlerinde görüşmelerin yanı sıra genel değerlendirme amaçlı gözlemler yapılmıştır. Görüşmeler topluluk görüşmesi yapmak yerine kişisel olarak bire bir yapılmıştır. Kamera, ses kayıt cihazı ve fotoğraf makinesi gibi araçlar ses ve görüntü kaydı için kullanılmıştır.

Araştırma konusu ve kapsamının geniş tutulması sahada uzun görüşmeler yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Memuriyet¹ kısıtlılığı da sahaya ulaşım ve sahada geçirilecek zaman konularında sıkıntılara yol açmıştır. Ve yine tez çalışmamı sürdürdüğüm Giresun Üniversitesi ve memuriyetteki görevim

---

¹ 2001 yılından bu yana Samsun Alaçam Devlet Hastanesinde hemşire olarak çalışmaktayım.

nedeniyle ikamet ettiğim Samsun Alaçam İlçesi arasında gidiş gelişler ulaşım, zaman ve ekonomik anlamda sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur.

Kafkasya’da alan araştırması yapılamamış, Kafkasya ile ilgili yayımlanmış kitaplardan yararlanılmıştır. Bu durum çalışmanın diğer bir sınırlılığıdır. İstanbul-Taksim’de Kafkasya-Nalçik’te icra edilen sürgün anma törenlerine katılım sağlanamamıştır. Bu törenlerin icra ediliş şekli törenlere katılım sağlayabilen Çerkes vatandaşların anlatılarıyla birlikte çalışmada yer almıştır. Halk kültürüne ait halk edebiyatı ürünlerine yer verilememiş olması çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Yaptığımız kaynak taramasında, Alaçam Çerkes Halk Kültürü ile ilgili bilimsel bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Türkiye diasporasında yaşayan Çerkeslerle ilgili yapılmış olan çalışmalar da sınırlıdır. Sosyoloji, basın ve yayın, sosyal antropoloji, tarih ve uluslararası ilişkiler alanlarına ilişkin tez çalışmaları mevcuttur. Bu alanlardan bazılarında ilişkin tespit ettiğimiz tezlerden örnekler veriyoruz:

Dijan Özkurt, Uzunyayla Çerkeslerinde Ritüel Oyun ve Karnaval, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

Dijan Özkurt’un çalışmasında Kayseri’nin Uzunyayla bölgesinde yaşayan Çerkeslerin gerçekleştirdiği ritüellerin Çerkes çok tanrılı inancı ile olan bağları ele alınmıştır. Çalışmanın odaklandığı Ceug olarak adlandırılan bugün, düğün ve oyun anlamında kullanılan ritüelin, Çerkes çok tanrılı inanç sistemi içinde ayin adı verilen eğlence, kurban ve daha pek çok etkinliğin gerçekleştirildiği bir merasim olarak karşımıza çıktığı belirtilmiştir. Ritüellerde Kafkasya’da tek tanrılı dinlerin etkisi Hristiyanlık açısından yoğun görülmekteyken Uzunyayla’da İslamiyetin etkisi daha yoğun görülmektedir. Çalışmada, bugün Uzunyayla’da gerçekleştirilen birçok ritüelin çok tanrılı dinler döneminden farklılık göstermesine karşın kimi yönleriyle benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Uzunyayla’da gerçekleştirilen ritüellerde İslam’ın etkisi; İslami inançlara dair ritüeller ile çok tanrılı inanç ve Hristiyanlığın karması şeklinde ritüellerin birlikte sürdürülmesi, kökleri çok tanrılı döneme dayanan ritüellerin İslami inançlarla bağdaştırılarak sürdürülmesi ve kökleri çok tanrılı döneme dayanan kimi

ritüellerin başka biçimler ya da isimler altında sürdürülmesi şeklinde görüldüğü tespit edilmiştir.

Tuba Deniz Arslan, İstanbul'da Çerkes Kimliği, Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Antropoloji Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Tuba Deniz Arslan'ın çalışmasında İstanbul'da yaşayan Çerkeslerin kendilerini nasıl tanımladıkları, hatıralarında yaşattıkları Çerkes olma ve Çerkes kimliğini bugün nasıl ifade ettikleri anlatılmaktadır. Çerkes kültürüne özgü gelenek ve değerlerin değişim, dönüşüm sürecine Çerkeslerin kendi ifade ediş biçimleriyle tanıklık edilmektedir. Çerkeslerin geçmişten bugüne kimliklerini tanımlamadaki farklılıkları, modernizm, postmodernizm bağlamında gelenek ve değerlerindeki değişim ve dönüşümleri, sosyal ve siyasi duruş ve beklentileri değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Çerkes olmanın sosyal, toplumsal anlamlarını ve bu anlamların zaman içindeki değişimlerini Çerkes toplumsal kuralları olan habze ve Çerkes dernekleri özelinde tarihsel bir bakışla ifade etmeye çalışılmaktadır.

Hande Ökeli, Kültürlerarası İletişim Bağlamında Bir Alt Kültür Grubu Olan Çerkeslerin Hâkim Kültürle İletişimi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın ve Yayın Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2014.

Hande Ökeli'nin çalışmasında farklı kültürlere ait insanlar arasında gerçekleşen kültürel iletişim süreçleri incelenmektedir. Çalışmada alt kültür gruplarının ya da etnik grupların hâkim kültürle iletişimi, kültürler arası iletişim bağlamında kavramsallaştırılmıştır. Eskişehir'de yaşayan Çerkeslerin kültürler arası iletişim bağlamında hâkim kültürle iletişimini incelediği çalışmada Çerkes etnik grubuna ait insanların kendi kültürel sınırlarını korumakla birlikte hâkim kültürle etkileşimlerini sürdürdükleri anlaşılmıştır. Çalışmada kültürü sembollerin, sembollerin oluşturduğu anlamların ve her türlü davranış kurallarını içeren normlarının tarihsel aktarım sistemi olarak ele almış, farklı kültürlerin, farklı anlam dünyalarını beraberinde getirdiği öne sürülmüştür. Çerkes etnik grubunun hâkim kültürle iletişimde de, kültürel öğretilerin oluşturduğu anlam dünyalarındaki farklılaşmaların, kültürlerarası iletişim sürecini etkilediği tespit edilmiştir.

Ahmet Duman, *Diaspora Milliyetçiliği ve Türkiye’de Çerkesler*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2015.

Ahmet Duman’ın çalışmasında anavatanlarından çeşitli nedenlerle ayrılarak farklı coğrafyalara dağılmak zorunda kalan diaspora toplumlarının ulus-devlet sınırını aşarak bilinen milliyetçilik türlerinden farklılaşan bir milliyetçilik türü gösterdiği belirtilmiştir. Diaspora milliyetçiliği olarak kavramsallaştırılan bu milliyetçilik türü, modernizmin getirdiği ulaşım imkânları ve teknolojik gelişmelerle yakından ilgilidir. Çalışmada 1864 sürgünü sonrasında anavatanları Kafkasya’dan ayrılarak bugün Anadolu dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti’nin bir çok toprağına yerleşen Çerkesler’in giriştikleri örgütlenme çabalarından yola çıkılarak, modern Türkiye Cumhuriyetinde sergilemiş oldukları sosyal, kültürel, siyasal tutum ve davranışları diaspora milliyetçiliği kavramı ışığı altında incelenmektedir. Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin anavatan Kafkasya ile kurdukları bağlar ve etkileşimde son dönemde gözlenen hareketliliğin, özellikle gençlerin ve internet ve sosyal medya kullanımı üzerinden şekillenen kimlik siyasetinin, diaspora milliyetçiliği adına dikkate değer veriler ortaya çıkardığı tespit edilmiştir.

Handan Değirmenci, *Çerkes Topluluklarında Evlenme Pratikleri: Uzunyayla Örneği*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı, Kayseri, 2011.

Handan Değirmenci’nin çalışmasında Kuzey Kafkasya’dan 1864 yılında dünyanın birçok bölgesine sürgün edilen Çerkeslerin yerleştikleri ülkelerde kültürel pratikleri ve geleneklerinin değişime uğradığı belirtilir. Çalışmada Kayseri ile Sivas arasında kalan Uzunyayla bölgesine yerleşen ve Çerkes diasporasının uluslararası literatürde de en önemli örneği olarak görülen Çerkes toplumunun sosyal ve kültürel pratiklerini incelenmiş ve bu topluluğun etnik aidiyetini ve buna bağlı kültürel pratikleri sürdürmede hayli dirençli ve kapalı bir kültürel aktarım mekanizmasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışma Uzunyayla bölgesindeki Çerkes topluluklarında yapılan alan araştırmasından elde edilen bulgular ile bu bölgedeki evlilik pratiklerini, literatürde ve tarihsel

belgelerdeki geleneksel pratiklerle karşılaştırma amacı taşımakta, bir etnik topluluğun kültürel aktarım süreçlerini incelemektedir.

Tez çalışmamız bir giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümü çalışmanın konusu, yöntem ve teknik hakkında bilgiler içermektedir. Çalışmamızın birinci bölümünde göç kavramına ilişkin genel bilgilere yer verilmiş, Kafkas Rus Savaşları sonrasında Kafkasların Türkiye'ye zorunlu göç sürecinden bahsedilmiştir. Yine bu bölümde Çerkes adının kökeni ve kapsamı konusu ele alınmış ve Çerkes kimliğini oluşturan boylara dair bilgiler verilmiştir. Modern ve klasik diasporaların özellikleri ve Türkiyede yaşayan Çerkes diasporası konuları işlenmiştir.

İkinci bölümde Samsun Alaçam ilçesinin ve coğrafi ve idari yapısına ilişkin bilgilere yer verilerek ilçeye bağlı Karlı ve Sarılık adlı Çerkes köyleri tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde Çerkes toplumunda aile içi ilişkilerin niteliği, Xabze adı verilen sözlü hukuk kuralları, misafir kültürü, Çerkes sofrası kültürü ve geleneğin aktarımında önemli bir role sahip olan eğlence ve oyun içerikli zexes toplantıları ve toplantıya eşlik eden oyunlar yer almaktadır. Yine bu bölümde doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere halk kültürünün üç önemli geçiş dönemine yer verilmiştir. Bu dönemlerin Çerkes toplumunda geleneksel uygulamalar ve ritüeller bağlamında icra edilme sürecine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde Türkiye'de Kocaeli Kefken'de ve Samsun'da katıldığımız Sürgün Anma Törenleri programlarına yer verilmiştir. İstanbul Taksim'de ve Nalçik'te yapılan Anma Törenlerine ilişkin kişisel görüşme anlatılarına yer verilmiştir. Yine bu bölümde sivil toplum örgütleri olan Çerkes derneklerinin kuruluşu, gelişim süreci ve faaliyetlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAFKASYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ, KİMLİK VE DİASPORA

18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan Rus-Kafkas savaşları Kafkas halkının mağlubiyeti ile sonuçlanmış, Kafkasya Rusya tarafından işgal edilmiştir.

21 Mayıs 1864'te Kafkas halkının son direnişi de kırılınca Batı Kafkasya'da yaşayan halkın %90'ı Rusya tarafından Osmanlı topraklarına zorunlu göç/sürgün edilmiştir. Osmanlı Devleti Anadolu ve Balkanlardaki nüfus dengesini sağlamak amacıyla Müslüman Çerkesleri bu bölgelere yerleştirmiştir. Çerkes göçünün yönünün Osmanlı toprakları olmasının nedeni Çerkeslerin Müslüman olmalarıdır. Çerkeslerin Müslüman olmaları dışında Anadolu halkıyla ortak bir tarafları yoktu. Dilleri, kültürleri tamamen farklı idi. Çerkesler yeni yurtlarında büyük bir kültür ve kimlik şokuyla karşı karşıya kalmışlardır. Anadolu'da Türkçe, Suriye ve Ürdün'de Arapça konuşuluyordu. Türkçe ve Arapça bilmeyen Çerkeslerin bocalama dönemi uzun sürmüştür. Yerli halk da dilleri, kıyafetleri, gelenekleri farklı olan Çerkesleri yadırgamıştır. Zamanla her iki toplum birbirine alışmış, kültür ve kimlik şoku atlatılmış, uyum süreci başlamıştır. Çerkesler yüzyıl kadar köy yaşamını sürdürmüştür. 1960'lı yıllardan sonra başlayan kentleşme ile birlikte köyden kente göçler başlamıştır (Çurey, 2013: 15).

Kentleşme beraberinde dernekleşme faaliyetlerini de getirmiştir. Günümüzde Çerkes dernekleri, Çerkes kimliğini ön plana çıkaran, Çerkes dilinin, kültürünün yaşatılması ve korunması kapsamında faaliyetlerde bulunmaktadır. Anavatanlarından uzakta diaspora toplumu olarak adlandırabileceğimiz Çerkes halkı Türkiye'de iyi yurttaş olma çabası içinde yaşamaktadır.

1.1. KAFKAS-RUS SAVAŞLARI SONRASINDA KAFKASLARIN TÜRKİYE'YE ZORUNLU GÖÇÜ

Göç, bireylerin ya da toplumların ekonomik, toplumsal, siyasi nedenlerden dolayı uzun süreli ya da geçici olarak yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir.

Göç kavramı, iç göçler ve dış göçler olarak iki ana başlıkta toplanabilir. İç göçler kendi içinde “mevsimlik göçler, sürekli göçler, emek göçleri ve zorunlu-gönüllü göçler şeklinde gruplandırılabilir. Dış göçler ise beyin göçleri, işçi göçleri ve mübadele göçleri olmak üzere kendi içerisinde gruplandırılabilir (Koçak, Terzi, 2012: 169).

Göçün hem göç veren hem de göç alan ülkeler üzerinde ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda olumlu ve olumsuz etkileri görülür. Göçün temeli insanların daha iyi yaşam şartlarına sahip olma isteğine dayanır. İsteğe bağlı göçler olarak yapılan bu göçler, daha iyi iş imkânlarına sahip olmak, daha iyi sosyal şartlarda yaşamını idame ettirmek gibi nedenlere dayanır. Fakat göç her zaman isteğe bağlı olmayabilir. Kıtlık, savaş ve doğal afetler gibi nedenlerle yapılan göçler zorunlu göçlerdir ve hayatta kalma mücadelesine dayanır.

İnsanların farklı sebeplerden dolayı baskı ve zulümden kaçarak veya sürgün edilerek diğer egemen güçlere sığınmak zorunda bırakılmaları çok eski tarihlerden beri devam etmektedir. İnsanların ya da toplumların felaketler, savaşlar gibi sebeplerden dolayı evlerini, yurtlarını terk ederek güvenli bölgelere gitmek durumunda kalmaları zorunlu göç kavramı ile ifade edilir. Zorunlu göçlerin başlıca özelliği, devletlerin şiddet mekanizmalarının gölgesinde insanların hayatta kalabilme, kendi yaşamını belirleyebilme ve kalma ile gitme arasında tercih yapma haklarının yok sayılarak gerçekleştirilmesidir (Özgür, (Der. Öner) 2016: 201).

Bu tezdeki göçün nedeni 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan Rus-Kafkas savaşları sonrasında Kafkasların Rusya tarafından zorunlu göçe/sürgüne tabii tutulmalarıdır. Kafkasya'nın yerleşik halkları olan Çerkesler kendi topraklarında işgal ve imhayı amaçlayan savaşlarla karşı karşıya kalmışlardır. Vatanlarını korumak ve topraklarına sahip çıkmak adına işgalcilerle sürdürdükleri zorlu savaşları kaybedince, kendi topraklarından zorla çıkarılmış, sürgün edilmişlerdir. Çerkes sürgününün yönü, Osmanlı toprakları olmuştur. Nüfusunun önemli bir oranını yıllar boyu süren savaşlarda kaybetmiş olan Çerkeslerin geriye kalanları göç/sürgüne zorlanmıştır. Başka bir ifadeyle göç, iradi yani kendi kararlarıyla olmamış, zorla gerçekleştirilmiştir. Çerkeslerin kendi anayurtlarından göçü tarihte yaşanan önemli toplu yer değiştirmelerden biridir. Çünkü kendi topraklarına

yönelik yıllarca süren işgal, savaş ve soykırım sonrasında ortaya çıkan bu durumu kavram olarak ancak “sürgün” açıklayabilir (Zabun, Eser, 2014: 221-222).

Rusya daha 1700’lü yılların sonlarında Kafkasya topraklarını işgal ettikçe ilerlediği Azak-Mezdegu hattı (1777-1780), Karadeniz Kordon hattı (1792), Kızılyar hattı, Kuban hattı, Karadeniz kıyısı hattı, (1830-1842) gibi kale ve istihkâm zincirleri üzerinden Kafkasya halklarını Osmanlı topraklarına sürgün ve imha etmiştir. Bu savaşlarda bulunmuş olan Sergey Dukkovsky adlı yazar Rus askerlerinin nasıl kan akıttıklarını şu sözlerle dile getirmektedir:

...”Süvari birliğimiz Çerkes köyüne bir kasırga gibi saldırdı. Sukhunuyak adını taşıyan ve vadinin girişinde yoğunlaşmış bulunan bu büyük ve ünlü köyde bin haneden fazla aile yaşıyordu. Piyadelerimiz de peşlerinden yetişerek köyü dört bir yanından ateşe verdiler. 17 Ağustos 1860 günü daha birçok köyü de ateşe vererek yaktılar. 23 Ağustos günü köylere saldıran süvarilerimiz 1000 kadar sığırı sürüp götürdüler. 17 Çerkes köyünü tamamen yaktılar. İki büyük köye ansızın saldırdık. Kaçmayı başaramayan insanların hepsi ateş alanımızda kaldı. Çocukların ve kadınların da hepsini öldürdük. 18 Çerkes kızını esir olarak aldık” (Berzeg, 2008: 3-4).

Ruslar karşısında sayıca ve silahça yetersiz olan Kafkasya halkları (Çerkesler, Çeçenler, Osetler, Karaçaylılar, Dağıstanlılar) büyük olanaksızlıklar içinde, topraklarından kopmamak, Rus İmparatorluğunun egemenliğine girmemek için görülmemiş bir enerji ile on yıllarca direndiler. Kafkasya’nın son büyük liderlerinden Şamil direnme umudu kalmayınca silahını bırakmak zorunda kaldı ve Rusya’ya sürgüne gönderildi (Berzeg, 2008: 6). 18. ve 19 yüzyıllarda Rusya ve Kafkas halkları arasında yaşanan Kafkas-Rus Savaşı, Rusya’nın Kafkasya’yı işgali ile sonuçlandı (Papşu, 2013: 42).

Kafkasya’nın işgaliyle birlikte Rus orduları Kuban ve Karadeniz kıyılarındaki sivil halkı toptan yok etti. Rus Çarı Aleksandr II, Kafkasya’ya gelerek işgal edilmiş Çerkes toprakları üzerinde kurulu Hamç’etey istihkâmında, Çerkes Milli Meclisi’nin temsilcilerine kendileriyle hiçbir görüşme

yapmayacağını, halkın 1 ay içinde topraklarını terk ederek ya Rusya içerisinde gösterilecek bölgelere ya da Osmanlı topraklarına göçmesi gerektiğini bildirmiştir. Çerkes halkı iki durumu da kabul etmiyor ve umutsuz direniş sürüyordu. Rus ordularının köyleri ve tüm varlıklarını yakıp yok ederek önüne kattığı yüzbinlerce insan Karadeniz kıyılarına yığılıyor, Rus silahlarına eklenen açlık ve ağır iklim koşulları altında büyük kayıplar veriliyordu (Berzeg, 2008: 6).

Kafkasya'daki işgale karşı yıllarca süren direniş 1859'da kanlı bir şekilde bastıran Rusya, direnenleri acımasız bir şekilde öldürmüş, geride kalanları Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştır. Deniz yoluyla gelenlerin çoğu bu yolculukta yaşamlarını yitirmişlerdir. Osmanlı topraklarına ulaşabilen Kafkas göçmenlerinin bir kısmı Karadeniz limanlarında hastalığa ve açlığa kurban gitmiştir. Sağ kalanlar Anadolu ve Rumeli'ye yerleştirilmiş, 1878'de Rumeli'yi terk ederek ikinci bir göç dalgasının aktörleri olmuşlardır (Karpat, 2010: 15).

Osmanlı devleti iskân politikası izlemesi sebebiyle, kuruluşundan beri göç olgusunu yaşamış ve yaşatmıştır. Osmanlı devleti, kuruluş ve yükselme devirlerinde dışa dönük bir iskân politikası izleyerek yeni fethedilen topraklara merkezden nüfus iskân etmiştir. 19 yüzyılda ise, kuruluş döneminin tam aksine içe dönük bir iskân politikası takip edilmiş ve istila edilen topraklardan göç eden milyonlarca Müslüman ahali daha iç bölgelere nakledilerek, yeniden yerleştirilmiştir (Yılmaz, 1999: 587'den akt. İhsan Satış, 2014: 209).

Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan kitleler halinde bu göçlerin başlangıcı yaklaşık olarak Kırım Savaşı'na dayanmaktadır. Kafkasyalıların memleketlerini terk edip Osmanlı Devletine göç ettikleri bu zaman zarfında göçün yoğunluğu hep aynı ölçülerde olmamıştır. 1850'li yıllarda küçük gruplar halinde olan göç hareketi, 1864-1865 yıllarında ivme kazanmış olup diğer zamanlarda da inişli çıkışlı bir seyir göstermiştir (Karpat, 2002: 653'den akt. İhsan Satış, 2014: 211).

Çerkeslerin Osmanlı topraklarına geldiklerinde başlangıçta yoğun olarak yerleştirildikleri üç kuşak mevcuttur. Rumeli hattı, Samsun-Reyhanlı (Hatay) hattı ve Suriye- Ürdün hattı. Rumeli'de Köstence, Varna, Sofya, Kosova ve Plevne'ye yoğun olarak yerleştirildiler. 93 harbinden (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) sonra Güney Marmara ve Golan tepelerine de yerleştirilmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından sonra Balkanlardan sürülen Çerkesler Orta Anadolu ve Doğu

Anadolu vilayetlerine yerleştirilmekle birlikte günümüzde Balkanlarda az sayıda erkes nüfusu kalmıştır. Kuzeyde Samsun'dan başlayan ve güneyde Hatay Reyhanlı'ya kadar uzanan şerit üzerine yerleştirilen ve yer yer Batı Anadolu'da Adapazarı, İzmit, Biga, Çanakkale, Bursa ve Güneydoğu Anadolu'da bazı bölgelere ikamet etmeleri istenmiştir (Kaya, 2011: 82).

Bu tez çalışmasının araştırması dâhilinde olan Samsun'a 1860'lı yıllar ve sonrasında gelen Çerkesler yoğunluklu olarak iki bölgeden Anadolu topraklarına giriş yapmışlar. Birinci bölge arşamba düzlüğü, ikinci bölge ise Sinop yolu zerindeki Karlı köyü ve Alaçam mevkisidir (Kaya, 2011: 86).

1.2. ÇERKES ADININ KÖKENİ KAPSAMI VE ÇERKES KİMLİğİ

Çerkes sözcüğünün kökeni ve kapsamı ile ilgili pek çok farklı görüş ileri sürülmektedir. Avrupa dillerinde Circassian, Tscherkess; Rusçada Cherkess; Arapçada şerakes ve Türkçe'de erkes veya Çerkez olarak yazılıp söylenmektedir. Çerkes sözcüğü kimilerine göre, antik Yunanca bir sözcük olan ve Kuzeybatı kıyısında yaşayan halkları adlandırmak için kullanılan Kerket (Kercetai) sözcüğünün günümüze dek değişerek gelmiş halidir (Kaya, 2015: 17).

Diğer bir görüş, erkes sözcüğünün Yunanca değil de Tatarca olduğunu savunur. Buna göre göçebe olan Tatarların 13.yy'da Kırım'ı yurt edinmesiyle birlikte Kuzey Kafkasya'da yaşayan toprağa bağlı yerleşik hayat süren Zihler olarak bilinen halkları Jarkaz olarak tanımlamışlardır. "Jar" veya "er" toprak, "kaz" veya "kes" sözcükleri ise Tatarcada kazmak, kesmek, işlemek, bellemek anlamındadır. Toprağı işleyen anlamına gelen "Jarkaz" sözcüğünün zamanla Türkçe'de "Çerkes" veya "Çerkez" haline dönüştüğü ileri sürülmektedir. Çerkes sözcüğünün kökeninin Tatarca ve Farsça olduğu görüşünü savunanlar da vardır. Ayrıca Çerkeslerin Tatarlara "toprağı işleyen" adını verdirtecek kadar tarım toplumu olmadıkları, coğrafyanın dağlık ve engebeli olması nedeniyle hayvancılıkla daha fazla ilgilendikleri belirtilir (Avagyan, 2004, akt. Ayhan Kaya, 2015: 75).

Türkiye’de, Kafkasya’dan gelen göçmenlerin çoğunluğu Çerkes olduğundan Çerkes adı diğer grupların da ortak adı haline gelmiştir. Çerkesler kendilerini grup içi ilişkilerinde ‘Adige’ olarak tanımlarken ‘Çerkes’ adı dışarıdan verilen bir tanımlama olmuş diğer gruplar da bu adı benimsemiştir. Fakat günümüzde Çerkes ve Adige kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmak mümkün değildir. Türkiye’de Çerkesler dışında Kuzey Kafkasya’dan Abazalar, Osetler, Çeçenler, Dağıstanlılar (Avar, Lezgi, Kumuk) ve Karaçay-Balkarlar bulunmaktadır. Türk kökenli olanlar Çerkes tanımının dışında kaldılar. Çeçenlerin ve Dağıstanlıların da Çerkeslerle yakın oldukları yerlerde bile Çerkes kimliğinden uzaklaştıkları görülmüştür. Çeçenler kendilerini ifade etmek için Nohçi adını kullanırlar. İnguşlar da kendilerini ifade etmek için Ğalğay adını kullanırlar. Fakat Türkiye’de Çeçen ve İnguş ayrımı ortadan kalkarak her ikisine de Çeçen denilmiştir. Yaklaşık otuz kadar farklı etnik grubun yaşadığı Dağıstan’dan Türkiye’ye Avarlar, Lezgiler, Kumuklar az da olsa Laklar ve Tatlar gelmiştir. Bu ayrışmanın nedeni Çeçenleri ve Dağıstanlıların Çerkeslere göre geleneklerinin farklılığıyla birlikte Şafii olmaları ve dini kimliklerini önde tutmalarıdır. Yakın bir zamana kadar Çeçenler ve Dağıstanlılar yaşadıkları bölgede Çerkes olarak adlandırılıyorsa da günümüzde bu durumun geçerli olmadığı bilinmektedir. 1865 yılında 7-8 bin kişilik göçler halinde Anadolu’ya gelen Osetler Kars-Sarıkamış, Tokat, Yozgat, Muş dolaylarına yerleşmişlerdir. Yaklaşık 24 kadar Oset köyü kurmuşlar ancak günümüzde bu köylerin kente göç nedeniyle bittiği bilinmektedir. Günümüzde ise Türkiye’de yaklaşık 15-20 bin kadar Osetin yaşadığı tahmin edilmekle birlikte Osetler hala kendilerini Çerkes olarak adlandırmaktadır (Kaya, 2011: 75-76).

Çerkesleri sosyolojik açıdan ulus olarak nitelendirmek zordur. Çünkü Çerkes adı adeta bir üst kimliktir (Kaya, 2015: 32). Çerkesler bütün alt grupları dâhilinde kendilerini Adige olarak adlandırırılar. Çerkes kimliği içinde yer alan boylar ise Abhez, Besleney, Bjeduğ, Çemguy, Hatugay, Kabardey, Şapşığ şeklindedir. Jane, Mohoş ve Mamheğ vb. küçük topluluklar da vardır. Ubıhlar geçmişte ayrı bir dile sahip olmakla birlikte bugün ayrı bir etnik grup olarak değerlendirilmemektedir. Samsun ve Manyas taraflarında Ubıhlardan oluşan ama Adigece konuşan birkaç köy olduğu bilinmektedir. Abazalar için ise kimlik konusu biraz daha karmaşıktır. Türkiye’de Düzce, Sakarya, Bilecik, İnegöl,

Eskişehir, Kütahya’da yaşayan Abazalar Abhazya’dan gelmişlerdir. Kendilerine ‘Apsuva’ derler. Kuzey Kafkasya’dan gelen Abazalar ise kendi içinde Aşharuva ve Tapanta şeklinde ikiye ayrılır. Literatürde Abhazyalı Abazalara Abhaz, Kuzey Kafkasyalı Abazalara Abazin denirken Türkçedeki ‘Abaza’ adlandırmasında böyle bir ayırım yoktur. Literatürde ve günlük hayatta bazen Abazaların boylarıyla ilgili karışıklıklar olmaktadır. Apsuvalar yani Abhazya’dan gelip Düzce, Adapazarı, Eskişehir, Bilecik, İnegöl dolaylarında yaşayan Abazalar diğer bütün Abazaları Aşuva olarak isimlendirirler. Fakat Samsun, Amasya, Çorum, Tokat, Yozgat, Kayseri, Sivas, Adana civarlarında yaşayan Aşharuvalar kendilerini Aşuva olarak isimlendirmez yalnızca Tapantaları Aşuva olarak isimlendirirler. Burada Abhaz, Abazin, Aşuva, Aşharuva, Tapanta, Bashağ olarak isimlendirilen tüm gruplar Abaza olarak belirtilecektir. Anlatılardan da anlaşılacağı gibi ‘Çerkes’ kimliği sınırları karmaşıktır. Tarihi, etnoğrafik, linguistik olmak üzere Çerkes aslında bir halkın, etnisitenin adıdır. Balkanlarda bütün Müslümanların Türk, bütün Karadenizlilerin Laz olarak ifade edildiği gibi Anadolu halkı da Kafkasya’dan gelen giyimi, kuşamı, kültürü, gelenekleri birbirine benzeyen tüm göçmenleri ‘Çerkes’ olarak adlandırmıştır (Kaya, 2011: 75-77). Adı geçen tüm boyların kendi ana dilleri vardır. Çerkesce diye konuşulan ortak bir dil yoktur. Rusya’da yaşayanların ortak dili Rusça, Türkiye’de yaşayanların ortak dili Türkçe, Suriye’de yaşayanların ortak dili Arapça ya da Fransızcadır. (Kaya, 2015: 32).

1.3. TÜRKİYE’DE ÇERKES DİASPORASI

Diaspora, Yunanca bir sözcük olup “dağılmak, yayılmak” anlamını taşır. Kaya, diaspora kavramını klasik ve modern diaspora olmak üzere ikiye ayırmıştır. Klasik diasporalarda zorunlu göç temel kriterdir. Klasik diasporaların temel özelliği toplumsal bir kategori olarak değerlendirilmeleri ve birlikte yaşadıkları toplumla aralarında toplumsal ve kültürel sınırların oluşudur. Modern diasporalar ise kolonyalizm ve işçi göçü hareketlerinin ürünüdür. Çoğunlukla toplumsal bir kategori olarak değerlendirilmezler. Daha çok diasporik kültürel kimliğe sahip ya da transnasyonal-diasporik kültürel oluşumu sağlayan topluluklardır.

Modern diaspora kavramı, göçmen, misafir işçi, sığınmacı, mülteci vb. grupları ifade eder. Geleneksel diasporalar köklerine, arkada bıraktıkları ülkeye ve geçmişe özlemle bakan zorunlu göç mağdurlarını ve onların soyundan gelenleri anlatırken, modern diasporalar geldikleri toprakları kendilerine yurt edinmiş ve geri dönüş mitinden uzaklaşmış toplumsal grupları ifade eder. 19 yüzyılın son çeyreğinde Rus saldırılarına maruz kalmış ve Osmanlı topraklarına sığınmış olan Çerkeslerin göçü, zorunlu göç, diğer bir deyişle sürgündür, bu nedenle Çerkesler daha çok geleneksel diaspora özelliklerini taşır (Kaya, 2011: 25).

William Safran (1991), önemli çalışmalarından biri olan “Modern Toplumlarda Diasporalar: Geri dönüş Söylenceleri” adlı çalışmasında ideal diasporaları resmetmeye çalışır. Diasporaları ‘yersiz ve yurtsuz kalmış göçmen toplulukları’ olarak tanımlayan Safran’a göre, bir topluluğa diaspora adının verilebilmesi için altı farklı önkoşulun gerçekleşmesi gerekir:

- 1- Anavatandan uzakta en az iki farklı çevresel mekâna yayılmış olmaları
- 2- Anavatanları hakkında anılarını, vizyonlarını ve söylencelerini sürdürüyor olmaları
- 3- Yerleştikleri yeni ülkenin ev sahipleri tarafından tam bir kabul görmediklerine olan inancın varlığı
- 4- Bir gün anavatana geri dönme isteğinin sürekli canlı tutulması
- 5- Anavatanın refahı ve zenginliği için çaba harcanması
- 6- Ve bir azınlık olma bilincinin anavatan ile var olan özel ilişki tarafından tanımlanması (Safran, 1991: 83-84’ten akt. Kaya, 2011: 27).

Abadan Unat (2017: 293) bir etnik yada dinsel gruba diaspora gözüyle bakılmasını belirleyen üç unsuru, kimlik bilinci, örgüt ve anayurtla anlamlı temaslar şeklinde sıralar.

Modern zamanlarda diasporik kimlik, birbiriyle çatışan iki farklı eksen üzerine kurulur. Bu eksenler, evrensel eksen ve tikel eksendir. Evrensel eksen, tözsel olanın eleştirisi şeklinde üretken bir eksendir. Tikel eksen ise diasporik öznenin otantik, geleneksel ve etnik olanı yücelttiği eksendir. Tikel eksende diasporik milliyetçilik şekillenir, anavatana özlem duyulur. Anavatanla ilgili kuşaktan kuşağa aktarılan söylenceler, diasporada özne tarafından yeniden işlenir. Hayali vatanlar oluşur. Kuzey Kafkasya için üretilen söylenceler daha çok ülkenin

coğrafyası, yeşile boğulmuş dağları, Kuban nehri, Nart mitolojisi ve 1864 yılında yaşanan büyük sürgüne ilişkin kuşaktan kuşağa aktarılan anlatılardır (Kaya, 2011: 29).

Kafkasya anlatıları diasporada yaşayan halkın sözel hafızalarında yer edinmekle kalmamış, Çerkes torunlarına Elbruz, Kuban, Nart gibi köken aidiyetini temsil eden isimlerle seslenilmiştir. Anavatan Kafkasya'ya duyulan özlem, nineden toruna Kafkasya'yı anlatan ninniler, ağıtlar, masallarda dile getirilmiştir. Atalarının sürgün yolunda gemilere istiflenerek açlık, susuzluk ve hastalıkla mücadele ederken yaşamlarını kaybetmeleri diaspora halkının belleğinde yer etmiştir. Çerkes halkı, atalarının yaşamlarını yitirdiği Karadeniz sularında avlanan balıkları uzun yıllar boyunca yiyememişlerdir.

Soğuk savaş döneminde Türkiye'de yaşayan Çerkeslerle, Kafkasya arasında sınırlı olan ilişkiler Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte güçlenmiştir. Küreselleşme sürecinin de diaspora üzerinde önemli etkileri olmuştur. İletişim ve ulaşım alanında yaşanan gelişmeler anavatanla diaspora arasında ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır. Diasporadaki Çerkesler artık zaman ve mekân kavramlarını aşarak Kafkasya'daki akrabalarını ziyaret edebilmektedir. Ucuz tarifeli uçak seferleri ve sosyal medya diaspora ve anavatan arasında kültürel bağların gelişmesine katkıda bulunmuştur. Zorunlu göçün ilk yıllarında Kafkasya, Kaf dağının ardında hayali cennet vatan idi. Günümüzde küreselleşmenin getirileriyle birlikte Kafkasya artık hayal edilen vatan olmaktan çıkmıştır.

Türkiye'de yaşayan Çerkeslerin bugünkü sayıları konusunda farklı rakamlar mevcuttur. Bu konuda kesin olmamakla birlikte 1 milyon ile 7 milyon arasında çok farklı rakamlar söylenmektedir. 1970'li yıllarda Peter Andrews'ın Türkiye'de 900 kadar Çerkes köyünün olduğuna ilişkin yaptığı saptamadan ve düşük doğum oranlarından yola çıkılarak günümüzde Türkiye'de yaklaşık 2-2 buçuk milyon Çerkes nüfusunun bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu sayının Kuzey Kafkasya'da yaşayan yaklaşık 1 milyonluk Çerkes nüfusuna oranı düşünüldüğünde azımsanmayacak bir nüfus olduğu anlaşılmaktadır (Kaya, 2011: 82-83).

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİR ÇERKES YERLEŞMESİ OLARAK SAMSUN ALAÇAM İLÇESİ

Samsun, Türkiye’de Çerkeslerin yoğunluklu olarak yaşadıkları illerden biridir. Samsun Merkez, Alaçam, Asarcık, Bafra, Çarşamba, Havza, Kavak, Lâdik, Salıpazarı, Terme, Vezirköprü ilçelerinde Çerkes köyleri bulunmaktadır.

Samsun köyleri çoğunlukla 1864 yılından sonra Kafkasya’dan deniz yoluyla göç ederek buralara yerleşmişlerdir. Samsun, Türkiye’de Adigelerin en çok bulunduğu ildir. Samsun il merkezinde 10.000, ilçe merkezlerinde 5.000, köylerinde 33.200 olmak üzere 48.000 Çerkes nüfusu vardır (Çurey, 2013: 92).

Samsun Alaçam ilçesinin toplam nüfusu 25577’dir (Alaçam Belediyesi, 2016: 14-15). Bu nüfusu Türkler, Muhacirler, Lazlar, Gürcüler, Arnavutlar ve Çerkesler oluşturur.

Alaçam, Samsun-Sinop karayolu üzerinde Samsun’a 80 km, Sinop’a 85 km uzaklıkta Samsun’a bağlı bir ilçedir. İlçe kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Bafra, batısında Yakakent, güneyinde Vezirköprü ve güneydoğusunda Durağan ile komşudur. İlçenin yüz ölçümü 463 km², ilçe merkezinin ise 40 km²’dir. Kuzey sınırını Karadeniz çizerken doğu sınırını Bedeş Çayı ile Kara Boğaz gölünün ağız kısmını oluşturur. Batı sınırı 1990 yılında Yakakent’in ayrılmasıyla Etyemez ve Kozköyleri sınırları oluşturulmuştur. Güneyinde ise tepelerin su bölümü çizgileri sınırı oluşturur. İlçenin denizden yüksekliği ortalama 15 metredir. İlçenin en büyük yükseltileri Katran ve Tingaz dağları olup bu dağların etekleri yayla durumundadır. Ayrıca kasabanın girişinde göze çarpan Sivri Tepe 700 m. yüksekliktedir. Alaçam’ın sahil kesimi doğudan batıya uzanan dar bir ova halindedir. Bu ovayı Uluçay ikiye ayırır. Uluçay Alaçam’ın en büyük akarsuyudur (Alaçam Belediyesi, 2016: 18).

Karadeniz sahil yolu yapım çalışmaları kapsamında bölgenin yol yapım çalışmaları tamamlanmıştır. Fakat kışın kötü hava koşulları nedeniyle köy yolları kapanabilmekte, ulaşım güçleşebilmektedir. Karadeniz ikliminin hâkim olduğu ilçede yazlar sıcak, ara ara yağışlıdır. Kışlar serin ve yağışlı geçer.

Alaçam'da ilk belediye teşkilatı 1879 yılında kurulmuştur. İlçenin kurulması ise 1944 yılında Bafra'dan ayrılması şeklinde olmuştur. İlçeye ilk olarak 1948 yılında elektrik verilmiştir. İlçe merkezi bir belediye olup ilçeye bağlı belde yoktur. İlçede 53 köy ve bu köylere bağlı 187 mahalle bulunmaktadır. İlçe merkezinde 12 mahalle olmak üzere toplam 65 muhtarlık vardır. 6360 sayılı kanun kapsamında 53 köy mahalleye dönüşmüş, büyükşehir yasasından faydalanan mahalle sayısı 65 olmuştur (Alaçam Belediyesi, 2016: 15).

İlçede ilk ortaokul 1950 yılında yapılmıştır. 1983 yılında Kültür Bakanlığına bağlı olarak Halk Kütüphanesi kurulmuştur. OMÜ Senatosunun 19.02.2009 tarihli kararıyla Alaçam Meslek Yüksekokulunun açılmasının kabulüne ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına teklif edilmesine karar verilmiştir. Yüksek Öğretim Kurulunun 25.03.2009 tarihli yazısı ile Alaçam Meslek Yüksekokulu açılmıştır (Alaçam Belediyesi, 2016: 15). Alaçam Meslek Yüksek Okulu eğitim ve öğretim faaliyetlerine 2010-2011 yılında Ulaştırma Hizmetleri Bölümü adı altında Posta Hizmetleri Programı olarak başlamıştır.

2.1. ALAÇAM KARLI VE SARILIK ÇERKES KÖYLERİ

Samsun ili Alaçam ilçesinde yaklaşık 65 köy vardır. Bu 65 köyden sadece Karlı ve Sarılık köyleri Çerkes yerleşimine aittir. Samsun ili Alaçam ilçesi merkez beldesine bağlı Karlı ve Sarılık köylerinin bağlı buldukları olduğu belediye, büyükşehir ilçe belediyesidir.

Karlı köyü, bağlı olduğu Alaçam ilçe merkezine 6 km uzaklıktadır. Samsun şehir merkezine mesafesi ise yaklaşık 66 km'dir. Karlı köyünün toplam nüfusu 434'dir. Hane sayısı 110'dur (K-28). Sarılık köyü bağlı bulunduğu Alaçam ilçe merkezine 8 kilometre uzaklıktadır. Samsun şehir merkezine mesafesi yaklaşık 64 kilometredir. Karlı köyüne ise 2 kilometre uzaklıktadır. Sarılık köyü nüfusu 58'dir. Köydeki hane sayısı 20'dir (K-35).

Bu tez çalışması dâhilinde yer alan Karlı ve Sarılık köyleri² Alaçam'da Çerkes nüfusu barındıran iki köydür. Köy nüfusunun %80'inden fazlası Çerkes kökenlidir. Köylerde yaşayanlar orta ve yaşlı kuşaktan insanlardır. 60 yaş üstü kişiler Çerkesce konuşup anlaşabilmektedir. 45 yaş ve üstü kişiler Çerkesce konuşulanı anlamakla birlikte konuşamamaktadır. Sarılık köyünde Çerkesce dilinin gelişimi Karlı köyüne göre daha ileri düzeydedir. Karlı köyünden Sarılık köyüne gidip uzun süre misafir olan kişiler aile içinde sürekli Çerkesce konuşmaya bağlı olarak dillerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Günümüzde köylerde Çerkesce konuşulmadığından dil giderek unutulmaktadır.

Her iki Çerkes köyünün birbiriyle akrabalık bağları güçlü, iletişimleri sıklıdır. Birbirlerinin düğünlerinin, cenazelerinin ve diğer sosyal etkinliklerinin birinci dereceden katılımcısı olurlar. Aynı etnik kökene ve kültüre sahip olmanın yanı sıra köylerin yan yana kurulmuş olması da bu durumu kolaylaştıran coğrafi etken olmuştur. Görüşmecilerimiz, anlatılarında adları farklı iki köy olmaktan çok akrabalık bağları ve kültürel anlamda aynılıkları dile getirmiştir. Bu iki köy yaklaşık 60 köyün bulunduğu ilçede etnokültürel özellikleriyle "Çerkes köyü" olarak anılır.

Çerkeslerin kapalı köy yaşantısı içinde oluşmuş olan geleneksel aile yapı özellikleri devam etmektedir. Aile içindeki yaşlı statüsü korunmaktadır. Baba, ailenin reisi konumunda olup yönetim erkini elinde bulunmaktadır. Eğitim, iş durumu vs. nedenlerle ilçede ya da kentlerde yaşayan genç kuşaklar köyle bağlantılarını kesmemiştir. Yaz aylarında köye dönmekte ve zamanlarını burada geçirmektedir. Kent yaşamını benimsemiş bu kişiler kentteki yaşam şekillerini köyelerine de taşımışlardır. Bununla birlikte kültürün temel değerleri ve dinamikleri korunmaya çalışılmaktadır.

1980'li yıllarda Karlı köyünden, anavatan Kafkasya'ya dönüş yapan birkaç aile olmuştur. Emeklilik sürecinde ya da iş kurma sebebiyle dönüş yapan bu aileler köyle iletişimini kesmemiş, yaz aylarında köydeki yakınlarını ziyarete gelmektedirler. Sarılık köyünden anavatan Kafkasya'ya dönüş yapan aile olmamıştır.

---

² 6360 sayılı yasa ile Samsun'un bütün köyleri mahalle olmuştur ancak halk arasında bu yerleşimlerden hâlâ "köy" diye bahsedildiğinden çalışmamızda bu kullanımı benimsedik.

Köyler yükseltisi fazla, tarım ve hayvancılık yapabilecek özelliklere sahip yeşilliklerle çevrili alanlara kurulmuştur. Tarım geniş ve düz arazilere sahip olan köylerde traktörle yapılır. Ekilen tarım ürünleri tütün ve pirinçtir. Domates, biber, salatalık, marul, lahana, fasulye, bezelye, kabak, ıspanak, bamya, turp, yeşil soğan, maydanoz, karpuz, kavun vb. sebze ve meyveler yetiştirilir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık yapılır.

2006 yılında Karlı Köyü Kafkas Kültür Derneği kurulmuştur. Dernek özellikle gençlerin uğrak noktası olmuştur. Çerkes dili, tarihi ve kültürüne ilişkin kitapların oluşturduğu bir kütüphaneye sahip olan dernek, genç kuşağın kendini yetiştirmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dernek yaklaşık 10 yıl süresince faaliyet göstermiş, 2016 yılında olağan genel kurul toplantısını yapamaması nedeniyle kapatılmıştır.

Çerkes kimliği içinde yer alan boyların her birinin ayrı soy-sülale adları vardır. Aynı sülale adına sahip olanların aynı atadan geldiği ve akrabalık bağı olduğu düşünülür. 1934 yılında soyadı kanunuyla birlikte Türkçe soyadları alan Çerkesler, kendi içlerinde Çerkes soy-sülale adlarını korumaya çalışmışlardır. Araştırma sahamızda yaptığımız görüşmelerde Karlı ve Sarılık köylerinde yaşayan Çerkeslerin soy-sülale adları tespit edilmiştir.

Karlı köyünde yaşayan Çerkeslerin Türkçe soyadları ve Çerkesce sülale ve boy adları şöyledir:

Tablo 1: Karlı köyü Çerkeslerinin Türkçe soyadları ve Çerkesce sülale ve boy adları

TÜRKÇE SOYADI	ÇERKESCE SÜLALE ADI	ÇERKESCE BOY ADI
Bat, Habat aileleri	Ats'e/Atsok	Ubıh
Güney, İşcan, Özdemir Sevinç, Şen, Yılmaz aileleri	Çup'e	Ubıh
Bozdemir ailesi	Habrako	Ubıh
Zengin ailesi	Kocaov	Mohoş
Yıldırım ailesi	Kuadce	Mohoş
Sezgin ailesi	Lifij	Ubıh
Hurmoğlu ailesi	Hurmap	Ubıh

Sarılık köyünde yaşayan Çerkeslerin Türkçe soyadları ve Çerkesce sülale ve boy adlarına yer veriyoruz:

Tablo 2: Sarılık köyü Çerkeslerinin Türkçe soyadları ve Çerkesce sülale, boy adları

TÜRKÇE SOYADI	ÇERKESCE SÜLALE ADI	ÇERKESCE BOY ADI
Şara, Sezgin, aileleri	Jude	Ubıh
Parlak ailesi	Mıgod	Mohoş
Atacan, Güney aileleri	Mamıj	Mohoş
Gülünay ailesi	Brakıy	Abzah

Her iki köy yerleşiminde Ubıh ve Mohoş boylarına ait ailelerin yaşaması dikkat çekicidir. Bu durumun nedenini 1864 ve sonrası köy yerleşimi sırasında aynı boylara ait ailelerin bu iki köye yerleştirilmesi ve kız alıp verme yoluyla iki köy arasındaki akrabalık ilişkilerinin doğması olarak açıklanabilir.

Rus subayı Tornau (2009: 86) verdiği bilgiye göre: Ubıhlar, Kafkasya'da dağların güney batısında Soçi ile Şahe Nehri arasında Şapsığlara karışmış olarak yaşıyorlardı. Bu bilgidен hareketle bugün Karlı ve Sarılık köylerinde ikamet eden Ubıh boylarına ait sülalelerin Kafkasya'nın Soçi bölgesinden geldiği anlaşılmaktadır.

Karlı ve Sarılık adlı Çerkes köyleri yükseltisi fazla, tarım ve hayvancılık yapabilecek özelliklere sahip yeşilliklerle çevrili alanlara kurulmuştur. Kuruluş itibariyle Çerkes köyü olan bu köylere Çerkeslerin Kafkasya'dan ilk gelişleri ve yerleşimlerine dair bilgileri köy halkının ve Çerkes derneklerinde aktif rol alan kişilerin anlatılarıyla veriyoruz.

Karlı köyü doğumlu, nüfus sayımlarında görev alan Bedir Bozdemir adlı kaynak kişinin verdiği bilgiye göre: Kafkasya'dan 1864'te Samsun'a gelmişiz. Devlet tarafından ilk defa Çarşamba'nın Ebceli köyüne oturtulmuşuz.

Çarşamba'da sivriden, sıtmadan barınamayınca Karlı'ya gelmişiz. O zamanlarda Karlı ormanmış. Ormana yerleştirilmişiz, ormanı tarla, bahçe yapmışız. Çerkesler yüksek yerlerde oturmayı severler havası temiz diye. Kafkasya'da da öyle... Toprağın değerini bilen bir milletiz biz (K-2).

Sarılık köyü doğumlu, inşaat mühendisi Saim Sezgin adlı kaynak kişinin verdiği bilgiye göre: 1864 sürgününde Kafkasya'dan deniz yolu ile gelen Çerkeslerin gemiden iniş yeri Samsun limanıdır. Ama başka sahillere inenler de bu köylere gelip oturmuş olabilir. Bir grup Karlı ve Sarılık köyelerine oturdular, şu an yaşadıkları yere oturdular. Doyran sapağında oturan Çerkes aileler var. Orada Çerkes mezarlığı vardı, sıtmayla mücadele edemeyince buraya tepeye yerleştiler. Burada da su problemi yaşandı. Bir kısmı susuzluk nedeniyle aşağı döndü. Eskiköy orası, Aşağı Sarılık deniyor. Oradaki mezarlık ilk yerleşenlerden kalmadır. Sarılık'tan sonra ormanı geçince Rum köyü var. Meydancık deniyor oraya. Karlı'da boştu o zamanlar. Bizimkiler Samsun'a indiğinde dediler ki "buralara gidin yerleşin" (K-6).

Samsun Adige Derneği kurucusu Kadir Özyılmaz adlı kaynak kişinin verdiği bilgiye göre:

1850-1910 yılları arasında Kafkasya'dan Türkiye'ye sürekli göçler yaşanmış. Çerkeslerin yakın çevremizdeki indikleri limanlar Trabzon, Samsun ve Sinop limanlarıdır. En yoğun karaya çıktıkları liman Samsun limanıydı. Samsun'da Baruthane yakınlarına indiler, sahil boyuna yerleştiler. Samsun limanına inenlerin sayısı beklenen sayının çok üstünde olduğu için zorunlu ikamet verildi. Kimileri Tokat Erbaa, kimileri Sinop, kimileri de Çarşamba tarafına doğru gönderildiler. Çarşamba tarafına gönderilecek olanlar balıkçı tekneleriyle deniz yoluyla gönderildi. Samsun, Çarşamba arasında kara yolu yoktu o zamanlar... Yeşilırmağın iki tarafı ve Çarşamba merkeze kadar yoğunluklu olarak yerleştirildiler. Bafra, Alaçam arasında ise yaklaşık 20 köye yerleştirilmişler ama asimile oldukları için artık günümüzde isimleri bile Çerkes köyü olarak anılmıyor. Ama kuruluş itibarıyla Çerkes köyüdürler. (Elifli, Kaygusuz, Gazibey, Kelikler köyleri) Samsun limanından Alaçam tarafa getirilenler şu an Karlı, Sarılık ve Yenice olarak bilinen köylere yerleştirildiler. Yenice köyünde de şu an Çerkes hane kalmadı. Buraları seçmelerinin nedeni ise Kafkasya'ya benzeyen doğası olan

ırmak kenarı ve yüksek tepeleri tercih etmiş olmalarıdır. Devlet tarafından aile başına 15'er dönüm yer verildi ama arazi hazine arazisi olduğu için bununla yetinmediler daha fazlasını aldılar, ekip biçtiler, tarıma, üretime geçtiler. Karlı ve Sarılık köylerini yaşanabilir hale getirdiler (K-21).

Kaynak kişilerimizin verdiği bilgilerden bugün Karlı ve Sarılık köylerinde yaşayan Çerkeslerin 1864'te ve sonraki yıllarda Kafkasya'dan deniz yoluyla Samsun limanına indiği anlaşılmaktadır. Samsun limanına indikten sonra çevre il ve ilçelere yerleşmek üzere gönderilmişlerdir. Bozdemir'in (K-2) verdiği bilgiye göre bugün Karlı ve Sarılık köylerinde ikamet eden Çerkesler ilk önce Çarşamba'nın Ebceli köyüne yerleştirilmiş. Sıtma hastalığı baş gösterince Çarşamba'dan Alaçam taraflarına doğru gelmişler. Sezgin (K-6) ve Özyılmaz'ın (K-21) verdiği bilgi ise bugün Karlı ve Sarılık köylerinde ikamet eden Çerkeslerin Samsun limanından indiklerinde Alaçam tarafına gönderildikleri yönündedir. Alaçam tarafına gelen Çerkeslerin Karlı ve Sarılık köylerini yerleşim yeri olarak tercih nedeni Kafkasya'ya benzeyen coğrafi özelliklere sahip olmasıdır. Özyılmaz'ın (K-21) verdiği bilgiye göre Alaçam Yenice köyü de Karlı ve Sarılık köyleri gibi Çerkes yerleşimine açılan bir köydür. Fakat sahada yaptığımız görüşmelerde bugün Yenice köyünde ikamet eden Çerkes nüfusu kalmadığı dile getirilmiştir. Bunun nedeni köyden kente yapılan göçler olarak belirtilebilir. Sezgin'in (K-6) verdiği bilgiye göre ilk yerleşim yerlerini Karlı ve Sarılık köyleri alt taraflarında yol kenarlarından seçen Çerkesler bölgede çeltik ekimi nedeniyle sivrisineklerle ve sıtma hastalığıyla mücadele edememişler ve yüksek tepelere, bugünkü Karlı ve Sarılık köyelerine doğru çıkmışlardır. Bu alanda ormanlık olan araziye yerleşim yerine dönüştürmüşlerdir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerine başlamış, geçimlerini sağlamışlardır.

Her iki Çerkes köyünün birbiriyle akrabalık bağları güçlü, iletişimleri sıkıdır. Birbirlerinin düğünlerinin, cenazelerinin ve diğer sosyal etkinliklerinin birinci dereceden katılımcısı olurlar.

Aynı etnik kökene ve kültüre sahip olmanın yanı sıra köylerin yan yana kurulmuş olması da bu durumu kolaylaştıran coğrafi etken olmuştur. Görüşmecilerimiz, anlatılarında adları farklı iki köy olmaktan çok akrabalık

bağları ve kültürel anlamda aynılıkları dile getirmiştir. Bu iki köy yaklaşık 60 köyün bulunduğu ilçede etnokültürel özellikleriyle “Çerkes köyü” olarak anılır.

Çerkeslerin kapalı köy yaşantısı içinde oluşmuş olan geleneksel aile yapısı özellikleri devam etmektedir. Aile içindeki yaşlı statüsü korunmaktadır. Baba, ailenin reisi konumunda olup yönetim erkini elinde bulunmaktadır. Eğitim ya da iş nedeniyle kente taşınanlar zamanla kent yaşamını benimsemiş ve bu yaşam tarzlarını köyelerine de taşımışlardır. Bununla birlikte kültürün temel değerleri ve dinamikleri korunmaya çalışılmıştır.

Karlı köyü, bağlı olduğu Alaçam ilçe merkezine 6 km uzaklıktadır. Samsun şehir merkezine mesafesi ise yaklaşık 66 km’dir. Karlı köyünün toplam nüfusu 434’dir. Hane sayısı 110’dur (K-28). Samsun ili Alaçam ilçesi merkez beldesine bağlı Karlı köyünün bağlı olduğu belediye, büyükşehir ilçe belediyesidir.

Köyde yaşayanlar orta ve yaşlı kuşaktan insanlardır. 60 yaş üstü kişiler Çerkesce konuşup anlayabilmektedir. 45 yaş ve üstü kişiler Çerkesce konuşulani anlamakla birlikte konuşamamaktadır. Evlerde konuşulmadığından Çerkesce giderek unutulmaktadır. Eğitim, iş durumu vs. nedenlerle ilçede ya da kentlerde yaşayan genç kuşaklar köyle bağlantısını kesmemiştir. Yaz aylarında köye dönmekte ve zamanlarını burada geçirmektedir. 1980’li yıllarda köyden, anavatan Kafkasya’ya dönüş yapan birkaç aile olmuştur. Emeklilik sürecinde ya da iş kurma sebebiyle dönüş yapan bu aileler köyle iletişimini kesmemiş, yaz aylarında köydeki yakınlarını ziyarete gelmektedirler.

Köyün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarım geniş ve düz arazilere sahip olan köyde traktörle yapılır. Ekilen tarım ürünleri tütün ve pirinçtir. Domates, biber, salatalık, marul, lahana, fasulye, bezelye, kabak, ıspanak, banya, turp, yeşil soğan, maydanoz, karpuz, kavun vb. sebze ve meyveler yetiştirilir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık yapılır.

2006 yılında köyde, Karlı Köyü Kafkas Kültür Derneği kurulmuştur. Dernek özellikle gençlerin uğrak noktası olmuştur. Çerkes dili, tarihi ve kültürüne ilişkin kitapların oluşturduğu bir kütüphaneye sahip olan dernek, genç kuşağın kendini yetiştirmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Yaklaşık 10 yıl süresince faaliyet göstermiş, 2016 yılında olağan genel kurul toplantısını yapamaması nedeniyle kapatılmıştır.

Sarılık köyü bağlı bulunduğu Alaçam ilçe merkezine 8 kilometre uzaklıktadır. Samsun şehir merkezine mesafesi yaklaşık 64 kilometredir. Karlı köyüne ise 2 kilometre uzaklıktadır. Sarılık köyü nüfusu 58' dir. Köydeki hane sayısı 20'dir (K-35).

Köyde yaşayan orta ve yaşlı kuşak orta düzeyde Çerkesce bilmekte ve konuşabilmektedir. Karlı köyünde yaşayan Çerkeslerle soy ve sülale düzeyinde akrabalık ilişkileri vardır. Karlı köyünden Sarılık köyüne gelip uzun süre misafir kalan akrabalar, aile içinde sürekli Çerkesce konuşmaya bağlı olarak dillerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Genç kuşak, eğitim, iş vs. nedenlerle ilçeye ya da ile göç etmiş ama köy ile bağlantısını kesmemiştir. Sarılık köyünden anavatan Kafkasya'ya dönüş yapan aile olmamıştır.

Karadeniz ikliminin hâkim olduğu bölgede tarım ve hayvancılık faaliyetleri önemli bir yer tutar. Ekilen tarım ürünleri tütün ve pirinçtir. Domates, biber, salatalık, marul, lahana, fasulye, bezelye, kabak, ıspanak, bamya, yeşil soğan vb. sebzeler yetiştirilir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık yapılır.

Alaçam Çerkes köylerindeki evler genişçe düzlük alanlara inşa edilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri düğün ve cenazelerde rahat hareket edecek alanların olması isteğidir. Komşuluk ilişkileri çok sıkı olmasına rağmen evler arasında oldukça geniş mesafeler bırakılmıştır.

Evlerin çoğu iki katlı olmakla birlikte tek katlı evler de bulunmaktadır. Evler betonarme ve çoğunlukla çatılıdır. İki ya da üç yatak odası, misafir odası, kiler, banyo ve tuvaletten oluşur. Çoğunlukla yatak odaları, banyo ve tuvalet, mutfaktan uzak konumlandırılmıştır. Evlerin girişinde açık ya da kapalı geniş balkonlar vardır. Bahçe kapısı geniş çitlerle çevrilidir. Bahçeler meyve ve çam ağaçları ve çoğu mevsimlik olan çiçeklerle kaplıdır. Odunluk, samanlık, ahır gibi alanları evin alt katında görmek mümkün değildir. Özellikle ahırları ve tavuk kümesleri kötü koku yayacağı düşüncesiyle evlerin arka tarafında uzağa konumlandırmayı tercih etmişlerdir. Evin çitlerle çevrilmiş bahçesine hayvanların otlamak için girmesine müsaade edilmez. Evlerin avlularına ilk girişte temizlik ve düzen göze çarpar. Göçle gelen ilk kuşağın evlerini nasıl inşa ettiklerini Karlı köyü doğumlu, ev hanımı Seyhan Başaran adlı kaynak kişinin anlatısıyla veriyoruz:

Dedemler dağdan, ormandan ağaç kesip evler yapmışlar. Büyük kazıkları çakıp dalla hasır örer gibi öre öre ustalıklarla yapmışlar. Beyaz toprağı samanla karıştırıp çığneye çığneye harç yapıp sıvamışlar. İçi dışı topraktan bir tam³ımız vardı daha bu sene yıktılar, belki 70 sene belki 100 sene öncesinin (K-18).

Baj (2007: 165-166) Çerkeslerin Kafkasya'da evlerini tarla bahçeyi de içine alacak şekilde düzlük arazilerde konumlandıkları, birbirlerine yapışık, dar yerlerde asla oturmadıkları bilgisini veriyor. Ev yeri seçildikten sonra bina yapılacak arsanın etrafı çitle kapatılır. Arsaları 40-50 metre mesafede ahırlar, zahire ambarları, otluk, samanlık, misafir odasına özgü ahır, köleler için seyrek evler yapılmasına müsait olacak tarzda geniş bırakılır. Evler tek katlıdır. Ailedeki nüfusa göre ayrı odalar yapılır. Aile büyükleri için ayrılan odanın yanında çocuklar yatar. Mutfak ve kiler bitişiğinde hizmetçi ve köle kadınlar yatar. Evli erkeklerin hepsinin ayrı ve birbirinden uzak odaları bulunur. Bekâr erkekler genellikle misafir odasında yatarlar. Aynı çatı altında yan yana konumlandırılmış odalar aile yaşamındaki mahremiyeti ve resmiyeti sağlar. Çerkesler evden önce tuvaletin yapılması gerektiğini söylerler, kölelerin evleri de dâhil olmak üzere kadınların ve erkeklerin tuvaleti ayrı yapılır.

Dubrovin (2017: 19-20) Kabardey evlerinin tek tek ya da kümeler halinde dağınık olarak yerleştiğini, inşasında genel bir düzen olmadığını belirtir. Evin biri çamur ve taştan yapılmış, çatısı da toprak ve taşla örtülmüşken diğeri turluktan (kille yoğrulmuş blok) yapılmış iki tarafı da toprakla sıvanmıştır. Çamur ufalanmış samanla karıştırılır. Çatı saman ya da sazla kaplanır, evin çevresine dört ayak (30,5 cm) genişliğinde çardak yapılırdı. Çerkes evleri arasındaki mesafeler fazla, köyler dağınıktı. Bu durumun nedeni Çerkeslerin ayrı yaşamayı benimsemiş olmalarıdır. Evler arka tarafı ormanlık olacak şekilde yüksek ırmak kenarına kurulurdu. Bahçeleri meyve ağaçlarıyla çevrilidir. Bir kaç odadan oluşan evlerde pencereler deri ile kapatılırdı. Kapılarda süngü ya da kilit bulunmazdı. Baj (2007: 167) ise iki kanatlı olan kapıların birisinin yaz kış açık bırakıldığını aksi durumun ise cimrilik olarak nitelendiği bilgisini vermektedir.

---

³Üzeri toprak kaplı köy evi.

Eskiden kapılarımızda kilit yoktu. Mahallede hırsızlık, düşmanlık bilmeden yaşadık. Önce Allah'a sonra komşularımıza emanet yaşadık. Güven vardı, bağlılık vardı (K-22).

Saha görüşmelerimizde kendilerini “güven toplumu” olarak nitelendiren Çerkeslerin anlatıları, günlük yaşama taşımış oldukları davranışları bağlamında dikkat çekicidir. Komşuluk ilişkileri güven ve bağlılık anlamında oldukça gelişmiştir. Gözleri arkada kalmadan birbirlerine evlerini, mallarını emanet edebilirler.

Karlı ve Sarılık köylerinde evler, Kafkasya'da olduğu gibi yeşilliklerle kaplı geniş arazilere inşa edilmiş, çitlerle çevrilmiştir. Evdeki odalar ve yerleşim Kafkasya'daki gibi geniş aile düzenine uygun olacak şekilde tasarlanmıştır. Konumlandırma itibariyle benzerlik taşıyan bu durum Çerkes toplumu aile yaşantısına yön veren resmiyete ve kişilere özgü yaşam alanı bırakılmasına olanak sağlar.

Köy yerleşiminde bahçelerinin ve evlerinin dizaynında Kafkasya'dan diasporaya kültürlerin taşıyıcısı bağlamında geleneğin izlerini sürdürdüğünü görmek mümkündür. Çerkesler, yaşam şekillerini, saygı ve güven anlayışlarını ev kullanım özellikleri yönüyle de diasporaya taşımışlardır. Özde aynı kalmış olmakla birlikte zaman içinde üretim teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte ihtiyaçlar doğrultusunda evlerin yapı özellikleri değişerek çağdaşlaşmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GELENEĞİN İZİNDE SOSYOKÜLTÜREL YAŞAM

İnsanın şekillenmesinde ailenin ve toplumun etkisi büyüktür. İnsanın sahip olduğu kişilik özellikleri, değerleri, tutumu, davranışları içinde yaşadığı ailede ve toplumda şekillenir. Toplumsallaşma ailede başlar ve bu zincir giderek birlikte yaşanan çevrenin etkisiyle genişler.

Her toplum kendi kültürünün taşıyıcısı niteliğindeki gelenek ve âdetleriyle yaşar. Gelenekler toplumları birbirlerinden farklı kılar. Uzun zaman içinde kazanılan geleneklerin yaşatılması ait olduğu toplumun devamlılığını sağlamak adına önem arz eder. Bu anlamda bir göç toplumu olarak Alaçam ilçesi Karlı ve Sarılık köylerinde yaşayan Çerkesler kültürlerine özgü gelenek ve adetlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Çerkes toplumunun geleneksel aile yapısı içinde mesafeli ilişkilerinin yer aldığı iletişimleri, sözlü hukuk niteliğindeki xabze kuralları, misafir kültürü ve oyun ve eğlenceyi içinde barındıran zexes toplantıları Çerkeslerin sosyokültürel yaşamında yer etmiş geleneklerini içinde barındırır.

3.1. AİLE YAPISI VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Ataerkil toplum yaşantısına sahip olan Çerkes ailesinde baba otoritesi mevcuttur. Babanın kararları emir niteliğindedir. Aile bireyleri bu kararları itirazsız yerine getirir. Baba disiplin ve otoriteyi temsil etmekle birlikte demokratik bir anlayış sergiler. Ailesine karşı şefkatli, vakur ve ciddidir. Kocanın, karısına karşı tutumu eşitliğe saygı çerçevesindedir. Kadın, kocasının ailedeki hâkim imajını zedelemeyen onu yönetir, yönlendirir. Eşler birbirine asla adlarıyla seslenmezler. Kocasını, eşine ailesinin ait olduğu soyadıyla hitap eder. Bu durum evlendikten sonra da kadının kendi soyadını taşıyabildiğinin göstergesidir. Aynı zamanda saygı ifadesidir. Kadın ise eşine seslenirken takma adlar kullanır.

Evleneli 43 sene oldu. Bir kez bile eşime ismiyle çağırmadım. Terzilik yaptığı için çağırırken hep “Terzi” dedim.

Kaynata ve kaynana ile aynı evde yaşadık yıllarca, onların yanında adıyla çağırarak çok ayıptır zaten. Köyde kimse adıyla çağırılmaz eşini, yakışık almaz adetlerimize göre (K-4).

“Petekçi” diye çağırdım eşime, “sahtekâr” diye çağırdım (K-10).

Gelin oldum olalı beyime “koca dayı” diye çağırdım. Evde büyüklerimiz vardı âdet yapardık⁴ eskiden. Âdet yapmayı severdik biz, öyle yetiştik. Şimdiki âdet falan dinlemiyor (K-1).

Dubrovin (2017: 116) Kafkasya’da kadının kocası yanında olsun ya da olmasın hiçbir zaman adını anmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde kadın da kocasının adını telaffuz etmediğini, birbirleri için “o” sözcüğünü kullandıklarını ifade etmiştir.

Kadınların, eşlerine mesleğini belirten ya da alelade takma isimlerle seslenmesi kayınbaba ve kayınvalideyle birlikte yaşanan geleneksel Çerkes ailelerinin tamamında gözlenen bir olgudur. Araştırma sahamızda hâlâ yaşatıldığını tespit ettiğimiz bu âdetin Kafkasya’dan günümüze kadar devam ettiği gözlenmiştir.

Çerkes aile hayatı resmiyete dayanır. Baj (1969: 18) bu resmiyetin saygı ve nezakete dayandığını ailede soğuk bir ortam ya da esarete neden olmadığını belirtir. Bu resmi ve kibar hayata yabancı olanların ondaki inceliklerini ve güzel sonuçları fark edemediklerinden zor ve gayri tabii şekilde yorumladıklarını dile getirir. İlişkilerdeki bu resmiyetin ve doğallığın öylesine güzel işleyen bir akış sürecine sahip olduğunu kimseyi üzmediğini, sıkmadığını ifade eder. Aksine gereksiz laubaliğin getirdiği dırıltıları önlerken aile mutluluğunu temin eder.

Ailede otoriteyi temsil eden baba, evde herkese karşı mesafelidir. Sadece kızlarına karşı sevecen ve ılımlı bir yaklaşım sergiler. Baba, günün birinde evlenip gidecek olan kızlarını evde misafir olarak görür. Bu yüzden kızlar, babaları için ailenin en nazlı üyesidir. Baba, kızlarıyla oturup sohbet edebilir. Fakat erkek çocuklarına karşı oldukça seviyelidir. Onlarla birlikte oturmaz, konuşmaz. Erkek çocuklar babalarıyla görüşülmesi gereken durumlarda izin isteyerek söz alır. Düşündüklerini söyler, baba dinler, çoğu zaman oğluna bir cevap vermez. Fakat

⁴ Âdet yapmak, Çerkes gelenek ve göreneklerine uygun davranışlar sergilemek anlamında kullanılmaktadır.

daha sonra anne aracılığıyla cevabını söyler. Anne, babalar ve oğullar arasında iletişimde bir köprü görevi görür. Babanın, oğullarıyla ilişkileri çok soğuk gibi görünür ama baba, onları sürekli takip halindedir. Oğullarının yanlış davranışını görürse anneleri aracılığıyla onları uyarır.

Baba, çocuklarına karşı mesafeli dururken anne, çocuklarına sınırsız sevgi ve şefkat gösterir. Her türlü bakımlarını ve fiziksel gereksinimlerini karşılar. Kaynak kişilerimiz, çocuğun annesinin Çerkes kökenli olması durumunda Çerkesliğe ait bağlarının çok daha güçlü olduğunu dile getirmişlerdir. Babaannenin de çocuğun yetiştirilmesinde payı büyüktür. Çocuğun bakımı ve eğitimi konusunda önemli role sahiptir. Görüşme yaptığımız köylerde, Çerkesce konuşabilen kişiler Çerkesce'yi babaannelerinden öğrendiklerini belirtmişlerdir. Dede torununu çok sever, yanından ayırmaz. Aşırı yakınlığı ve şefkatiyle torununu şımartmaktan çekinmez. Göktaş, dedenin torununa olağanüstü ilgisinin, geleneğe göre kendi çocuklarına gösteremediği sevgiye karşı bir özlem olduğunu dile getirmiştir (Göktaş, 2007: 75).

Bizim toplumumuzda birey her zaman çok önemlidir. Çocuk her zaman saygı görür ve göstermeyi öğrenir. Benim çocuklarımla ilişkim mesafeli ve kurallıydı, tabii insan çocuğu için ölü ama illa dile getirilerek ifade edilmez bu. Başka şekillerde de ifade edilir sevgi. Dede torunuyla birlikte otururken baba, onları görürse içeri girmez. Çocuğunun yanında büyükler varken çocuğu ateşe düşse almaz. Tabii diğer akrabaların gözü hep çocuğun üstündedir. Özellikle halalar, amcalar çocuğun bakımı ve eğitiminde büyük rol üstlenirler (K-6).

Babaanne ve dedeyle aynı ortamdayken anne, babalar çocuklarına yalnızca adıyla hitap eder. "Evladım, yavrum" gibi ifadeler kullanmazlar. Çocuklarını kucaklarına almaz, sevmezler. Çocuğun anne babasına yaklaştığı durumlarda ortamda büyük varsa evdeki hala, amca tarafından çocuk alınır, başka bir odaya götürülür ya da anne, baba ortamdaki uzaklaşır. Anne ve babanın çocuklarına kızdıkları durumlarda bunu büyüklerin yanında dile getirmeleri, bağrımları hoş karşılanmaz. Eşlerin, büyüklerin yanında birbirlerine olan davranışları mesafelidir. Özellikle evliliğin ilk yıllarında çift olarak büyüklerin yanında görülmemeye dikkat ederler. Bu durum sadece erkeğin aile büyükleri için geçerli değildir. Kadının aile büyüklerinin yanında da bir arada görünmekten kaçınırlar.

Bir kadın görüşmecimiz (K-18) babasının, eşiyle kendisini evlendikten altı yıl sonra ilk kez bir arada gördüğünü belirtmiştir.

Aile içinde ilişkilerin mesafeli olmasından dolayı kırıncı davranışlar, tartışmalar çok nadir görülür. Küçükler, büyüklere nasıl davranması gerektiğini bilir, büyükler de kusur sayılacak davranışları çoğu zaman görmezden gelir. Görmezden gelemediği zamanlarda dile getirmez. Aile içinden uygun biriyle durumu paylaşır, küçüğe şikâyetini bu yolla iletir. İlişkilerin seviyeli olması laçka davranışlara engel olur. Geniş ailelerde evler genellikle iki katlıdır. Büyükler yemek sonrası kendi odalarına çekilir, gençlere yaşam alanı oluşturur.

Geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan Karlı ve Sarılık Çerkes köylerinde kadın tarlada, bahçede kocasına yardımcıdır. Evin, ailenin bakımı ve mutfak işleriyle ilgilenir. Temizliğe ve düzene büyük önem verir. Ziyaretlerimizde, evlerinin ve avlularının temizliği dikkati çeken özellikler arasında görülmüştür.

Baba, evin geçimini sağlamakla yükümlüdür. Başta tarla, bahçe olmak üzere evin dış işleriyle ilgilenir. Bunun dışında camiler ve kahveler emekli kesimin gündelik hayatlarında önemli yer tutar. Gençler, babalarının oturdukları ortamlarda uzun süreli oturmadıklarından onlarla aynı kahvelere girmezler. Bu nedenle köyde gençlerin gittikleri kahve ile büyüklerin gittikleri kahve ayrıdır.

Kaya'nın (2011: 91-92) "günü yakalayanlar" ifadesini kullandığı Çerkesler dünya nimetlerinden haz almayı ilke haline getirmişlerdir. Zevk ve eğlenceye düşkünlükleri Çerkesleri tasvir eden diğer bir özellikleridir. Sürekli düğün ve eğlence ritüellerinin kamusal alanda da yineliyor olması bu anlayışın ifadesidir. Kaya, Çerkeslerin yüzyıllardır anti-kapitalist "Potlaç" üretim anlayışına sahip olduğunu belirtir. Kapitalist ekonomi anlayışında çalışma, yatırım, tasarruf, mal ve hizmet satışı belirleyicidir. Potlaç ekonomisinde ise misafirperverlik, hediye verme ve tüketim anlayışı belirleyicidir. Kapitalist sistemde para ve maddi zenginlik güç iken, potlaç düzende gücün kaynağı hediyedir. Bu yapıda üretim değil tüketim, sıkıntı yerine haz, çalışmak yerine ehlikeyif yaşamak ön plandadır.

Yıllarca kapalı toplum olarak yaşayan Çerkesler akrabalarıyla ya da dostlarıyla bir araya geldiklerinde zengin sofralar kurarlar. Çerkes mutfağına özgü

pasta- şipsi⁵, halüj⁶, metez⁷ vb. yiyecekler yapılır. Mızıka eşliğinde oyunlar oynanır. Yemeyi, içmeyi, eğlenmeyi bir kültür olarak benimserler. Bazı kültürlerde bunlar yaşamın sadece bir parçası olarak görülürken Çerkeslerde yaşamın ta kendisidir. Eğlence hayatlarının her alanında vardır. Toplantı, misafirlik, düğün gibi etkinlikleri kaçırmazlar.

“Tembelhane” adını verdikleri dinlenme mekânları köyün manzarası en güzel yerine kurulur. Denizi gören bir yere ya da yol kenarına kurulan tembelhanelerde masa ve oturaklar vardır. Genellikle ulu bir ağacın altındadır. Eskiden thametelerin⁸ toplanıp tarla, bahçede çalışacak imecelerin görüşüldüğü bu mekânlar günümüzde sohbet etmek, dinlenmek için kullanılır. Öğleden sonra ve akşam saatlerinde köyde yürüyüşe çıkanlar kısa bir süre içinde olsa tembelhanede konaklamadan evlerine dönmezler. Memleketlerini ziyarete gelen gençlerin de uğrak noktasıdır bu mekânlar. Gençler ve yaşlılar ayrı gruplar halinde giderler. Bir grup otururken diğer bir grup giderse oturan grup gelene yer verir ve oradan ayrılır.

3.2. XABZE BİR YAŞAM FELSEFESİDİR

Xabze, Çerkes toplumunda günlük yaşamın her alanına yayılmış olan kurallar bütünüdür. Bu kurallar bütünü örf, adet, gelenek, görenek, ahlak ve yazılı olmayan hukuk kurallarından oluşur. Xabze çocuğun doğumundan önce başlayan, düğünlerde uygulanan pratiklerden ölüm sonrasına kadar bütün dönemleri kapsayan yaşam biçimidir. Bu kurallar Çerkes sözlü kültüründe temel taşı niteliğindedir.

Xabze kurallarının yönettiği xabze toplumunda doğup büyüyen kişiler bu kuralları içselleştirir ve yaparak yaşayarak öğrenir. Uzun yıllar, kapalı köy toplumu olarak yaşayan Çerkesler, sözlü hukuk kuralları olan xabzenin kuşaklar arasında taşıyıcısı olmuşlardır. Saygı kavramının öne çıktığı Çerkes toplumunda

⁵ Pasta, darı unuyla lapa kıvamında pişirilir, şipsi, darı unu ve tavuk etiyle muhallebi kıvamında pişirilir. Pasta ve şipsi birlikte yanında haşlanmış tavuk eti ve kavrulmuş kıyma ile servis edilir.

⁶ Sıvıyağ ile tavada kızartılan üçgen şekilli Çerkes böreği

⁷ Kıymalı ya da yumurtalı iç harçla yapılan bir çeşit Çerkes mantısı

⁸ İleri yaş, bilgi, yetenek, deneyim vs. özellikleri ile toplumda önderlik vasfına sahip kişi.

birey, toplum içindeki davranışlarından sadece kendi adına sorumlu değildir. Aynı zamanda ailesi ve sülalesi adına sorumludur.

Aile, insan davranışlarına yön veren ilk toplumsal kurumdur. Ortaklaşa davranışçı kültürlerde çocuğun içinde yaşadığı aile kurumu, birbirine yakın ilişkilerle bağlı ve bir arada yaşayan bir grup insandan oluşur. Bu aile tipi; anne, baba çocuklarla birlikte dede ve nineler, amca, teyze, dayı, hala ve aynı barınağı paylaşan diğer kişilerden oluşur. Kültürel antropolojide bu tip aile geniş aile olarak tanımlanır. Bu tip aile ortamında yetişen çocuklar küçük yaşlarda “biz grubu”nu kavrar ve grup içi ilişkileri doğal ilişkiler olarak kabul ederek ortak davranış kalıplarını öğrenir. Biz grubu ona mensup olan kişilerin kimliğinin oluşmasında ana kaynak rolünü oynar ve onların kimlikleri belirlenmiş bireyler olarak kendilerini yaşamın tehlikelerinden korumalarını sağlar. Bu nedenle bireyler üyesi oldukları gruba yaşamları boyunca sadık kalır. Gruba sadakatsizlik ortaklaşa davranışçı kültürlerde en olumsuz davranış olarak değerlendirilir. Bireyle grup arasında iletişim davranışları açısından belirleyici rol oynayan bağımlılık güçlüdür. Ortaklaşa davranışçı kültüre sahip olan bireyler, doğuştan itibaren kendilerini yaşamı boyunca koşulsuz sadakat ile koruyacak olan güçlü ve kapalı “biz gruplarıyla” bütünleşmiştir. Bu kültürlerde toplumsal çevrede uyum ve ahengi korumak aile ve çevresini aşan önemli bir yetenek olarak gözlenir (Kartarı, 2001: 75-76).

Bireyci kültürde ise bireyin çıkarları, toplumun çıkarlarından üstün tutulur. Bireyci kültürlerin üyeleri; anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailede yetişmektedir. Hatta son zamanlarda çocuklarını yalnız başına yetiştiren anne, babaların sayısı artmaktadır. Akrabalar yakında olsa başka meskenlerde yaşamakta, birbirleriyle sık görüşmemektedirler. Bu tip çekirdek ailelerde yetişen çocuklar kısa süre içinde “ben” kavramını algılamaya başlarlar. Bireysel kimlik olarak benimsenen “ben” diğer insanların “ben”inden ayrılır ve onlar mensup oldukları gruplara göre değil, bireysel özelliklerine göre sınıflandırılır. Çocuk eğitiminin amacı çocuğun kendi ayakları üzerinde durabilmesi olduğundan çocuktan bu amaca ulaşıldığında baba evini terk etmesi beklenir. Çocukların baba evini terk ettikten sonra aile bireyleriyle ilişkilerinin ait düzeye indirdiği ya da

tamamen kestiği durumlar hiç de az değildir. Bireyci kültürlerde sağlıklı bir insandan bir gruba mensup olması beklenmez (Kartarı, 2001: 75-76).

Bu anlamda geleneksel aile yaşantısı içinde doğup büyüyen Çerkesler ortaklaşa davranışçı kültüre sahip olan bireyler olarak değerlendirilebilir. Anne, baba, hala, amca, dede, nine olmak üzere geniş aile çatısı içinde geleneksel erkes toplumunun değerleriyle yetiştirilirler. Aileden başlayan ortak kültürel değerler eğitimi, toplumsal ilişkiler yumağı içinde devam eder. Ben kavramından öte, biz bilinci gelişmiş ve ortak değerler etrafında birleşen bireyler yetiştirilir.

Serbes (2018: 16) Xabzenin insanlara aktarılması eğitim sürecine dayandığından bilgisel boyutu, toplumdaki her türlü davranış normunu belirlediğinden etik boyutu, insanın iç dünyasını uyardığı ve düzenlediği için estetik boyutu olduğunu belirtmiştir. Başlıca amacının kişilerin i dünyalarını köklü bir eğitimden geçirip, belli insani değerlere ulaşmalarına sağlamak olduğunu dile getiren Serbes, bu davranış kalıplarının ancak iselleştirildiğinde estetik ritüellere dönüşebildiğini ifade etmiştir.

Serbes (2016: 22) Xabzenin sadece bir düzen sistemi olmadığını toplumsal normların dayandırılması gereken bir değerler sistemi olduğunu belirtir. Bu değerleri ise ‘retmek, sabretmek, kıyabilmek ve utanmak’ olarak sıralar. retimi, xabzenin dünyayı kökten kavraması, sabretmeyi bu kültüre sahip insanların güçlü iradeye sahip olmaları ve kıyabilmeyi ise başkalarına yardım etme duygusunun gelişmiş olmasıyla açıklar. Xabzenin köklerinin hümanizme dayanan bir düşünce ve yaşam şekli olduğunu belirtir.

Xabze kurallarının Kafkas insanının kişiliğiyle ve toplumsal yaşamıyla örtüşmesi, kişilerin bu kurallara kendiliğinden uymasını sağlar. Çoğu zaman yaptırma gerek kalmadan kişiler bu kurallara uymuş ve uyulması gerektiğine kendini inandırmıştır. Belki de xabzenin en önemli özelliği budur (Dumanış, 2014: 69). Konuyla bağlantılı olarak araştırma sahasında karşılaştığımız bir örneğe yer veriyoruz:

Aynı kurumda çalıştığım bir erkes arkadaşımla mesai sonrası, kurum bahçesinde bankta oturuyorduk. Arkadaşım yürüyerek ya da arabayla yoldan geçen tanıdıklarını gördüğünde ayağa kalkarak selam veriyordu. Selam verdiği kişiler de karşılık veriyor, halini hatrını sormadan gemiyorlardı.

Bir süre sonra bu karşılıklı selamlaşmalar, oturup kalkmalar artınca neden herkes için ayağa kalktığını sorduğumda arkadaşım, Çerkes adetlerine göre her gelene ayağa kalkıldığını aksi durumun ayıp olarak değerlendirildiğini söyledi. Bulduğumuz yer bir Çerkes köyü değildi. Ayağa kalktığı kişilerin birçoğu da Çerkes değildi. Fakat Çerkeslerin önemli bir saygı kuralı olarak içselleştirdiği bu davranış, içinde bulunduğu mekândan bağımsız olarak devam ettirilmekteydi.

Çerkes toplumunda saygı çok önemlidir. Uçar (2014: 310) saygı kavramının Çerkesler tarafından “geleneğin özü” olarak tanımlandığını belirtmiştir.

Kökünü binlerce yıllık gelenekten alan ve kültürel açıdan sürekliliğini koruyan değerlerdendir saygı kavramı. Çerkeslerin saygı toplumu olarak nitelendirilmeleri geleneğe yükledikleri anlamlarla ilişkilidir. Toplumun xabzeyi incelemesi, ailelerin açık ya da gizil olarak sürekli örf ve adetlerin önemine yaptığı vurgu davranışın oluşma, pekişme sürecine katkıda bulunur. Sadece büyüklere ayağa kalkılmaz, küçüklere de kalkılır. Ayağa kalkma ve ayakta karşılama saygıyla özdeşleştirilmiş toplumun dinamikleri arasında yerini almıştır.

“Günahtan önce hynapeyi⁹ öğrendik”!

Köyde oyun oynarken acıktığımızda kimin evine yakınsak o evden yiyecek isterdik. Tereyağlı, ballı ekmek verirlerdi. Çekinmezdik komşulardan çünkü köyde her ev bizim evimizdi. Yaramazlık yaptığımızda akraba ve komşularımız da bizi uyarırdı. Bir büyüğümü gelip aileme şikâyet edemezdim, etsem bile olayı dinledikten sonra bana hak vereceklerini düşündüğüm halde çoğu zaman tepki alırdım. Saygı çok önemliydi. Bizi yetiştirirken günahtan önce hynapeyi öğrettiler. Hynape olan yapılmazdı. Bizi tenkit için hynape denirdi hep büyüklerimiz tarafından (K-20).

Çerkes toplumunda xabze etkili bir sosyal denetim mekanizmasıdır. Bu kültürde doğan ve yetişen kuşaklar tarafından benimsenmiş, içselleştirilmiştir. Xabzeye aykırı davranmanın cezası manevi yaptırımdır. Bu yaptırım ayıplama ve kınamadır. Çerkes toplumunda ayıplanmak dışlanmayı beraberinde getirir. Bu dışlanma bireyin kendisi ile sınırlı kalmaz ailesini, sülalesini de etkiler. Ortaklaşa davranışçı kültüre sahip olan bireyler bu bilinçle davranışlarına yön veririler.

⁹ Çerkesler tarafından ayıp kelimesinin karşılığı olarak kullanılır.

Yolda yürürken önünde iki büyük varsa müsaade istemedi asla geçemezsin. Bir gece düğüne gittim. Dönüşte önümde, yaşlı amcalar namazdan çıkmış yürüyorlar. Önlerine de geçemedim, izin de isteyemedim, tanımıyordum çünkü ayıbıma gitti izin istemek, mecbur geçemedim. Yarım saatlik yolu bir saatte geldim (K-17).

Xabzenin içinde büyüklere saygı, hoşgörü, misafirlik, paylaşmayı bilmek, sözünde durmak, sabırlı ve nezaketli olmak, sadakat, vatanını sevmek, düşüncelerini özgürce ifade etmek, doğaya ve doğadaki canlılara duyarlı davranmak gibi davranışlar yer alır.

Xabze ihtiyaçtan doğmuştur ve dinamiktir. Zaman içinde gelişime ve değişime uğrar. Toplumsal yaşamdaki değişikliklere uyum sağlar. Xabze kültürünün mensupları buldukları yer, zaman ve şartlara göre pozitif davranış biçimleri geliştirir ve sergilerler.

Eskiden yolda giden atlı, bir büyükle karşılaştığında atından iner bir süre yaya olarak devam ederdi. Tâ ki o büyük gözden kaybolana kadar... Sonra atına biner yoluna devam ederdi. Bu durum saygıdan ileri gelirdi. Günümüzde ise atın yerini arabalar aldı. Köy yolunda büyüğünü gören gençler arabayı durdurur, hal hatır sorar, gideceği yere kadar bırakır. Öyle görüp de korna çalıp geçmek olmaz, yakışmaz, ayıptır (K-12).

Sahada yaptığımız görüşmelerde büyüklerin anlatını dinlerken küçüklerin konuşmalara katılmadığı gözlenmiştir. Büyüklerin konuşmaları küçükler tarafından kafa sallama şeklinde beden diliyle onaylanmıştır. Yaşça küçüklerle görüşmelerimiz ancak büyüklerin müsaade isteyerek ortamdaki ayrılımlarıyla mümkün olmuştur. Küçükler, büyüklerle aynı ortamda bulduklarında oturup kalkmalarından konuşmalarına kadar her türlü davranışında kontrollü hareket etmektedir. İçeri bir büyük girdiğinde odadaki herkes ayağa kalkarak, gelen kişiye yer gösterir. Ayak ayak üstüne atarak oturmak, laubali davranışlar göstermek bu kültürde kabul görmeyen davranışlardır. Xabze kuralları gereği saygıya dayalı bu mesafeli iletişim sebebiyle büyüklerle, küçükler aynı ortamı uzun süreli paylaşmazlar. Karşılıklı hal hatır sorulduktan sonra büyükler kendi odalarına çekilir.

Bir bayram günü görüşme için bulunduğumuz bir toplulukta İstanbul'dan anne ve babasını ziyarete gelen genç bir çiftle karşılaştık. Baba ile oğulun sohbeti sırasında "baba beni kucağına al" diye ağlayan torun, babaanne tarafından alınarak dışarı çıkarıldı. Dedenin ya da babanın çocuğa karşı herhangi bir ilgisi gözlenmedi. Çerkes toplumunda dedenin bulunduğu ortamda babanın çocuğunu kucağına alması, sevmesi olağan karşılanmaz. Bir kadın görüşmecimiz eskiden durakta araba beklerken yoldan geçen bir büyükle karşılaştığında kucağındaki bebeğini yere bıraktığını belirtmiştir (K-5). Görüşmecimiz tarafından bu davranış yaşlıya gösterilen saygı olarak nitelendirilmiştir.

Xabze kuralları Çerkes toplumunun bütün gelenek ve âdetlerinde yer alır. Çerkes toplumu misafirliklerde, düğün, toplantı ve cenazelerde yaşlıya gösterilen öncelik ve saygıyla öne çıkmışlardır. Büyükler de xabzeye uygun görmedikleri davranışları çoğu zaman görmezden gelir, ortamı terkederler. Uyulmadığında manevi yaptırımla karşılaşılacak kurallar, hiyerarşik bir aile yapısının oluşmasına neden olur. Babalarla çocukları arasındaki mesafe, iletişimin ve ortak paylaşımın sınırlı olmasının nedenidir.

Saha araştırmamız sırasında Karlı köyünde görüşme yaptığımız evde bulunan yatağa bağımlı bir hastayı ziyaret ettik. Ziyaretimizden birkaç gün sonra ziyaret günü orada bulunmayan evin kızı tarafından telefonla arandık. Evin kızı, hastayı ziyaretimiz ve götürdüğümüz küçük hediye için memnuniyetini belirterek bize defalarca teşekkür etti. Ziyaretimizle hastanın moral bulduğunu söyleyerek dualar etti. Hasta ziyareti her toplumda kabul gören istendik bir davranıştır. Fakat bu davranışımızın bizi onore edecek şekilde dillendirilmesi içtenlik ve nezaket ve göstergesidir. Çerkes toplumunda olumlu kabul edilen tüm davranışlar övülerek yüceltilir. Yakın bir akrabanın, komşunun ya da uzaktaki bir dostun ziyareti, herhangi bir konudaki yardımı ve desteği, çevrede kişiyi onore edecek şekilde anlatılır.

Xabzenin saygıyı gerektirmesi hynape kavramının toplumda etkili bir denetim mekanizması oluşturmasına neden olmuştur. Bu sayede bireyler gerek aile içinde gerek toplumsal alanda davranışlarının öz denetimini sağlamaktan sorumludur. Görüşmelerimizde büyüklerin, küçüklerin uygun olmayan davranışlarıyla karşılaştıklarında sürekli olarak hynape diyerek uyardıklarını

gözlemledik. Küçüklükten itibaren xabze kurallarına uymayan, ayıp olarak nitelendirilen davranışlar karşısında tenkit edilen bireyler, bu kuralları içselleştirerek öz değerleri arasına katmıştır.

Köylerde yaptığımız görüşmeler ve katılımlı gözlemlerle Çerkes kültürüne özgü manevi yaptırım gücüne sahip olan xabze kurallarının günümüzde de geçerliliğini sürdürdüğü tespit edilmiştir.

3.3. ÇERKES SOFRASI VE MİSAFİR KÜLTÜRÜ

Çerkes kültüründe sofraya büyük önem verilir. Çeşitlilik açısından abartılı sofralar hazırlandığı gibi yemeklerin leziz olmasına da özen gösterilir. Mutfak ve yemek işleri kadının gündelik işlerinin önemli bir parçasını oluşturur. Yemeğin sunumuna ve sofranın düzenine özen gösterilir. Alelade sofralar kurulmaz.

Eskiden bütün ev halkının birlikte oturup yemek yemeleri söz konusu değildi. Sofrada oturma düzeni belli bir hiyerarşiye göre olurdu. Babam, büyük abimlerle birlikte ya da yalnız yemek yerdik. Annem ve halamlarla biz birlikte yerdik. Daha kalabalık olursa hanımlara ayrı erkeklere ayrı sofralar kurulurdu. Çocuklar anneleriyle birlikte yerdik (K-6).

Bugün ise baba, anne, gelinler ve damatlar, çocuklar hep birlikte aynı sofraya oturabilir. Fakat babanın yeri hep aynıdır, sofranın başköşesidir. Baba oturmadan kimse yemeğe başlamaz.

Çerkes sofrası, sosyal hayatın önemli bir parçasıdır. Çerkeslerin çeşitli vesilelerle bir araya geldiklerinde sofraya etrafında bir araya gelme âdetleri vardır. Yeni doğan bebek için kutlamalarda, düğün ve bayramlarda, ailede görüşülecek bir konu olduğunda sofraya etrafında toplanılır.

“Sofra herkesten büyüktür, yaşlıdır” (K-15).

Çerkes toplumunda dışarıdan biri geldiğinde ayağa kalkmak çok önemli bir saygı kuralı iken sofrada bulunanlar ayağa kalkmaz. Sofraya saygı, bu kültürün temel bileşenleri arasında yer alır.

Çerkes toplumunda sofraya, thamete denen lider tarafından idare edilir. Thamete topluluğu rantabl idare edebilen problem çözebilen kişidir. Köyde çıkan bir anlaşmazlığın halli için sofraya kurulur, köy halkının ileri gelenleri davet edilir.

Aynı şekilde kan davası varsa onu çözmek için bir sofraya hazırlanır. Erkek kardeşinizi evlendireceksiniz, çevrenizdeki güvendiğiniz, sevdiğiniz, olmasını istediğiniz akraba ve komşuları davet ediyorsunuz. O yemekte bu konu konuşuluyor. Tamete başkanlığında herkese sırayla fikri soruluyor, söz hakkı veriliyor. Tabii bu konuşma çok somut gitmiyor. Bu olayın ne kadar hayırlı olacağından bahsediliyor. Dolaylı olarak hane halkına yemekler için iltifat ediyorsunuz. Herkesin fikrini söylemesi çok önemli, ilişkilerin yakınlaşmasını sağlıyor. Böyle sosyal organizasyonlar bireyin iletişim yeteneğini artırıyor, gelişimine yardımcı oluyor (K-6).

“Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok?” (K-17).

Çerkes kültüründe misafir ağırlama önemli bir yer tutar. Misafirlik kavramı Çerkeslerin yaşam disiplinleri ve öğretileri dâhilinde hayatlarının merkezinde yer alır. Sosyal ilişkilere önem veren Çerkeslerde misafire saygı ve hürmet olmazsa olmazlardandır. Xabzenin öğretileri çerçevesinde bu kavrama yaklaşan toplum, misafire verilen değer insanın verilen değer göstergesi olarak nitelendirir.

Kafkasya’da her evin “haçeş” adı verilen bir konuk evi vardır ve sürekli açık bulundurulur. Haçeş, evin bahçesinde tek katlı, tek odalı küçük bir evdir. Yolda kalmış, mola vermek isteyen herkes kalabilirdi. Her daim hazırlıklı bulunmak, konuğa yemek ve yatak çıkarmak Çerkes kadınının onur görevidir. Gelen konuk akrabalarından ya da komşulardan ise evin misafir odasında ağırlanırdı (Kaya, 2015: 187).

Serbes (2016: 22) haçeşleri yolcunun, misafirin teklifsiz kalabileceği sosyal tesis özelliğindeki mekânlar olarak tanımlar. ”Haçe” Çerkes dilinde misafir anlamında iken “Haçeş” misafirhane demektir. Eskiden atla gelen misafir sevinçle karşılanır, atı terlemişse evin delikanlısı teri kuruyana dek gezdirirdi. Misafir silah takımlarını da ev sahibine teslim eder, kendisini tanıtır, nereden gelip nereye gideceğini söylerdi.

Eskiden misafirler atlarla gelirdi köyümüze. Atından indiği zaman kamçısını¹⁰ haçeşin duvarına asardı. Kamçının yönü haçeşi gösteriyorsa misafirin

¹⁰ Çerkeslerin ata binerken kullandıkları gümüş bir sap, deri kırbaç, manda derisinden şaklayan bölümleri olan aksesuar.

yatıya kalacağı kamçının yönü dışarıyı gösteriyorsa gideceği anlamına gelirdi. Misafire ne kadar kalacağı sorulmazdı, ayıptı (K-9).

Evin dışında konukevi olurdu, gelen kişi çok yakınınız değilse, kan bağıınız yoksa haçeşte misafir edilirdi. Yakınınızsa zaten evinizde ağırlarsınız. Atınızla geçip gideceksiniz buradan, akşam oldu, kalmanız gerekti. “Bu gece size misafir olabilir miyim?” diyorsunuz ve ev sahibi sizi alıp haçeşe bırakıyor, yemeğinizi getiriyorlar, hayvanınıza bakıyorlar, gece çamaşırlarınızı temizleyip, ütuleyip bırakıyorlar. İklim şartlarına bağlı olarak misafirliğin günleri uzayabiliyor. Misafire yalnız yemek yedirilmez, köyün büyükleri, evin büyüklerine haber verilir. Hep birlikte yemek yenir. Haçeşte hikâyeler anlatılır, sohbet edilir. Ertesi gün yeni bir misafir gelecekmiş gibi tekrar hazırlanır haçeş (K-23).

Alaçam Çerkes köylerindeki haçeş yerine kullanılan köy odaları, yakın tarihlere kadar aynı amaca hizmet etmiş, günümüzde işlerliğini kaybetmiştir. Artık köylerde uzak-yakın misafirler hanelerde ağırlanmaktadır. Özellikle Çerkes şenliklerinde, düğün ve cenazelerde toplu ve kalabalık gelen misafirler köydeki hanelere paylaştırılır. Hane sahipleri imkânları ölçüsünde misafire ikramda bulunur. Misafire ikramda bulunmanın evdeki bolluk ve bereketi artıracığı inancı vardır. Sabah, öğle ve akşam öğünlerinde hangi yemeklerin ikram edileceği önceden planlanır. Misafirler için kullanılacak nevresim ve yatak takımları önceden hazır bulundurulur. Misafire güler yüz göstermek, mümkün olduğunca rahat ettirmeye çalışmak Çerkeslerin en fazla önem verdiği hususlardandır. Misafire emanet edilmiş kişi gözüyle bakılır. Bu yüzden hane sahibi, misafiri koruyup kollamaktan sorumludur. Misafirin de kaldığı süre içinde saygı ve nezaket sınırları içinde davranışlarında ölçülü davranması beklenir. Ev sahibi tarafından yapılan ikramlar ve gösterilen hürmet karşısında memnuniyetini ifade etmeli, ev sahibini onore etmelidir.

Dubrovin (2017: 21-26) Kafkasya’da misafirin nasıl ağırlandığını şöyle anlatıyor:

“Misafirperverlik, Kafkas halkının en önemli meziyetlerinden biri olarak kabul edilir. Ev sahibi için misafir kutsal bir varlıktır. Yedirir, içirir her türlü hakareten korur. Hatta misafir suçlu ya da ev sahibinin düşmanı olsa dahi ev sahibi onu korumak için canını bile tehlikeye atabilirdi. Yolcu

karanlık nerede bastırırsa orada dururdu. Ev sahibi misafirin geldiğini duyunca onu karşılar daha atından inmeden üzengisini tutardı. Ev sahibinin de misafirin de unvanının önemi yoktu. Sadece saygın misafir gelmesi durumunda karşılanmasında bazı ayrıntılar olurdu. Eğer kalabalıksalar geceleme için gruplara ayrılarak komşulara dağıtılırdı. Ev sahibi misafirin tüfeğini alır odasında başköşeye yerleştirirdi. Ya da kendi odasına götürürdü. Kendi odasına götürmesinin iki anlamı olabilirdi. Ya, misafiri dost olarak kabul edip onu koruma görevini üstleniyor olmasından ya da misafiri iyi tanımadığı için ona güvenmemesinden dolayı idi. Geleneklere göre evde hemen bir ateş yakılırdı ve bu ateşin büyüklüğü misafire olan saygının derecesini belli ederdi. Misafir sevinçle karşılanır, el üstünde tutulurdu. Ne kadar isterse kalabilirdi. Fakat çok uzun kalması yakışık almazdı. Ev sahibi misafiri için koşuşturur, onu yalnız bırakmazdı. Çerkesler oldukça meraklı oldukları halde misafirin nereden gelip nereye gittiği şeklinde sorular sormazlardı, misafir isterse anlatırdı. Misafir oturup dinlendikten sonra akşam yemeğine kadar olan süreçte ev sahibi ile sohbet ederdi. Komşular hoş geldin ziyaretine gelirdi. Ev sahibinin oğulları ya da hizmetçilerinin misafiri el yıkamaya davet etmesi akşam yemeğinin hazır olduğunun işareti olurdu. Yemekler az veya çok ev sahibinin imkânları dâhilinde hazırlanırdı. Sofradaki yemekler önce misafirin önüne koyulur, misafir yemeğe başlamadan kimse yemeğe başlamazdı. İlk lokmayla birlikte misafir dua eder ev sahibine bereket ve sağlık dilerdi. Yemeklerin her birinden tatması gerekirdi, aksi halde ev sahibi feci bir şekilde gücendirilmiş olurdu. Çerkeslerde toplu sofrada yemek yeme geleneği sadece misafirle birlikte sofraya oturduğunda icra edilirdi. Saygın misafirler için koyun ya da büyükbaş hayvan kesilirdi. Kesilen koyun başı, ayakları ve karaciğeri ayrılmış olarak bütünüyle kazanda kaynatılırdı. Sakatat ise tuzlanmış salamura halinde sunulurdu. Darının Çerkes sofrasında önemli bir yeri olduğu için darı ekmeği yapılırdı. Tereyağında lor peyniri kavrulur, hamurun içinde fırına verilir, poğaçaya benzer çörekler yapılırdı. Pilav, şiş kebabı, kızarmış koyun eti, bal, kaynatılmış ekşi kaymaklı darı, tatlı ikram edilirdi. Yemekte ölçü ve imtina bu

kültürün en değerli vasıflarından biriydi. Yemekten sonra ev sahibi haricinde herkes misafire rahatlıklar dileyerek ayrılırdı. Ev sahibi ise misafirin kendisine artık rahatlamasını söyleyinceye kadar yanından ayrılmazdı. Misafirin atı, ev sahibi tarafından doyurulur ve koruma altına alınırdı. Misafir, sabah ev sahibinin güneş doğmadan kalkıp kendisine leziz kahvaltı hazırlayarak ağırlayacağını bilirdi. Kahvaltıda yoğurt, makarna (ekmek) bazense börek çıkarılırdı. Öğle yemeğinde koyun eti ikram edilir, akşam yemeğinde ev sahibi tüm hünerini gösterir, ikramda ün sahibi olmak isterdi. Misafir uğurlanacağı zaman atı hazırlanır, yedeklenir, biniciye yardım etmek için üzengisi tutulurdu. Ev sahibi de atına biner misafiri yolcu etmek için onunla bir süre yol alırdı. Ev sahibinin misafirperverlik derecesi misafirini ağırlamak için gösterdiği imtina ile orantılıydı. Misafir ise ev sahibine karşı kırıcı davranmaz, misafirlik kurallarını ihlal etmezdi. Aksi takdirde sadece kişiler arasında değil, aileler ve hatta onların kuşakları boyunca sürecektir kan davalarına neden olabilirdi. Çerkes yasalarınca misafire hakarete bulunan bir kişi kimin evi olduğuna bakılmaksızın ev sahibine 60 ile 80 öküz değerinde ceza ödemek durumuna kalırdı. Misafirin öldürülmesi durumunda öldüren kişi bu cezanın 9 katını ölenin akrabalarına ödemek zorundaydı”

Alman kökenli Rus Subayı ve hukukçu Blaraberg (2017: 41) göre misafirlik Kafkaslıların en büyük erdemlerindedir ve karşılıklı ilişkilerinin temelini oluşturur. Sıkça gittikleri yabancı diyarlarda gizlenmeleri gerektiğinde güvenli bir çatı bulmaları çok önemlidir. Bu nedenle misafirperverlik yasası oluşmuştur. Bu yasaya göre kendi yaşamını tehlikeye atarak gelen misafire iyi davranmak, onun tüm ihtiyaçlarını gidermek ve hayatını korumak esas alınmıştır.

Evliya Çelebi (1970:263-264) Seyahatnamesinde Çerkeslerin misafirperverlik konusuna şöyle yer vermiştir: “Misafirlerinin bir tane eşyası uğruna canlarını verirler. Herkesi konağında yedirip içirip misafirperverlik ederler. Çoluk çocuklarını kıskanmayıp yüzleri ve gözleri açık sana hizmet ederler. Ve nurdide kızları döşegini yapıp hizmet ederler. Ama bir saldırır ve ya fiil seni edeyim (namusa tecavüz etmek isteyen

kimseyi) evden kovarlar veya öldürürler. Misafirhanelerinde birkaç Çerkes hiç uyumayıp misafirlerini hırsızdan korurlar. Garip dostu adamlardır”

Eve gelen konuklar için, kişi sayısına göre tavuk, kaz, hindi, koyun gibi hayvanlardan biri kesilir. Kesilen bu hayvana niş adı verilir. Bu yemeğin pişirilip yedirilmesinin zamanını ev sahibi belirler. Konuğa gitmesi gerektiği zamanı düşünülerek ikram edilir. Adet gereği konuk bu yemeği yemeden gitmez (Kaya, 2015: 190).

Gergin (2018: 69- 70) köye misafir gelişinin şölen, şenlik seremonisine dönüştüğünü anlatır. Ev sahibini haftalarca öncesinden alışveriş yapar, eksiklikleri tamamlar. Misafirlikler çok çeşitlidir. Akraba ziyaretleri, asker arkadaşları ziyaretleri, gelin giden kızlara yapılan ziyaretler vb. Misafir mevsimi olan kış mevsiminde gelenler günlerce kalırdı. Komşular hoş geldin ziyaretine gelir, hep birlikte yenilir, içilirdi. Komşular da gelenleri kendi evlerine davet ederlerdi. Misafir onuruna eğlenceler düzenlenir, düğünler kurulurdu. Gençler gençlerle bir arada yaşlılar da kendi aralarında sohbet eder, zaman geçirirdi.

Saha araştırmamızda yaptığımız görüşmelerde misafirin şerefine mutlaka bir hayvan kesildiği anlatılmıştır. Genelde haşlama şeklinde pişirilerek ikram edilen “niş geleneği” günümüzde de devam etmektedir. Misafire ikram konusunda sınır tanımayan Çerkesler, habersiz gelenler olduğunda komşularından yardım alabilir. Birbirlerinin bahçesine, kümesine teklifsizce girer, ihtiyacı olan sebze, meyve ve küçükbaş hayvanları alabilirler. Misafiri kabul etmemek ya da başka bir tarihe ertelemek hoş karşılanmayan bir durumdur. Eldeki imkân ve olanaklar dâhilinde misafir en iyi şekilde ağırlanır. Misafir kültürüne ilişkin yaptığımız görüşmelerden birkaçını aktarıyoruz:

Misafir bizim için baş tacıdır. Eskiden imkânlarımız kısıtlıydı, herkesin evinde ancak bir hasır ve iki divan vardı. Yeri gelince sen dışarda yatarsın ama yine de misafiri alırsın (K-4).

Kayınvalidem derdi ki: “Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok?” Evimizde ne varsa sofraya koyardık, misafirlik sadece yedirip içirmekle olmaz. Hoşgörülü karşılamalı, geleni onore etmeli (K-17).

Misafir bizde çok kıymetlidir. Kaç gün kalacağını, ne zaman gideceğini sormak o kadar ayıp ki anlatamam sana. Misafire hürmetini, karşılamayı en iyi

şekilde yapacaksın. Güler yüzlü olacaksın her şeyden önce. Ne zaman isterse o zaman “Allahaismarladık” der sana sen yine de gitmemesi için ısrar edersin. Geldiğinden memnun kaldığını belirteceksin ki o da senin evinde rahat edecek. Bizim bir odamız vardı bu katta, bir oda da üstte, biz çocuklar üstte yatardık. Misafir geldiği zaman üst katta yatardı, biz annemlerle altta yatardık. Hiç unutmam, annem sabah misafire çıkarmak için gece bir tane portakalla reçel yapmış, herkes yattıktan sonra. Sütü pişirmiş kaymağını almış, kaymak çok önemli bir ikramdır Çerkeslerde. Çok değerlisin, kıymetlisin anlamındadır kaymak sunmak (K-19).

Saha çalışmamız sırasında görüşme için kabul edildiğimiz mekânlarda Çerkeslerin güler yüzü ve samimiyeti ile ağırlandık. İkram için zahmet vermemek adına tüm ısrarlarımız geri çevrildi. İkramsız ağırlandığımız hiçbir mekân olmadı. Görüşme sonunda evlerinin bahçesinin dışına kadar ev sahibi eşliğinde uğurlandık. Doğal gözlemlerimizle de misafirperverlik sürecinin işleyişinin kanıksanmış olduğunu tespit ettik.

3.4. EĞLENCE KÜLTÜRÜ veya ZEXES

Zexesler, Çerkes kültürünün maddi ve manevi unsurları arasında önemli bir yer tutan eğlenceye yönelik toplantılardır. Geleneksel Çerkes toplumunda çok uzun yıllardan beri devam eden zexeslerde kızlı erkekli gençler bir araya gelirler. Köye dışarıdan misafir geldiğinde ya da düğünlerden sonra yapılabildiği gibi köyün gençleri kendi aralarında toplanarak da zexes düzenleyebilirler. Zexes toplantıları gençlerin birbiriyle tanışıp arkadaşlık ederek eğlenceli vakit geçirmesine olanak sağlar. Bu toplantılarda sohbet edilip çeşitli oyunlar oynanır.

Özdemir (2005: 16) halkın eğlenmek, dinlenmek ihtiyacını karşılamak amacıyla düzenlediği her türlü etkinliği halk eğlencesi olarak tanımlar. Bu eğlencelerde topluca eğlenmenin söz konusu olduğu halk eğlencelerinde dans, müzik, dramatik oyun, dramatik olmayan oyun, elektronik oyun, yemek ve içki, mani, türkü, bilmece, aşık karşılaşması, hikaye ve masal anlatma, sohbet, giyim ve süslenme, koku, inanç ve ritüel gibi pek çok unsur bir arada yer alır. Halk eğlencelerinin kültürün korunması ve aktarılmasında, toplumsal düzenin devam

ettirilmesinde, bireylerin eğitilmesinde dolayısıyla yetişkinliğe hazırlanması ile öz denetimin sağlanmasında önemli katkıları bulunmaktadır.

Bu eğlencelere katılan bireyler, estetik ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi bir grubun üyesi olma mutluluğunu da yaşamaktadırlar. Bu ortamlar katılımcının kültürel kimliğinin bilincine eriştiği ve bireysel kişiliğini geliştirme fırsatı bulduğu, diğer kültür ortamlarına göre (dini, töresel ortamlar) göre, daha esnek yapılu oluşum ve gösterim ortamlarıdır.

Zexeslerde oynanan oyunlar modern eğitim yöntemlerinin Drama/Animasyon şeklindeki uygulamasıdır. Bu uygulamalar gençlerin tanışıp kaynaşması, yeteneklerini sergilemesi, birlik ve beraberlik ruhunun pekiştirilmesi gibi pek çok amaca hizmet eder. Kültürel kimliği oluşturan değerlerin birçoğu zexes ortamlarında yaşatılır. Çerkes toplumunun aynası olarak nitelendirilebilecek bu ortamlar gençlerin sosyalleşme sürecine önemli bir katkı sağlar. Bu toplantıların eğlendirerek oyun işlevini görmesinin yanında eğitim işlevi de vardır. Bununla birlikte bir arada olmak ve ortak paylaşımlar aidiyet duygusunu güçlendirir. Kolektif hafızanın gelişmesini sağlar. Görüştüğümüz kaynak kişiler, toplantılara farklı etnik kimliktekilerin de kabul edildiğini belirtmiştir. Fakat bu kişilerin toplantının içeriğindeki oyunlara ve şakalara bakış açılarının kendilerinininkinden farklı olduğunu dile getirmişlerdir. Bunun nedeni ortak etnik kültürü meydana getiren unsurların farklılığıdır.

Zexesler, xabze kurallarına göre yönetilir. Xabze kurallarının uygulamalı olarak gösterilerek öğretildiği zexesler, belli yaş grubundaki kızların ve erkeklerin katılımıyla oluşur. Bu toplantıların en belirgin özelliği toplantının hiyerarşik bir düzene göre idare edilmesidir. Toplantı başkanına Thamete ve onun yardımcısına Pşerah denir. Toplantının başladığında thamete toplantının kurallarını genel hatlarıyla anlatırdı. Konuşmasında ilişkilerin dürüstlük ve açık sözlü olma temelinde saygıyla birlikte hoşgörüyü öngörmesi şeklinde ifadeler kullanırdı (Serbes, 2016: 134).

Kaya (2015: 129) Thamete kavramını şu şekilde açıklamaktadır: Thamete, toplumun en bilge, yetenekli, becerikli, becerikli, ehliyetli, seçkin bireyelerine verilen onursal bir ünvanıdır. Örgütlü bir toplum yapısına sahip olan Çerkeslerde iki kişi bir iş yapacak olsa birisi thamete diğeri yardımcısıdır. Her ailenin,

mahallenin, köyün, bölgenin, ülkenin thamesesi vardır. Ayrıca yapılacak işlere göre grup thamesesi de olur. Düğün thamesesi, gençlerin thamesesi, genç kızların thamesesi vb.

Serbest ise (2011: 120) thameselik kavramını, bilgi kaynağının deneyim olduğu zamanlarda sadece yaşlılar thamese olabilirken bilgi kaynaklarının çoğalmasıyla birlikte “bilge olan thamesemizdir” şeklinde açıklar. Bununla birlikte grubun en yaşlısının her zaman thamese sıfatıyla anıldığını, toplumdaki saygınlığını koruduğunu belirtir.

Çerkes köylerinde yaptığımız mülakatlarda ve katılımlı gözlemlerde, thamese ifadesinin daha çok yaşlılar için kullanıldığını tespit ettik. Yaşa bağlı saygı kavramı xabze ekseninde gelişmiştir. Yaşlılar her ortamda öncelik ve liderlik statüsüne sahiptir. Toplantılarda, düğünlerde, cenazelerde, yolculukta, bahçe işlerinde, hasta ziyaretlerinde kısacası yaşamın içindeki sosyal olaylarda thamese seçilmektedir.

Toplantıyı thamese yönlendirirdi. Ondan müsaade almadan toplantıdan çıkamazdık. Toplantıda sessiz ve saygılı olmaya özen gösterirdik. Kimse kötü niyetle, saygısızca hareket edemezdi. Kızlara terbiyesizlik yapmak gibi davranışlara asla müsaade edilmezdi, kuralı bozan olursa thamese uyarır hâlâ devam ediyorsa toplantıdan atılırdı (K-24).

Toplantıya katılan kızlar ve erkekler karşılıklı otururlardı. Toplantıda hiyerarşik yapılanmanın getirdiği rollerin olması disiplini sağlardı. Kurallara uyma zorunluluğu olmakla birlikte uymayanları thamese yumuşak fakat etkili bir dille uyarırdı (Serbes, 2016: 136).

Zexes toplantılarına ilişkin kaynak kişilerimizin anlatılarına yer veriyoruz:

Köye misafir kız ya da erkek geldiği zaman gençler toplantı düzenlerlerdi. Bazen gelen misafir 2-3 ay kalırdı. Gençler gelen misafiri sırayla evlerine yemeklere davet ederdi. Gecenin bir saatinde “falan evde toplantı var” denildiğinde giderdik. Ailenin göndermemesi ayıptı. Bizde güven vardı. Biz çok özgür yetiştik. Mahalleden gençler beni almaya gelirdi, toplantıya giderdik. Köyde hepimiz kardeşlik, ailemiz bizi almaya gelen gençlere emanet ederdi, güven vardı. Bazen sabaha kadar sürerdi toplantılar. Bitince gider ya birinin tarlasından mısır koparır ateş yakar, közlerdik ya da birinin kümesinden tavuk

çalar ateş yakar pişirirdik. Ooo ne günlerdi, eğlence vardı, sohbet, muhabbet... Sabah namazından sonra camiden çıkanlarla karşılaşırsak yolumuzu değiştirdik, onlara görünmezdik saygıdan (K-25).

Toplantılara çocukları almazlardı. Küçüklüğümde bizim evde yapılan toplantıları mutfağın penceresinden gizlice izlerdim. Toplantılara bekârlar katılabilirdi. Evlilerin katılması yasaktı. Ablamla aynı toplantıya katılamazdım ben, ikimiz aynı toplantıda bulunamazdık. Kural gereği öyleydi. O benim ben onun yanında rahat konuşamaz, hareket edemezdik çünkü. Çoğunluk Çerkes gençlerinden olurdu ama düğünlerden sonra yabancılardan da katılanlar olurdu. Samsun'dan, Çarşamba'dan, Karlı'dan gelenler olurdu toplantılara. Bizim için önemliydi, çünkü bir araya gelebildiğimiz, hoş vakit geçirdiğimiz zamanlardı, nerde o eski günler, buluşmalar... Aynı sülaleden gençlerle tanışma şansımız da olurdu. Çarşamba'da birçok akrabamız var, biz çok sosyaldik o zamanlar... Artık yıllardır köyde toplantı yapılmıyor, doğrusu toplantı yapacak genç de kalmadı ki. Bizim kuşak şanslıydı biz doyasıya yaşadık o günleri (K-8).

Köye misafir kız ya da erkek geldiğinde köyün gençleri tarafından ziyarete gidilir. Bir grup misafir olarak gelmişse o akşam başka bir grup gelmez, daha sonra gelir. Çevre köylerden kızlı erkekli gruplar da hoş geldin ziyaretinde bulunur. Misafir onuruna mızıkça çalınır, şarkılar söylenir, ziyafet verilir (K-26).

Köyün gençleri toplantıya giderken kızları almak için evine kadar gider ve ailesinden izin ister. Çerkeslerde akrabalık sınırları çok geniş tutulduğundan akrabalık güveni fazladır. Bununla birlikte aynı köyde çocukluğundan beri beraber oynayıp beraber gezen çocuklar kardeş sayılır. Birbirine farklı gözle bakmazlar. Ailesinde, mahallesinde bu kültürle yetişen gençlere büyüklerin güveni söz konusudur. Bu bağlamda yapılmış bir kişisel görüşmeye yer veriyoruz:

Toplantılara giderken ailemiz bizi almaya gelen gençlere emanet ederdi. Akriba olabilirdi, bu gençler ya da komşulardan olabilirdi. Çerkeslerde evine gelen misafirler ve emanet edilmiş insanlar çok önemlidir. Eğer senin kızına biri göz koymuşsa ve sende onu damat olarak istemiyorsan kızını bir yere gönderirken ona emanet edersin. Emanet kıza farklı gözle bakılmaz, yanlış yapılmaz (K-27).

3.4.1. Zexes Oyunları

Zexeslerde oynanan oyunlar eğlenceye yöneliktir ve herkesin katılımı sağlanır. Toplantılar, gençlerin dil ve konuşma becerilerinin gelişmesini sağlar. Sosyokültürel anlamda gelişimlerini sağlar. Çerkes etnokültürel kimlik bilincinin gelişmesine kaynaklık eder.

3.4.2. Yüzük Oyunu

Gençler yere oturur, daire şeklinde dizilir. İçlerinden bir kişi ebe seçilir. Ebe yüzüğü avuçlarının arasına alır. Oturanların hepsini sıra sıra dolaşır. Yüzüğü göstermeden bir kişinin avucuna bırakır. Sonra ebe bir havlunun ucuna düğüm atar ve ıslatır. Rastgele seçtiği kişinin yanına gider, "yüzük kimde?" diye sorar. "bende değil" derse havluyla eline bir kez vurur ve bu kişi başka birinin adını söyler. Ebe bu kez de adı söylenen kişiye giderek "yüzük kimde?" diye sorar. Bu kişide "bende değil" derse eline havluyla vurulur ve başka birinin adını söyler. Oyun bu şekilde yüzüğün sahibinin adı söylenene kadar devam eder. Yüzük sahibi "yüzük bende" derse eline havluyla vurulmaktan kurtulur ve ebe olur. Bazen yüzük sahibi "yüzük bende değil" diyerek oyunu uzatabilir ve daha çok oyuncunun eline havluyla vurularak dayak yemesine neden olabilir (K-11, K-12, K-17, K-18, K-26).

3.4.3. Kapak Oyunu

Eşli oynanan bir oyundur. Oyun eşyası olarak bir tencere kapağı kullanılır. Kapak herhangi birinin başına koyularak oyun başlatılır. O kişinin eşi kapağı alır, başkasının başına koyar. Onun eşi de başkasının başına koyar. Seri oynanan bir oyundur. Kapak yere düşürülmemeye çalışılır. Yere düşüren kişi yanar ve oyundan çıkar (K-8, K-15, K-22).

3.4.4. Şans Oyunu

Ortaya bir eşarp atılır. Topluluktaki herkes eşarbin üstüne bir eşyasını bırakır. (küpe, yüzük, saat vs). Bırakılan eşyaların kime ait olduğu bilinmez. Bir kişi ebe seçilir. Ebe, “şimdi çekeceğim eşyanın sahibine ne cezası verelim” diye sorar. Ebe hangi eşyayı çekerse onun sahibine ceza verilir (şarkı söyleme, fıkra anlatma, hayvan sesi çıkarma vs). Oyun eşarbin üstündeki eşyaların hepsi çekilip bitene kadar devam eder (K-4, K-8, K-26).

3.4.5. Yutturmaca Oyunu

Eşli oynanır. Başlangıçta şöyle sorulur; “şurada şu kadar leş varmış, bana yut diyorlar, yutabilirmiyim?” Kişinin eşi de “sen yutamazsın a kişisi yutabilir” der. A kişinin eşi de “sen yutamazsın b kişisi yutabilir” der. B kişinin eşi de “sen yutamazsın c kişisi yutabilir” der. Oyun bu şekilde oynanarak çok seri bir şekilde ilerler. Kişiler söylenmiş birinin adını tekrar söylese oyundan çıkarılır. En son kalan çift oyunu kazanır. Biri hâkim diğeri savcı olur. Oyundan çıkarılmış kişilere ceza verir. Ceza şarkı söylemek, dansetmek, havluyla dayak vs. olabilir (K-4, K-8, K-13).

3.4.6. Eşinden Memnun Musun? Oyunu

Eşli oynanan bir oyundur. Eşler yanyana oturur. Topluluktan bir kişi ebe seçilir. Ebe baştan başlayarak “eşinden memnun musun?” diye sorar. Kişi “memnunum” derse bu kez yan tarafındaki çiftin birine sorar, “memnun değilim” diye cevap verirse “kimi istiyorsun” diye sorar. “A kişisini istiyorum” der. Ebe bu kez a kişinin eşine “eşini veriyormusun” diye sorar. Eşini verirse eşler değiştirilir. Ama vermezse eşini değiştirmek isteyen kişinin eline 1 ile 5 arasında değişen sayıda havluyla vurulur. Oyun bu şekilde ebenin herkese “eşinden memnun musun?” şeklinde sormasıyla devam eder. Sorulan kişi “ebeyi eş olarak istiyorum” da diyebilir. Bu durumda ebe kabul ederse o kişiye eş olur. Kabul

etmezse 1 ile 5 arasında değişen sayıda eline vurularak cezalandırılır (K-23, K-28).

3.4.7. Telefon Oyunu

Oyuna başlamadan önce dışarıdan bir kişi ayarlanır. Bu kişi bir sürahi suyla oda kapısının önünde bekler. Oturulan alanda bir ebe seçilir. Oyun eşyayı olarak deri mont kullanılır. Ebe, deri montun kolunu ters çevirmekle işe başlar. Oturanlardan herhangi birine gider, montun dış yüzü gelecek şekilde kişinin kafasına geçirir. Kendisi ayaktadır. Montun ters çevrilmiş kolunu yukarı kaldırır ve oturan kişiyle telefonla konuşur. Bu konuşmada anne, sevgili ya da arkadaş rollerinden birini alabilir. Konuşma ortamın durumu ve ebenin isteğine bağlı olarak sonlandırılır. Bu kez ebe toplulukta oturan başka birine yönelir ve aynı şeyler tekrarlanır. Ebe kimi kurban olarak seçerse o kişiyle telefonda konuşurken dışarıda sürahiyle bekleyen gence işaret eder. Telefonda konuşulan kurban farkettilmeden montun ters çevrilmiş kolundan su sürahisini boşaltılır. Kurban beklemediği bir anda ıslatılmış olur ve gülünç duruma düşer. Bu oyunda kurban olan kişi genellikle oyunu bilmeyen misafirlerden seçilir (K-23, K-28).

3.4.8. Kulaktan Kulağa Oyunu

Oyun öncesinde topluluktan üç kişi gizlice ellerine soba karası sürer. Oyuncular yerde yanyana oturur. Eline kara sürmüş üç kişi genellikle misafirlerin yanına oturur. İçlerinden biri ebe seçilir. Ebe en baştaki kişinin kulağına uzun ve karmaşık bir cümle söyleyerek oyunu başlatır. Bu cümleyi herkes yanındakinin kulağına fısıldar. Fısıldarken yanındakinin yanağına eliyle dokunur. En son kişi kendisine söylenen cümleyi ebeye sesli bir şekilde söyler. Cümle ebeye kadar doğru söylenerek iletiliyse “tamam” denir. Cümle yanlış iletiliyse herkese sorularak kimin yanlış ilettiği tespit edilir. O kişi ceza alır. Bu arada yüzlerine kara sürülen üç misafir oyuncu birbirine bakarak güler. Oysaki üçünün de yüzünde kara sürülmüştür. Topluluktaki diğer oyuncular onların bu hallerine bakarak güler, eğlenirler (K-4, K-5, K-8).

3.4.9. Vız Vız Oyunu

Oyun üç kişiyle oynanır. Oyuncular adımları iki yana açık olacak şekilde yan yana dizilirler. Ortadaki oyuncu, biri sağ diğeri sol tarafına düşen iki oyuncunun kulağına “vız” diye seslenir. Hemen ardından ensesine vurmaya çalışır. Oyuncu ise vurdurmamak için yere eğilir. Vurulursa oyundan çıkar. Oyun seri olmak kaydıyla bu şekilde devam eder (K-4, K-12, K-29).

3.4.10. “Of Yandım”! Oyunu

Oyuna katılacak olanlar numaralandırılır. Oyuncular kendine verilen numarayı aklında tutmak zorundadır. Ebe “of yandım” der ve oyunu başlatır. Topluluk “kime yandın?” diye sorar. Seçtiği bir oyuncunun numarasını söyler. Örneğin “5’e yandım” der. Bu kez 5 numara “of yandım” der. Oyun topluluğun “kime yandın” diye sorması ve yeni bir numara verilmesiyle devam eder. Kişilerin numarasını takip etmesi ve hızlı davranması gerekir. Numarasını unutan, sırasını geçiren, söylenmiş numarayı tekrar söyleyen oyundan çıkarılır (K-4, K-12, K-29).

3.4.11. Ceviz Kabuğu Oyunu

Puanlama esas alınarak oynanan bir oyundur. Bir tepsi içine on, onbeş tane kırılmış ceviz kabuğu ters çevrilerek konur. Ceviz kabuklarından birinin altına fasulye tanesi koyulur. Oyuncular iki gruba ayrılır. Oyuncular temsil ettiği grubun üyeleri olarak oyuna tek tek katılırlar. Sırayla ceviz kabuklarını kaldırıp bakarlar. Fasulye tanesini bulan yanar ve oyundan çıkar. Karşı tarafa 10 puan verilir. Son ceviz kabuğunu kaldırırsa kadar fasulyeyi bulamayan oyunu kazanır ve grubuna 10 puan kazandırır. Bu şekilde ilerleyerek devam eden oyun iki gruptan birinin 100 puanı tamamlamasıyla sona erer. Kaybeden grup ertesi akşam toplantıyı kendi evinde düzenler. Pasta şipşi yaparak ikramda bulunur (K-4, K-12, K-29).

3.4.12. Sarımsak Oyunu

Oyun öncesinde iki kadın erkek kıyafeti, bir erkek de kadın kıyafeti giyer. Bu kıyafetli olan oyuncuların biri sarımsak satıcısı olur. Sırtında sarımsak çuvalı, elinde asasıyla odadaki topluluğun içinde dolaşır. ”sarımsak satıyorum, alıyor musun?” diyerek herkese tek tek sorar. Alıp almamak isteğe bırakılmıştır. Alan karşılığında temsili para öder. Ortamda oyunu ilk kez oynayan misafir kız ya da erkek varsa satıcı, onu kendine hedef belirler. Misafirin yanına gider, sarımsak satar ve parasını ister. O arada satıcı dışarıda bekleyen kadın kıyafetli oğluna seslenir. “Sarımsağın parasını vermiyor, oğlum neredesin?” diye yaygara çıkarır. Dil çabukluğu ve el çabukluğuyla bir anda ortalığı karıştırır. Dışarıdan gelen erkek kıyafetli kadın oyuncu eliyle misafirin yanağına dokunur. Misafirin yanağına fark ettirmeden soba karası sürülmüştür. Topluluktaki herkes karayı görünce gülüşmeye başlar (K-4, K-8, K-28, K-29).

3.4.13. Zexes Oyunları Analizi

Tablo 3: Zehes Oyunları Analizi

Yüzük Oyunu	Dayanıklılık, sadakat	
Kapak Oyunu	El çabukluğu, beceri	
Şans Oyunu	Şans, cesaret	
Yuturmaca Oyunu	Dil egzersizi, hafıza, liderlik	
Eşinden Memnun Musun? Oyunu	Dayanıklılık, sadakat	
Telefon Oyunu	Dil egzersizi	
Kulaktan Kulağa Oyunu	Alay, test	
Vız vız Oyunu	Çabukluk	
Of Yandım Oyunu	Hafıza, dil çabukluğu	
Ceviz Kabuğu Oyunu	Şans, eğlence, ziyafet	
Sarımsak Oyunu	Alay, komedi	

Toplantılarda gençler zekâlarını, yeteneklerini sergilerdi. Birbirinden hoşlanan genç kız ve erkekler birbirlerine iltifat eder, şakalar yapardı. İltifatlarla birlikte yapılan tüm şakalara “Pseluh” denirdi. Pseluh gayri ciddi gibi görünse de xabze kurallarıyla sınırlıdır. Saygısızlık yapmak, karşıdakini rencide etmek yasaktır. Pseluh sırasında söylenenler şakadır. Zekâ ve hazır cevaplılık sergilenir. Mümkün olduğunca karşı taraf sıkıştırılır gençler kendi zekâsını kanıtlamaya çalışır (Kaya, 2015: 133- 134).

Gençlerin diyaloglarında karşıdakini övücü ifadeler kullanılır, yeren ifadeler kullanılmaz. Küçük düşürme, bu toplumda kabul gören bir davranış değildir. Kişi yüceltiildiği ölçüde değer kazanır. Toplantılar gençlerin dil ve konuşma becerilerinin kazanılmasına kaynaklık eder.

Ritüeller, sosyal bütünleşmenin önemli bileşenlerindedir. Temel özellikleri itibariyle kolektif bir nitelik taşıyan ritüeller grubu bir arada tutmakta, dayanışmayı artırmakta, topluluğun kolektif bilincini güçlendirmektedir. Uyum içinde tekrar edilen ritmik hareketler, grup üyelerinin birliktelik düşüncelerinin pekişmesine katkıda bulunur. Aynı zamanda ritüeller diğerlerinden de farklılığın sembolik ifadesidir. Sonuç itibariyle ritüeller, temsil ettikleri topluluk ya da toplumlar için hem toplumsal bütünleşmeye katkı sağlarken onların diğer topluluk ya da toplumlardan farklılıklarını ortaya koyan bir kimlik tanımlayıcılarıdır. (Karaman, 2010: 232).

Çerkes toplumuna ait gelenekler sözlü kültürlerinin taşıyıcısı durumundadır. Geleneğin en önemli özelliklerinden biri de ritüel ve tekrardır. Zexeslerde ritüeller şeklinde tekrarlanarak oynanan oyunlar toplumsal değerleri ve davranış normlarını önceleyen pratiklerdir.

Araştırma sahamızda yaptığımız görüşmelerde zexes toplantılarının en son 1990’lı yıllarda yapıldığı belirtilmiştir. Genç kuşağın eğitim, iş gibi nedenlerle köyden ayrılması Çerkes halk kültüründe önemli bir yeri olan zexes toplantılarının artık yapılamaz duruma gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle araştırma sahamızda zexes toplantılarına katılım şansımız olmamış, toplantı oyunlarını

ancak kaynak kişilerinin sözel hafızalarında kalan şekliyle derlememiz mümkün olmuştur.

3.5. ALAÇAM ÇERKES KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ TÖRENLERİ

İnsan yaşamının başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür. Her birinin kendi bünyesi içinde birtakım bölümlere ve alt basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak aynı zamanda kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere açıktır (Örnek, 2000: 131).

Geçiş dönemlerinde kümelenen adetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturur (Örnek, 2000: 131).

Toplumların geçiş dönemlerine özgü gelenek, adet ve inanışları kendi kültürel özellikleri etrafında şekillenir. Bir göç toplumu olarak Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin birlikte yaşadıkları toplumlarla kültürel etkileşimleri doğum, evlenme ve ölüm adlı geçiş dönemlerine ait uygulama ve işlemlerini şekillendirmiştir. Üzerinde yaşanan coğrafyanın da kültürün şekillenmesinde etkisi düşünüldüğünde Kafkasya’dan Türkiye’ye uzanan süreçte Çerkes toplumuna özgü gelenek ve âdetlerin bir takım değişikliklere uğrayacağı açıktır. Dolayısıyla bugün Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin geçiş dönemlerine ait uygulama ve işlemlerinin Kafkasya’daki uygulama ve işlemlerle benzeşen ve farklılaşan yönleri vardır. Çerkeslerin doğum ve ölüm dönemleri ile ilgili uygulama ve işlemleri Kafkasya’da uygulanan şekliyle önemli ölçüde farklılık gösterirken evlenme ile ilgili uygulama ve işlemleri benzerlik göstermektedir.

3.5.1. Doğum İle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Bu üç önemli geçişten ilki olan doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk, sadece anne ve babasını değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu ve sopyu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopyun sayısını artırmaktadır; sayı artışıysa gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplarda aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan, “çocuk, ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır (Örnek, 2000: 131).

Annenin gebe kalma sürecinden başlayarak çeşitli inanış ve ritüellerle birlikte doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası bağlamında bu süreç yönetilmeye çalışılır.

Evli çiftlerin isteğine bağlı olarak normal şartlarda gebelik oluşmadığı durumlarda çeşitli geleneksel yöntemlere başvurulur. Araştırma sahamızda çocuk sahibi olmak için yapılan işlemler, halk hekimliği uygulamaları ve dinsel-büyüsel uygulamalar olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. Bununla birlikte görüşmeciler tarafından hastanelere başvuruların yapıldığı da belirtilmiştir.

Araştırma sahamızda halk hekimliği alanında yapılan uygulamalara yer veriyoruz:

Kısırlık için koca karı ilaçları yapıyorlardı, çocuk oluyordu (K-1, K-4, K-5, K-15).

Isırganlı su buharı yaparlardı. Onun buharına kadını oturturlardı. İçinde iltihap varsa ısırgan dökerdi, çocuk olurdu (K-1, K-4, K-15).

Rahimde terslik varsa çocuk olmazdı. O zamanlar köyde bu işi yapan yaşlı kadınlar vardı. Makaralı çomağa zeytinyağı sürülürdü. Çomak rahim içine sokulur, rahim döndürülürdü. Sonra karın ve bel bağlanırdı (K-1, K-4, K-5, K-15).

Bel çekme yaparlardı. Çocuk düşmesin diye göbeği yukarı kaldırıyorlardı (K-3, K-4, K-5, K-15)

Araştırma sahamızda dinsel-büyüsel alanda yapılan uygulamalara yer veriyoruz:

Hocaya giden de vardı. Hoca muska yapardı (K-1, K-4, K-15).

Türbe ziyaretine gidilir, dualar edilir, dilek dilenir, adak adanır (K-1, K-5, K-15).

Hastaneye gidilir (K-7, K-22, K-25, K-27, K-29).

İstenmeyen gebeliklerin olduğu durumlarda geleneksel yöntemlerle çocuk düşürmeye çalışmak anne sağlığını tehlikeye sokan tehlikeli sonuçlara neden olabilmektedir. Kaynak kişilerimiz günümüzde bu yöntemlerin geçmişte denenmekle birlikte artık uygulanmadığını belirtmişlerdir.

Yüksek bir yerden atlanır (K-1, K-3, K-4, K-5, K-11, K-15).

Ağır yük kaldırılır (K-1, K-3, K-4, K-5, K-11, K-15).

Rahim yoluna şiş sokulur (K-1, K-4, K-5).

Kaynak kişilerimiz kendi doğumlarının gerçekleştiği 1940'lı ve 1950'li yıllarda gebe kalma-kısırlığı giderme ve istenmeyen gebeliklerin önlenmesi için yapılan uygulamalarının günümüzde terk edildiğini belirtmişlerdir.

Gebelik, aileyi sevince boğan bir durum olsa da geleneksel Çerkes kültüründe ailedeki ve çevredeki erkeklerden bir süre gizlenir. Gebe, bu durumu evdeki diğer gelinler ve görümcelerle paylaşır.

Araştırma sahamızdaki Çerkeslerde, gebelik yaşamın doğal seyri içinde değerlendirilen bir olgudur. Bu nedenle, gebe kadın bu süreci gündelik işlerini yaparak geçirir. Gebeyi üzecek, strese sokacak olaylardan uzak kalması istenir. Bu süreçte ailedeki yaşlı kadınlar gebeye gebelik ve doğum olayına ilişkin bilgi amaçlı öğütler verirler.

Gebelik süresince kadının iyi beslenmesine ve ağır iş yapmamasına dikkat edilir. Fizyolojik anlamda birçok değişikliğin yaşandığı sürecin ilk aylarında gebede bulantı ve kusmalar görülür. Bu fizyolojik olaylar araştırma sahamızdaki anlatıcılar tarafından “bebeğin rahime tutunarak yerleştiği” şeklinde değerlendirilmiştir.

Çerkesler, gebeliğin ilk aylarında bebek için hazırlık yapmazlar. Ancak bebek, anne karnında belirginleştikten sonra babaanne, anneanne ve evdeki diğer kadınlar tarafından bebek yatağı yapılır ve giysiler hazırlanır.

Gebede fizyolojik anlamda görülen birtakım değişiklere (yeme, içme alışkanlıkları, aşırma vb.) göre çocuğun cinsiyetine yönelik tahminlerde bulunulabilir.

Gebenin canı tatlı yiyecekler istiyorsa çocuk erkek, ekşili yiyecekler istiyorsa kız olur (K-1, K-3, K-4, K-5, K-15, K-22).

Gebelikte annenin yüzü güzelleşirse kızı olur. Yüzüne sis bastıysa erkek olur. Gebenin karnı sivrileşirse erkek çocuğu olur. Kalçaları genişlerse kız çocuğu olur. Anne zeytin, ciğer yerse çocuğun vücudunda lekeler olurdu. Kaynanam acılı yedirmezdi, çocuk yaramaz olur diye (K-10).

Gebelikte çok aş erdim, dünyada ne varsa armut, kara üzüm, ayva, mısır ama midemde durmadı (K-10).

Gebenin haberi olmadan makas ve bıçağı minderin altına konurdu. Gebe oturtulurdu. Makasın üstüne oturursa kız, bıçağın üstüne oturursa erkek çocuğu olurdu (K-3, K-4, K-5, K-10).

Kızım Nuray doğdu. Sürekli babasının kulaklarını çekerti. “Kulak çekiyor, peşi oğlan olacak “ dediler. Gerçekten de peşine oğlum dünyaya geldi (K-3).

Kaynak kişilerimiz 1970’li yıllara kadar gebelik ve doğum nedeniyle hastaneye başvurmanın çok nadir durumlarda görüldüğünü belirtmişlerdir. Doğum olayının gerçekleşmesi için gebeye köy ebelerinin ya da komşuların yardım ettiğini ifade etmişlerdir. Doğum genellikle evde yapılmakla birlikte 1970’li yıllardan sonra hastanede yapılan doğumlar olduğu da ifade edilmiştir.

Doğumun kolayca olması için odada Kuran’ı Kerim bulundurulur. Dualar, sureler okunur. Gebenin doğum sancısı çektiği ailedeki büyüklere duyurulmaz. Doğum esnasında gebenin sesinin aile bireyleri tarafından duyulması hoş karşılanmaz.

Hep köyde yaptık doğumu. Sabahtan hastalandım, akşam ezanı doğurdum. Kaynanam köy ebesine haber etti. Ya köy ebesi gelirdi ya da komşu kadınlar yardım ederdi. Zaten köyde iki çocuk doğurtan ebe oluyordu. Ebe yetişene kadar bağda, bahçede doğuran da oluyordu. Kız kardeşim evde ebe yetişene kadar doğum yaptı. Eşini¹¹ ben kestim. Göbek bağı “bismillah” diyerek makasla kesilir.

¹¹Anne karnındaki bebeği besleyen, koruyan organdır.

Elle ölçülür, önce bağlanır, sonra kesilirdi. Kesilirken uzun bırakılır. Şansı çok olacağına inanılır (K-1).

Göbek kesildikten sonra bez yakılırdı, külü çocuğun göbeğine yapıştırılır, hiç ellenmezdi, göbek erkenden düşerdi (K-10).

Bebek doğana kadar kız mı oğlan mı bilmezdik, doktora gitmedik. Köyün ebesi vardı Gökçe boğaz¹² sapağında duruyordu. Ona haber edilirdi. En küçük oğlumu hastanede doğurdum (K-1).

Doğumu yaptıran ebe ya da yaşlı kadınlardı, kendi kendine doğuran da çoktu (K-1, K-4, K-10, K-15).

Çocuklara ad koymada öncelik ninenin ve dedenindir. Dedenin kardeşi ya da ağabeyi varsa onlar da koyabilir. Çocuğun doğduğu gün evde misafir varsa ad koymada misafire öncelik tanınırdı. Ebenin yaptığı iş ve xabzeye uygunluğu neticesinde önceliğin ebeye tanındığı da olurdu (Dumanış, 2004: 70).

Çocuğa ismini büyükler koyardı, dedeler koyardı. Biz çocukları isimle çağırılmazdık, büyükler ismi koydu diye. Kendi babam ya da kayınpederim koyardı ismi. Kayınpederin adı konulmuşsa biz çocuklarımızı ismiyle çağırılmazdık. Gelin, kayın pederinin adıyla çocuğuna seslenemez. Çocuk diye çağırıldık hep (K-1).

Anlatıcılarımızın bir kısmı, çocuğa dedesinin adını verilmesini eleştirmiştir. Saygı odaklı Çerkes kültüründe ayıp karşılandığı için büyüklerin ismiyle çocuklarına seslenemediklerini dile getirmişlerdir.

Çerkeslerde çocuklarına isim koyma konusunda İslami kurallar benimsenmiş olmakla birlikte ölen büyüklerin adlarının yeni doğan çocuklara verilmesi de yaygın bir uygulamadır. Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi çocuklara Hicri takvimdeki ay adlarının da koyulabildiği tespit edilmiştir.

Kayınpederimin cenazesinden iki yıl sonra oğlumuz oldu. Adını Hasan koyduk. Dedesinin adını (K-5).

Dinimizce uygun isimler verilirdi. Büyük oğlum Ramazanda doğdu. Dedesi adını Ramazan koydu (K-3).

¹² Samsun Alaçam ilçesine bağlı Gökçeboğaz köyü, Karlı köyüne yaklaşık 1 km.uzaklıktadır.

Kayınvalidemin amcasının oğlu seferden geldi. Kayınvalidem oğlum doğunca adını Sefer koydu (K-15).

Araştırma sahamızdaki ilk kuşaklarda etnik köken aidiyetini temsil eden adların kullanımı yaygın değildir. 2003 yılında nüfus kanununda yapılan değişiklikle birlikte Kafkas etnik kökenli adlarının kullanımı yaygınlaşmıştır. En yaygın olarak kullanılan kız isimlerini; Dijan, Janset, Neris, Setenay, Janset, erkek isimlerini; Berkuk, Beslan, Elbruz, Janberk, Kuban, Nart, Nartan, Nesren şeklinde örneklendirebiliriz. Temelinde ulusal aidiyetlerini koruma ve yaşatma çabası olarak düşünülebilen bu uygulama günümüzde diasporanın dördüncü, beşinci kuşaklarında dernek çatısı altında birleşen soydaşlarda net bir şekilde görülebilir.

Çerkesler çocuk doğduğunda kurban keserler. Kurban kesmenin çocuğun ömrün uzamasına vesile olacağını düşünülür. Kurban kesimi çocuk doğduğunda yapılabildiği gibi iki yaşına kadar geçen sürede de yapılabilir (Baj, 1969: 30).

Kurban adadıysan keseceksin. Bazıları her çocuğa kesiyor (K-4, K-10, K-15).

Kurban kestik çocuklarımıza. Dini inanışlarımıza göre çocuklarımız için kurban keseriz (K-22).

Doğan çocuk için babası tarafından meyve ağacı dikilirdi (Dumanış, 2004: 70).

Çerkesler için ağaç kutsal kabul edilir. Bizim evlerimizin etrafında meyveliklerimiz vardır. Ağaç severiz, yeşillik severiz. Çocuk doğduğunda da temsili olarak ağaç dikilir. Baba da dikebilir, aileden bir başkası da dikebilir (K-11).

Lohusalık döneminde kadının dinlenmesine ve beslenmesine önem verilir. Sütünün çok olması ve bebeğini besleyebilmesi için çorba, komposto ve et ağırlıklı besinler tüketmesine özen gösterilir. Mümkün olduğunca kırk gün süresince evden dışarı çıkmaması, istirahat etmesi istenir.

Bebek doğduktan bir hafta sonra Kuran okutulur ve yemek verilir. Lohusa ziyaretine gelenlere şerbet ve tatlı verilir. Bebek görmeye gelenler bütçelerine göre halüj, metez gibi yiyecekler, bebek kıyafeti ya da altın getirir.

Kafkasya'da yeni doğan çocuk için komşu, akraba ve dostlar babaya inek, at veya koyun hediye ederdi. Maddi durumuna göre ekmek, şarap ve diğer

yiyeceklerden getirirdi (Dubrovin, 2017: 128). Bu dönemde lohusayı ve çocuğu dışardan gelebilecek, bilinmeyen kötü güçlerden korumak amacıyla birtakım önlemler alınır. Anneye ve bebeğe nazar değeceği ve hastalandıracağı inancı vardır. Halk kültüründe anneyi “al basması” çocuğu “kırk basması” adı verilen inanışlardan korumak amaçlı bazı pratikler uygulanır.

Bebeğin çamaşırları gece dışarıda bırakılmaz. Kırklı bebek de anne de ikindiden sonra dışarı çıkmazdı (K-1, K-4, K-5, K-11, K-15, K-22).

Bebek sarılık olmasın diye yüzüne sarı yazma örterdik. Kırklyken evde bırakıp bir yere giderken yanına sarı tasla su koyardık. Ağzına az az su verirdik. Yanına Kuran’ı Kerim koyardık (K-10).

40 gün dışarıda asılı çamaşır bırakmadık. Besmele ile diye serer toplardık. Akşam ezanından sonra camdan sıcak su dökmezdik. Evin etrafında şeytan, cin, peri gezermiş. Al karası musallat olurmuş doğum yapan kadına (K-10, K-15, K22).

Lohusa kadını al basar. 40 gün yatağımın başında beyimin ceketi durdu. Evde yalnız kalınca odamda bıçak bulurdum. Gece pini¹³ kapatmaya giderken koltuğumun altında bir dilim ekmek taşırdım (K-10).

Kuyuya su almaya giderken bebeğin yanına süpürge koyardık. Üstüne babasının gömleğini sererdik (K-1, K-15, K-22).

Doğum yapan kadının üstüne başka bir kırklı kadın ziyarete giderse çocuk basık¹⁴ olurdu. Basık taşına götürüp çocuk basık taşına bastırılır sonra bir güğüm suyla yıkanır. Havluya sarıp eve getirilir (K-1, K-4, K-5, K-11).

İki kadın doğum yapınca bebekleriyle beraber bir araya getirilir, görüştürülür. Böylece kırk basması olmaz (K-1, K-4, K-5, K-22).

Cenazeden eve gelince çocuk basık olmasın diye yükseğe kaldırılırdı. Cenaze oldu, cenazeden çıkanlar üstüne gitmişler. Koskoca delikanlı adam kalkamadı, basık yaptılar. O cenazeden sonra mezarın üstünden toprak getirdiler, adamı toprakla yıkadılar. Sonra adam yürüdü (K-1).

¹³ Tavuk, hindi, kaz, ördek gibi hayvanlar için yapılmış kapalı barınaktır.

¹⁴ Basık, kırk basması anlamında kullanılmıştır.

Kırkılı çocuğun üstüne çarşidan et getirmezlerdi. Gelse bile çocuğu basık olmasın diye ayağa kaldırırlardı. Çocuk basık olursa tartmadan et alırlardı ve o eti suyun içine atarlardı. O suyla çocuğu yıkarlardı (K-1, K-3, K-4, K-15).

Kırkılıken kötü insan bakarsa çocuğa yanakları vücudu kıpkırmızı olurdu. Kızım üç günlüktü. Kaynar suya sokup da çıkmış gibi kızardı. Doktora götürdük. Doktor, “Bu çocuğu suda mı haşladın” dedi, iğne verdi. Nazardan oldu dedik. Hocaya da götürdük, okudu. Çok ağlayanı da hocaya götürürdük, okuyunca geçerdi (K-3).

Nazardan bir bebeğim öldü, gelenler ” ne kadar güzel bebek “diye diye hastalandı. Hastaneye götürdük, bebek hastanede öldü (K-3).

Nazara karşı kurşun dökülürdü. Çocuk çok ağlarsa dökülürdü. Kurşun eriyip kül gibi olurdu gerçekten (K-10, K-11).

Bebek doğduktan sonra kırkına kadar her gün yıkanır. Banyo yaptırmak bebeğin bakım ve hijyeni için önemlidir. Aynı zamanda halk kültüründe bebeğin suyla büyüyeceği inancı vardır.

40 kaşık su dualar okunarak kovaya konur. Çocuk ve anne yıkandıktan sonra başından 40 kaşık su serpilir, kırklanır. Evin içine köşe bucak bu sudan serpilir. Annenin, babanın, çocuğun çamaşırları da bu suyla yıkanır, elden geçirilir, kırklanmış olur (K-4).

Doğumdan bir yıl sonra erkek çocuğa silah verilirdi. Çocuğun silahı alması savaşı olacağı anlamına gelirdi. Bu durum ebeveynleri çok sevindirirdi ve büyük şenlikler düzenlerlerdi (Dubrovin, 2017: 128). Çocuk ilk adımlarını atmaya başladığında yakın akraba ve komşular eve davet edilir. Babaanne büyük bir çörek yapar. Bu çöreğe yürüme çöreği denir. Çöreğin üzerine kalem, kitap, makas, silah gibi eşyalar konur. Çocuğa eşyalardan birini alması söylenir. Çocuk içinden birini seçer. Kitap aldıysa, okuyup meslek sahibi olacağı, makas aldıysa zanaatkâr olacağı, silah aldıysa asker olacağı düşünülür (K-4, K-5).

Çerkes yaşamında kutlama ve eğlencelerin önemli bir yeri vardır. Aileye yeni katılan bebeğin dünyaya gelişi, yürümeye başlaması akraba ve komşularla birlikte kutlanır. Bu kutlamalarda daha yaşamının ilk yılından itibaren gelecekteki meslek seçimine ilişkin fikir yürütmeye çalışılır. Çocuğa farklı nesnelere verilerek birini seçmeye yönlendirilmesi çocuğun ilgi alanını keşfetmeye yöneliktir.

Bireylerin davranışlarına yön veren inançlar ve duygular, değerlerini oluşturur. Değerlerin meslek seçiminde etkisi büyüktür. Tarihi süreçte yaşanan savaşlarda kullanılan silah ve at Çerkes yaşamında önemli bir unsur haline gelmiştir. Çerkesler savaş taktikleriyle ve savaşçılık özellikleriyle öne çıkmışlardır. Bu anlamda kutlama törenlerinde çocuktan sembolik olan seçmesi istenen nesnelere birinin silah olması Çerkeslerin silaha olan merak ve ilgileriyle ilişkilendirilebilir.

3.5.2. Evlilik Öncesi Tanışma, Arkadaşlık Veya Kaşenlik Geleneği

Çerkeslerde kızlı, erkekli gençlerin birbiriyle ilişki ve iletişimleri olağan karşılanır. Zexes toplantılarında, düğünlerde tanışan gençler, rahatlıkla arkadaş olup görüşebilirler. Kaşenlik, birbirine ilgi duyan, hoşlanan genç kız ve erkeklerin arkadaşlık ilişkisine denir.

Baytekin (2017: 242-244) kaşenliği; Xabze denilen yazılı olmayan kurallar çerçevesinde genç kız ve erkeklerin arkadaşlık ilişkisi ve buna bağlı olarak oluşan geleneksel pratikler kümesi olarak tanımlar. Kaşenliğin xabze kuralları gereğince kendi içinde bir denetim mekanizmasına sahip olduğunu belirtir. Kaşenlik kendi içinde şikâyet mercii ve yaptırımları olan sosyokültürel bir kavramdır. Bu nedenle günümüzdeki flört kavramının karşılığı olmadığını dile getirir.

Kaşenlik ilişkisi şaka ve ciddi kaşenlik olmak üzere iki türdür. Şaka kaşenliğinde gençler tanışır, sohbet eder, eğlenirler. Birbirlerine övgü dolu güzel sözler söylerler. Şaka kaşenliği, bulunulan toplantı ya da düğünle sınırlı kalır. Sonra kaşenlik anlamında görüşmeler son bulur. Kaşenlik teklifinde cinsiyet farkı yoktur. Kızlar da beğendikleri erkeğe kaşenlik teklif edebilirler. Hatta gençlerin aynı anda birden fazla kaşeni de olabildiği gibi evlenene kadar birçok kaşeni de olabilir. Ciddi kaşenlikte bu süreç evliliğe kadar devam eder. Gençler, kaşenlik ilişkisini diğer toplantılarda da sürdürür. Fakat her iki durumda da kaşenliğin evlilik adına bağlayıcılığı yoktur.

Kaşenler evlenmeye karar verirlerse aralarında hediyeleşirler. Bu hediyeleşme söz vermek manasındadır. Erkek kıza bir yüzük verir. Kız da kendi uygun gördüğü bir hediye verir. Bu hediye atkı, mendil, bileklik vs. olabilir. Bu

esnada genç kızın ve erkeğin yanında mutlaka arkadaşları da bulunur, yalnız bırakılmazlar. Evleninceye kadar görüşmeleri arkadaş ortamlarında olur. Aynı bir yerde yalnız konuşmaları uygun görülmez (Kaya, 2015: 137).

Xabzeye göre, aynı sülaleden olan gençler kaşen olamazlar. Akrabalık dereceleri uzak da olsa kaşen olmaları uygun görülmez. Aynı köyden olanlar da kaşen olamazlar. Fakat bu kuralın esnetildiği, nadir de olsa aynı köyden gençlerin kaşenlik yaptığı da görülmektedir.

Kaşenlik ile ilgili kaynak kişilerimizin anlatılarına yer veriyoruz:

Gençler haçeşlerde, toplantılarda, kaşen sohbetlerinde duygu ve düşüncelerini ifade etme olanağı bulur. Kaşenlik, kişilerin arkadaş olup birbirini tanıması adına kurulmuş bir müessese. Bu akşam bir sohbette kaşenlik yaparsınız, evden çıktığımızda herkes unuttur onu. Haa kaşenler evlenmezler mi? Ender olarak evlendikleri de olur. Ama kaşenlik evlenmek için oluşturulmamıştır. Sohbet etmek ve bireyin kendini ifadesini etmesi amacına yöneliktir. Kaşenlikte inanılmaz hoş sohbet edilir. Sözlü edebiyat yapılır. Örneğin delikanlı şöyle der: “Seninle benim aramdaki uçurum Erciyes dağıyla Nil nehrinin arasındaki mesafe kadardır. Ama ne yapayım benim gönlüm sana düştü.” Kızın da ona akıl dolu, zekâ dolu bir karşılık vermesi beklenir. Yoksa kaşenlik iki kişinin gizlice sinemaya, pastaneye gitmesi demek değildir. Kaşenlik ilişkisi toplum içinde sürer ve çok iyi dost olursunuz. Ya da kaşeninizden hiç hoşlanamayabilirsiniz. Siz başkasıyla, o başkasıyla evlenebilir. Ama toplum içinde onu rencide etmeden sınır koymayı bilmeniz gerekir (K-6).

Gençliğimde çok kaşenim oldu. Köydeki gençlerde giyinir, kuşanır zexeslere giderdik. En büyük eğlencelerimizdendi bizim zexesler. Zexeslerde hep beraber güler, söyledik. Oyunlarımız olurdu. Tabii hep belli sınırlarımız vardı. Terbiyesizlik yapmak, kızlara yanlış yapmak yakışmazdı bize. Eşimle bir akrabanın düğününde tanıştık. Eşimden önce Sarılık’tan başka bir kaşenim daha vardı. Annem de biliyordu onu hanım da biliyordu. Hatta bizim iş ciddiye binince bu Sarılık’taki kız eşime çok haber göndermiş.” O benim kaşenim, onu bıraksın” diye. Eşimin de benden önce başka kaşenleri olmuştu. Çerkeslerde kızlarla erkeklerin birbirini tanıyıp görüşmesine kimse karışmaz. Mahallenin kızlarını

evlerinden alır, zexeslere götürürdük. Sonra da geri bırakırdık. Kimse karşı çıkmazdı. Böyle gördük, böyle yetiştik biz (K-12).

Hanımım benim tek kaşenimdi. Hanımımın amcamın oğlunun düğünü akşamı yaptığımız zexeste tanıştık. Orada karşılıklı konuşma şansımız çok olmadı. Sonra arkadaş aracılığıyla kaşenlik teklifi gönderdim. Kabul etti. Köyde bir düğün, bir zexes olsun da kaşenimi göreyim diye beklerdim. İmkânlar kısıtlıydı o zaman. Telefon yoktu. Sekiz sene bekledik birbirimizi. Önünde evlenecek iki abisi, bir ablası vardı. Onlar evlendikten sonra biz evlendik (K-2).

Gergin (2016: 133) kaşenlikte amacın kızlarla erkeklerin birbirini yakından tanıyarak muhabbet etme ortamı oluşturması olduğunu dile getirir. Söz söyleme, karşılık verme, oturma kalkma kurallarının öğretildiği kaşenlik sohbetleri adeta güzel söz söyleme platformuna dönüşür. Gençler birbirleri için rahatlıkla “benim kaşenim” ifadesini kullanabilirlerdi. Bu durumdan ciddi bir sonuç beklenmezdi. Aynı kız, aynı zamanda birkaç gençle kaşenlik yapabiliyordu. Bu durumda gençler arasında rekabet ortamı doğardı. Kaşenlerden hangisi daha güzel konuşup esprileri ile öne çıkarsa onun konuşması desteklenirdi.

Bu bağlamda kaşenlik kurumu gençlerin okuyup araştırma, kendini geliştirme sürecine katkıda bulunur. Toplantılarda gençlerin etkili ve güzel sözlerle kendini ifadesine imkân tanır.

Kaşenlik ilişkisi çoğunlukla zexes toplantılarında ve düğünlerde başlar. 1950-1960’lı yıllarda Sinop’tan, Çarşamba’dan ve köylerden düğüne gelen akraba ve tanıdıklar bir süre köyde misafir edilirdi. Gelenler kalabalık olduğunda köydeki hanelere paylaştırılırdı. Ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu yıllarda bu misafirlik süresi uzardı.

Düğün gecesi gelen misafirler gençlerle, köyün gençleri bir evde toplanır, zexes yaparlardı. Bu toplantılar misafirlerlerin kaldığı süre içinde her akşam devam ederdi. Böylece gençler kalabalık arkadaş gruplarıyla bir araya gelerek tanışma imkânı bulmaktaydılar. Gençlerin zexeslerde tanışma ile başlayan arkadaşlık ilişkisi kaşenliğe dönüşebilirdi. Düğünler ve zexesler gençlerin tanışmalarına vesile olurdu. Zamanla ulaşım imkânlarının gelişmesi köylerdeki düğünlere günü birlik gelip gitmeyi sağlamıştır. Bu nedenle misafirliklerin süresinin kısılması ve köyde yapılan kır düğünlerinin yerini yavaş yavaş salon

düğünlerinin almaya başlaması zexes toplantılarının dolayısıyla kaşenlik ilişkisinin yok olmaya yüz tutmasının nedenleri olarak gösterilebilir. Köydeki gençlerin kendi aralarında yaptığı zexes toplantıları da genç kuşağın eğitim, iş gibi sebeplerle köyden kente göçü nedeniyle artık yapılmamaktadır. Kaynak kişilerimizin verdiği bilgiye göre en son yapılan zexes toplantısı 1990'lı yıllarda kalmıştır. Bu nedenle kaşenlik ilişkisine dair verdiğimiz bilgiler kaynak kişilerin sözel hafızalarında kaldığı şekliyle anlatılmış, toplantılara katılım sağlanamamıştır.

Diyasporadaki Çerkes halkının gerçek yaşamına girmiş ve etnik belleğine yerleşmiş olduğunu tespit ettiğimiz zexes toplantıları ve kaşenlik kurumu günümüzde derneklerde icra edilmektedir. Artık köylerde yok olmaya yüz tutmuş olan bu kültürel öğeler, Çerkes gençliği tarafından geleneğin yeniden icadı bağlamında pratikte uygulama alanı bulmaya çalışmaktadır. Dernek yöneticileri ve köy muhtarları ortak olarak belirledikleri tarihlerde dernek çatısı altında bir araya gelen gençleri, köylerde zexes toplantıları yapmak üzere buluşturmaktadır. Bu anlamda geleneğin en önemli özelliği ritüel ve tekrar olması bağlamında gelenek yeni formlarla kent ortamında şekillendirilmeye çalışılır. Böylece derneklerde gençlerin idealize ettiği Çerkes kültürünün aktarımına ve sosyalleşme sürecine katkı sağlanmış olur. Aynı zamanda bu toplantılar gençlerin etnokültürel kimlik oluşum süreçlerinde önemli bir yere sahiptir.

3.5.3. Düğün Öncesi Kız İsteme, Nişan Töreni

Bireyin yaşamının ikinci geçiş dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Ailenin, toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre, âdet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir (Örnek, 2000: 185).

Evlenme iki kişinin birlikteliğinin başladığı bir olay olması açısından toplumda en fazla önem verilen geçiş dönemidir ve bu anlamda çevresinde pek çok âdet, gelenek ve inanç oluşmuştur. Birçok toplumda olduğu gibi Çerkes toplumunda da aile kurumuna büyük önem verilir. Kutsal kabul edilen aile birliğinin kurulması soyun devamı anlamına da gelmektedir. Bunun için kızla erkeğin olgun yaşta olması istenir. Gençlerin evliliğin gerektirdiği sorumlulukları taşıyabilecek olgunluğa sahip olması gerekir. Düğün törenleri, düğün öncesi ve sonrası uygulanan pratiklerle Çerkes toplumunun en önemli sosyal olaylarından biri olarak görülür. Çeşitli ritüeller ve kültürel pratiklerin kaynaklık ettiği düğün törenleri çok geniş katılımı gerçekleştirir.

Çerkeslerde erken yaşlarda evlilik görülmez. Gençlerin evlilik gibi önemli bir kurumun getireceği sorumluluklara hazır olması için olgun yaşta olması istenir. Çerkes kızları ve erkekleri için ideal evlilik 25-35 yaş civarlarıdır. Misafirliklerde, toplantılarda, düğünlerde tanışan gençler eş seçme konusunda özgürdür. Görücü usulüyle evlilik yok denecek kadar azdır. Kaynak kişilerimiz, göçle gelen ilk kuşakların feodal sisteme dayanan toplumsal hiyerarşinin etkisinde olduğunu belirtmişlerdir.

Bu sistemde sınıflar; bölgenin lideri olan prens, büyük toprak sahipleri olan birinci derece soylular, prensin şövalyeleri olan ikinci derece soylular, köylüler ve kölelerden oluşmaktaydı (Serbes, 2018: 81).

Dubrovin (2017: 84) verdiği bilgiye göre de ailenin soy sopunda eşitlik farklılığı varsa ne kız gitmeye razı gelir ne de ebeveynleri bu duruma izin verirdi 1960-1970 yıllarına kadar köylerde kız alıp verme olaylarında feodal sistemin izlerine rastlamak mümkündür. Aileler soy ve sülalelerine göre kız alıp vermeyi uygun görmüşler aksi durumda çatışma yaşanmıştır.

Kendilerinden olmayan farklı etnik gruplardan kız alıp vermeye olumlu bakmamışlardır. İlk kuşakların bu konudaki tavrı oldukça nettir. Bu bağlamda yapılmış bir kişisel görüşmeyi aktarıyoruz:

Dedem hasta döşeğindeyken babam ve amcamları başına çağırılmış ve şöyle konuşmuş: “Benim vadem dolmak üzere. Sizden isteğim bu köyden içeriye Türk kızı almayın, dışarıya da kız vermeyin. Arazinizi bu köyün dışından kimseye satmayın. Satacak olursanız köyden birine satın” (K-17).

Çerkes halkı hâkim kültürle etkileşim halinde yaşadıkları topraklarda kültürel değerlerinin dejenere olacağı endişesini taşımışlardır.

Bununla birlikte araştırma sahamız olan köylerde, zaman içinde Çerkes olmayanlarla da evlilikler yaşandığı tespit edilmiştir. Karlı köyünde Çerkes olmayanlarla evliliklerin çok fazla iken Sarılık köyünün tamamına yakın kısmının Çerkeslerle evlilik yaptığı tespit edilmiştir.

Çerkeslerde aynı sülaleden evlilik yapılmaz, akraba evliliği görülmez. Kaynak kişilerimiz bu durumu xabze kuralı olarak açıklarken akraba evliliğinden olan çocukların sağlıklı doğma olasılığının da düşük olduğunu belirtmişlerdir. Aynı köyden evliliklerin de hoş karşılanmadığı da dile getirilmiştir. Fakat nadir de olsa aynı köyden evlilik yapanların olduğu tespit edilmiştir.

Köylerde yaptığımız görüşmelerde 40 yaşın üstünde bekâr kızların olduğu belirtilmiştir. Bu durumun nedenleri, Çerkes kızlarının eş seçiminde çok seçici olmaları ve uzun süren kaşenlik ilişkileri şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca evdeki büyük kardeş evlenmeden küçük kardeşin evlenmesi de olağan karşılanmaz. Bu bağlamda kardeşler arasında yaşa bağlı evlilik sırası gözetilmiştir.

Çerkeslerde evlilik iki şekilde gerçekleşir; Birincisi gençlerin, ailelerin tanışıp anlaşmasıyla kızın istenmesi yoluyla, ikincisi ise ailelerin rızasının olmadığı takdirde kızın kaçırılması yoluyla evlenmedir.

Çerkeslerde kız istenmez, akrabalığa talip olunur (K-6).

Gençler, birbirlerini tanıdıktan sonra evlenmeye karar verdiklerini genellikle kız kardeşleriyle ya da kendilerinden yaşça büyük, iyi anlaştıkları arkadaşlarıyla paylaşır. Aracı olan bu kişiler durumu aileye bildirir. Aile büyükleri kendi aralarında konuşur, karar verirler. Uygun görürlerse kız evine haber gönderilir. Kız evine giden heyette damadın amcası, dayısı ve diğer aile büyükleri olur. Damat ve babası gitmez. İlk ziyarette kız istenmez, tanışmak için gidilir, sohbet edilir. Ziyaretin sonunda, “biz sizi bir gün daha rahatsız edeceğiz” diye söylenir. Kız eviyle haberleşilir, ikinci ziyaret için ortak gün belirlenir. İkinci gidişte kız istenir, diğer bir deyişle akrabalığa talip olunur. Kız evi onay verecekse bile hemen cevap vermez. “Aile büyüklerine danışalım, düşünelim” diye söylenir. Cevap olumsuz olacaksa dahi bu açıkça söylenmez. Kız verirken kızın anne ve babası söz sahibi değildir. Kızın dayısı, amcası gibi aile büyükleri söz sahibi olur.

Kız evi “tekrar gelebilirsiniz” diye haber gönderirse artık söz kesilir. Her iki taraf da birbirini tanıyorsa ilk gidişte kız istenebilir. İsteme ziyaretinde kız ortalıkta görünmez. Söz kesildikten sonra herkes, kıza o ailenin gelini olarak bakar. O zamana kadar özgürce görüşen kız ve erkek arasında artık resmiyet başlar. Bu durum düğüne kadar devam eder.

Dubrovin (2017: 90) Kafkasya’da kızın ailesinin başlık parasını görüşmek üzere erkek evine davet edildiğini anlatır. Bazen de başlık parasını görüşmek üzere damat adayı kalabalık bir arkadaş grubunu ağabeyiyle birlikte kız evine gönderir. Kız evinde karşılıklı pazarlık yapılması bazen birkaç gün sürebilirdi. Erkek tarafından temsilci olarak gidenlerin her biri başlık parası için katkıda bulunurdu.

Kaynak kişilerimiz, köylerinde başlık parası âdeti olmadığını ancak temsili olarak kızın erkek kardeşine tabanca ya da bir at hediye edildiğini, buna da “kardeş yolluğu” denildiğini belirtmişlerdir (K-11, K-12, K-22).

Kaynak kişilerimizin verdiği bilgiden hareketle kızın, erkek kardeşine ailenin ekonomik durumuna göre kalitesi değişen at ya da tabanca hediye edilmesi başlık parası âdetini temsil etmekle birlikte kardeş yolluğu şeklindeki adlandırma hediye amaçlı verildiğini düşündürmektedir. Bu uygulamanın temeli başlık parası âdeti gibi ekonomik etkenlere dayandırılabilir. Para yerine at ve silah verilmesi ise tarihte Rusya ile yüzyıl savaşan Çerkes halkının yaşamında savaş unsuru olarak görülen silah ve atın önemli bir yer tutması olarak düşünülebilir.

Çerkeslerde kız isteme ve söz kesmenin ardından nişan töreni gelir. Sonraki aşama düğündür. Kız isteme, söz kesme ve nişan töreninin sonunda her iki tarafın ailesinin de düğün hazırlığına başlar. Nişanla düğün arasındaki süreç çok kısa tutulur. Bu süreç en fazla üç ay kadardır. Gençler kaşenlik döneminde, düğünlerde, toplantılarda tanışıp birbirini tanıyarak evlenme kararı aldıkları için nişanlılık döneminin uzun tutulmasına gerek duyulmaz. Kız ve erkek nişanlandıktan sonra fazla görüşmemeye dikkat ederler.

Araştırma sahamızda nişan adetleri konusunda yaptığımız birkaç görüşmeye yer veriyoruz:

Nişan da düğün gibi mızıkalı, oyunlu olurdu. Kız evinde de oğlan evinde de yemek verilirdi. Keşkek, yahni, halüj yapılırdı. Kız tarafına süslenmiş on onbeş

sandık götürülürdü. İçine üzüm, ekme, şeker konulurdu. Kesme şeker, yumuşak şekerle karıştırılırdı. Çekirdeksiz kuru üzümler avuç avuç dağıtıldı. Sini¹⁵ süslenir, kız evine götürülürdü. İçinde geline krepler¹⁶, eşarplar, yazmalar, elbiselik kumaşlar, iç çamaşırları, bornoz takımı, makyaj takımı, terlik vs. konurdu. Tepsinin ortasına da bilezik, arma beşli¹⁷ konurdu. Geline paradan çok yüzük ve altın takılırdı (K-18).

Nişana çok özenilmez. Çok önemli değildir Çerkesler için. Çoğunlukla söz kesme, nişan bir arada olurdu. Kız evinde genellikle açık alanda yapılırdı. Mızıkayla Çerkes oyunları oynanır, tahta çalınır¹⁸. Yenilir, içilirdi. Alüminyum tepsiler süslenirdi. Çok da güzel olurdu, içlerinde çeyizler, elbiseler... Önde davul zurna peşlerinde başlarında tepsilerle delikanlılar, kız evinin yolunu tutardık. Delikanlılar kız evinden bir hediye almadan tepsiyi vermezdi. Âdete göre kız evi gençlere gömlek, para vs. hediye verirdik (K-11).

Nişandan sonra gelin adayı uzakta bir akrabasına gönderilir. Becerikli bir hanım eline verilir. O evde birkaç ay hem çeyiz hazırlıklarını yapar hem de yabancı bir evde nasıl davranacağını öğrenir. Mutfak işleriyle ilgili de görgüsünü, bilgisini artırır, el becerilerini geliştirir. Sarılık'taki birçok kız böyle bir akraba evine gitmiştir (K-6).

Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yakın olduğu Çerkes halkı düğün ve cenazelere tam katılım sağlar. Düğünden önce ya da düğün sırasında köyde cenaze olmuşsa düğün evi, cenaze evine bir heyet gönderir. Bu heyet, cenaze evinin büyüklerine taziye dileklerini iletir ve acının ortak acıları olduğunu dile getirir. Cenaze evinin büyükleri “sizin de bizim de acımız var ama sizin de kurulmuş bir düzeniniz var, siz devam edin” derler. Düğün evi ise “izinizi kabul ettik, düğünümüzü yapalım” der. Bundan sonra düğün alanı cenaze evine

¹⁵ Bakırdan yapılmış, büyük, yuvarlak tepsi

¹⁶ Çoğunlukla ipekten üretilen hafif, dökümlü, ince kumaş

¹⁷ Beşi bir yerde olarak da adlandırılan Cumhuriyet altını

¹⁸ Yaklaşık 20 cm.eninde ve kalınlığında 3 m. uzunluğunda yatay tutulan tahtaya daha küçük tahta parçalarıyla ritim tutularak vurulur. Tahtanın altına yükseltilmesini sağlamak için ayak konulur.. Tahta başında sekiz on kişi olur. Bazen bu sayı on onbeşi de bulabilir. Müziğe eşlik eden tahta, başındakilerin coşkularıyla düğünü şenlendiren bir aksesuardır

mümkün olduğu kadar uzak bir yerde kurulur. Bu durum birkaç yıl böyle devam eder.

3.5.4. Düğün Seremonisi

Düğün tarihini genellikle kız tarafı belirler. Tarih belirlendikten sonra her iki tarafta da düğün hazırlıkları başlar. Erkek tarafı düğünden bir hafta önce köyde toplantı düzenler. Bu toplantıya köyün ileri gelenleri ve damat evinin büyükleri katılır. Bir kişi düğünü organize etmek üzere düğün thamesi olarak seçilir, thamete yardımcıları belirlenir. Düğünde oyunun sırasını düzenlemek üzere kızlardan ve erkeklerden birer kişi hatiyako¹⁹ seçilir. Hatiyako, thameteye bağlı çalışır. Düğün sahibi ailelere maddi destek sağlamak için toplantıya katılan kişiler arasında para toplanır. Düğüne yakın ve uzak köylerden misafir gelecek gruplar için kalacakları evler belirlenir. Gelin almaya gidecek olan kişiler seçilir. Düğünle ilgili diğer yapılacak işler konuşulur, karara bağlanır.

Düğünden önce davul zurnayla bütün köy hane hane dolaşılır, düğüne davet edilir. Günümüzde düğün davetiyeleri bastırılıp hanelere dağıtılmakla beraber davul zurnanın köyü dolaşıp düğüne çağırması âdeti hâlâ devam etmektedir.

Düğüne çağırma davul zurnayla olur. Erkek evi davulla kapı kapı dolaşır. Bu akşam “falancanın düğünü var” diye söylenir. Karlı’dan Sarılık’a davul zurna gider, düğünü okur (K-12).

Düğün erkek evinde genellikle cumartesi günü başlar. O akşam kız evine kına yakmaya gidilir. Her iki taraftan kızlı erkekli gençler mızıkta ve tahta çalma eşliğinde Çerkes oyunu oynarlar. Yenilir, içilir, eğlenilir. Kına gecesi eğlencesi daha çok gençlerin katılımıyla gerçekleşir. Aynı akşam, erkek evinde de eğlence geç saatlere kadar devam eder. Ertesi gün gelin alma günüdür. Görüşmecilerimiz ailelerin varlık durumuna göre üç günden bir haftaya kadar düğünlerin devam ettiğini belirtmişlerdir.

Düğünden iki gün önce çeyiz serilir. Kız tarafından gelenler gelinin odasının dört bir tarafına çeyizlerini sererler. Yazmalar, işlemeli kanaviçeler,

¹⁹ Düğünde oyun sırasını belirleyen, oyunu yöneten kişidir. Kızların hatiyakosu kızlardan, erkeklerin hatiyakosu erkeklerden seçilir.

yastık yüzleri, karyola takımları, yorgan ağzları, danteller vs. gösterime sunulmak üzere gelin odasına yerleştirilir. Çeyiz görmeye erkek tarafıyla birlikte kız tarafı ve bütün köylüler davetli olur. Düğün sürecinde bu oda açık tutulur. Düğünde takı takma âdeti olmadığı için düğüne gelenler hediyelerini bu odaya bırakır.

Gelin alma günü sabah erkenden hazırlıklar başlar. Damat tıraşını olur, giyim, kuşam hazırlıklarını yapar. Gelinin makyajı, giyim, kuşam hazırlıkları da sağdıncının yardımıyla yapılır. Her iki tarafta da düğün yemeği hazırlıkları başlar. Gelin almaya damat gitmez. Damadın kardeşleri, halaoğlu, teyze oğlu gibi genç akranları ve erkek evinin büyükleri gider.

Eskiden gelin almaya at ya da öküz arabalarıyla gidilirdi. Bu arabalar renkli kumaşlarla süslenir, içlerine halı serilirdi. Arabanın önünde ve arkasında atlılar olur, yol boyunca Çerkesce düğün şarkıları söylenerek silahlar patlatılırdı. Gelin almaya öküz ya da at arabalarıyla gidilirdi. Genç kızlar çomaklara²⁰ ceviz dizerek bayrak yapardı. Beşer onar cevizler sık aralıklarla çomağa dizilir, aralarına da rengârenk kumaşlar geçirilir, süslenirdi. Öküz arabasında giderken elimizde sallardık bayrakları. Atlı delikanlılar sağdan soldan gelip bayrakları kapmaya çalışırdı. Kızların kaşeni kimse, o kapardı bayrağı. Kaşen kızın elinden bayrağı kapıp caka satmaya çalışırdı delikanlılar (K-5, K-11, K-12).

Gençlerin yol boyunca eğlenerek gittikleri gelin alma seremonisinde köye yaklaşıncıca thamete gelin alayını durdurur ve kız tarafına haberci gönderir. "Müsaade ederseniz gelinimizi almaya geliyoruz" diye söylenir. Karşı taraf habercilerin yanına iki kişi katar. "Buyurun müsaade sizin" diyerek cevap verir. Gelin alayı köye girer. Bundan sonra gelin alınıncaya kadar bir dizi ritüel birbirini takip eder.

Kız evinde gelin alma ritüellerine dair anlatılara yer veriyoruz:

Gelin almada bahçe kapısında delikanlılar beklerdi. Ellerinde sopalarla gelen atlılardan yaklaşıncıca sürekli olarak vururlardı. Bir tanesi bir açığını bulup yakalarsa içeri girebilirdi, kapılar açılırdı. Karşılıklı bire bir mücadele edilirdi (K-6).

²⁰ Ceviz ve rengarenk kumaşların bir sopaya tutturularak örülmesiyle yapılan bayraktır. Ceviz yerine fındık da kullanılabilir.

Gelin almada, kız evinin önünde ulu bir ağacın tepesine beze bağlanmış yumurta asılırdı. Yumurtanın yanında para kesesi olurdu. Gelini evden çıkarabilmek için yumurtayı tüfikle vurmak şarttı. Vurana para, havlu, tavuk vs bahşiş verilirdi. Koz köyünde²¹ bir Çerkes düğününde ben vurdum. İki kızla bir delikanlı geldiler, cebime 300 TL koydular (K-9).

Düğün alanında yüksek bir ağaca koyun postu asılır. Atlı delikanlılar postu kapmak için yarışırdu. Atı çevik olan, bileği sağlam delikanlı postu kapar. Getirir, damadın evine atar, hediyesini alır. “Yok, efendim sen kaptın ben kaptım derken çoğu zaman post ellerinde paramparça olurdu.” Bu kapışma bazen tehlikeli yaralanmalara sebep olurdu (K-2).

Gelin almada kız evinin önüne kuyu kazılır, içi balçıkla sıvanırdı. Damadın abisi, kardeşi ya da amcasının oğlu kız tarafının gençleri tarafından kenara çekilirdi. “Şurda maden var, gidelim, keşfedelim” denirdi. Kuyunun önünde bahşiş istenirdi. Bahşiş verse de vermese de balçığın içine atılırdı. Üst, baş batardı tabiki. Gelin evden çıkmadan atılırdı. Mevsim kış da olsa kar da yağsa yapılırdı (K-5).

Düğünlerde gerçekleştirilen bu ritüeller eğlence unsuru olmakla birlikte savaş ve savunma taktiklerinin ortaya koyulduğu oyunlara dönüşmektedir. Bu durum tarihte yaşanan Rus-Kafkas savaşları ve Kafkas halkının mücadelecilik kişiliği ile ilişkilendirilebilir. Rusya ile yüzyıl süren savaş ve mücadele Çerkeslerin her an savaşa hazırlıklı²² olacak şekilde donanıma sahip olmalarını gerektirmiştir. At binmenin ve silah kullanmanın önemli bir vasıf olduğu Çerkeslerde düğünlerde at üstünde yapılan mücadeleler ve nişan alarak hedefi

²¹ Samsun ilinin Yakakent ilçe merkezine 2 km.uzaklıktaki köyü

²²(Dubrovin (çev. Habibe Eren, Varol Tümer), 2017: 15) Kafkasya anlatılarında verdiği bilgiye göre, Çerkesin giyimi ve silahlanışı, akın yapmaya ve atlı savaşa, daha mükemmeli olamayacak kadar uygundu. Süslü kılıfı tüfeğini kirlenmekten korurdu; tüfek kayışla öyle bağlanmıştı ki, at üstünde hızla giden Çerkes tüfeğini doldurabilir, ateşleyebilir ve sonra da kılıcını kınından çekmek için onu sol omzundan arkaya atardı. Çerkes elbette mükemmel kullandığı kılıcını çok severdi. Jilet gibi keskin Çerkes kılıcı, atlının elinde çok tehlikeli bir silahtı ve savunmada değil, genellikle öldürücü darbeler vurmak için kullanılırdı. Kılıcını, yolculuk sırasında rahatsızlık vermeyecek şekilde, üzeri deri kaplı ahşap kılıfta taşırdı. Çerkesin kemerinde iki ağızlı kama bulunurdu. Çerkeskasının üzerinde, göğsünün iki yanındaki ahşap fişeklikleri yerleştirebileceği deriden yuvalar dikilmişti. Atlının bel kemerinde yağ torbası, tornavida ve attan inmeden silahını temizlemeye yarayan çeşitli eşyanın bulunduğu küçük bir çanta asılıydı.

²² Yarım ölçek darı yaklaşık 10kg. ağırlığındadır.

vurma şeklindeki faaliyetler eğlenceye dönüştürülmektedir. Askeri becerilerin sergilendiği bu faaliyetler seyirlik oyunlar şeklinde düğünlerde yer almaktadır.

Gelin evden çıkmadan erkek evinin kadınlarına yarım ölçek²³ darıyı el değirmeninde çekti (K-14).

Gelin arabası olan kağrı arabasının içine de ağırca yük konurdu. Damat tarafından iki kişiye öküzlerin bonduruğu²⁴ takılır, kağrı arabasını koşturması istenirdi (K-14).

Bu uygulamalarla çeviklik, güç ve cesaret sınanır. Gelin almaya gelenlere çeşitli zorluklar çıkarılarak eğlenceye çeşni katılır, düğün renklendirilir.

Gelin evden çıkarken kız evinden gizlice bir eşya alınırdı. Evden illa bir eşya alınırdı. Bu tabak, çanak olabilir. Daha büyük bir eşya olabilir. Kimse görmeden almak maharetti. Kız evi de bu âdeti bildiği için odaların kapısını kilitli tutardı. Ablama gelin almaya gelince traktörün parçasını çaldılar. Daha sonra alınan eşya kızın çeyizine konurdu (K-17).

Bu uygulamayla kız evindekilerin dikkati, erkek evinden gelenlerin kurnazlığı ve el çabukluğu sınanır.

Bütün köy halkı düğün evine götürmek için halüj yapardı. Halüjleri koymak için özel sepetlerimiz vardı. Bu sepetlere halüj sepeti denirdi. Düğün günü köydeki haneler sepet sepet halüj yapardı. Kolumuzun altında saklayarak götürürdük. Henüz düğün evine varmadan delikanlılar koltuk altımızdan halüj sepetlerini fark ettirmeden çaldılar. Halüj sepetini çaldırmayan yoktur. Alıp kaçan gençler oturup bir güzel yerlerdi halüjleri (K-18).

Kız evinde yemek verilip mızıka eşliğinde Çerkes oyunları oynanmasının ardından erkek evinin thamesesi, kız evinin thamesesinden gelini götürmek için izin ister. Gelini, baba evinden eltileri ya da görümceleri çıkarır.

Dubrovin (2017: 93-94) Kafkasya'da düğün kafilesinin köye yaklaşmasıyla birlikte köyde genç, herkesin heyecan ve telaşla sopalarla silahlandığını belirtir. Kalabalık bir şekilde erkek evine yönelen gelin arabasını karşılamaya koşarlar. Kafile bahçe duvarı önünde durduğunda gelin arabadan iner, erkek tarafının

²³ Yarım ölçek darı yaklaşık 10kg. ağırlığındadır.

²⁴ At ya da öküz arabasına koşulan hayvanların boynuna geçirilen çoğunlukla m harfi şeklindeki tahta çerçeve

akrabaları tarafından eve kadar serilmiş olan ipek kumaş üzerinden yürüyerek eve girer. Gelinin güzelliği, mütevazılığı, becerilerine damadın ise şanı ve kahramanlıkları anlatılan düğün şarkıları söylenir. Şarkıların namelerine tüfek sesleri karışır, ortalık sis ve dumana bürünürdü.

Gelin alayı erkek evine yaklaştığında durur. Bir kişi damadın annesine koşarak “müjdem i isterim, gelini aldık, getiriyoruz” diye haber verir. Damadın annesi de bu kişiye havlu, çorap, gömlek, ördek, horoz vb. bahşış verir. Erkekler 4-5 sıra halinde kol kola girerler. Şarkılar eşliğinde gelin arabasını avludan içeriye sokarlar. Gelin arabadan inmez. Alaydakiler “kaynana gelsin, kaynata gelsin” diye seslenir. Kaynanaya sorulur” geline hediye ne veriyorsun? Kaynana da durumuna göre “düve, koç, koyun vs. veriyorum” der. Kaynataya sorulur, ”sen ne veriyorsun” diye, o da “iki dönüm tarla veriyorum” ya da “oğlumu veriyorum ya daha ne vereyim?” şeklinde söyler (K-15).

Geline bahşış olarak doğumla üreyerek çoğalan düve, koç, koyun gibi hayvanlar ve tarla verilmesi gelinin kendi soylarını devam ettireceğine ve evlerine bereket getireceğine olan inanın etkisidir.

Oracıkta koyun kesilir, gelinin alınına koyunun kanı sürülür (K-3).

Gelin avluya girdiği andan itibaren etrafında çember oluşturulur, gelin ortaya alınır, temenna²⁵ yapar. Aile varlıklı ise yoluna bir top kumaş serilir (Genellikle kırmızı renkli olur). Üzerinden yürüyerek geçer. Eve girerken başından gelin lokumu, şeker ve bozuk para serpilir. Böylece gelinin aileye bolluk, bereket getireceğine inanılır.

Gelin odasına alınır, kendisini görmeye gelenleri ayakta karşılar (K-7, K-11, K-15, K-22).

Köy düğünleri genellikle açık alanda yapılır. Düğün alanında katı kuralları olmayan belli bir düzen vardır. Büyüklerin ve misafirlerin oturacağı yerler, yemek yenilecek olan yer ve oyun alanı önceden belirlenmiştir. Düğünde Çerkes halk oyunları ve icra ediliş şekilleri şöyledir:

Thametenin izniyle kızların hatiyakosu ile erkeklerin hatiyakosu açılış danslarını yaparlar. Kızlar ve erkekler oyun alanında karşılıklı olarak yarım daire

²⁵ Çerkes düğünlerinde gelinin ellerini birleştirip hafif eğilip kalkarak selam vermesidir.

şeklinde dizilir. Kızlı erkekli olarak karşılıklı dansa çıkarlar. Sırayı hatiyako belirler ve onun yönetiminde dansa çıkarlar. Misafir olan gençlere oyuna çıkma sırasında öncelik verilir. Dansa ilk olarak erkek çıkar ve kızın çıkmasını bekler. Kız ve erkek yüzleri birbirine dönük olacak şekilde oynarlar. Oyun esnasında ve geçişlerde birbirlerine sırtlarını dönmezler. Oyunda rahat oynamak için ayakkabı çıkarılabilir. Ayakkabı çıkarıp çıplak ayakla oynamak bir figürdür. Düğün evinde mendil, çorap hazır bulundurulur, ayakkabısını çıkaranlara hediye çorap verilir.

Çerkes halk dansları mızıka ya da akordeon eşliğinde yapılır. Eskiden daha çok mızıka kullanılırken günümüzde akordeon kullanılmaktadır. Gençler tahta çalarak müziğe tempo tutar, vokal yaparlar. Tahta çalarken ne kadar hızlı ritim tutulup tahta kırılırsa düğün o kadar coşkulu geçer. Tahta başına geçmek herkesin harcı değildir. Güç ister, beceri ister.

Tahtaya vurma, çok tanrılı dinler döneminden geliyor. Ay tutulması olunca ay tanrıçası Mezguaşenin kötü güçler tarafından hapsedildiği düşünülüyor. Kötü güç Yemenij'in korkup kaçarak Ay tanrıçasını bırakması için tahta çalmaya başlanıyor. Tahta çalma evrim geçirerek, müziğin toplum içinde gelişmesiyle birlikte müziğin ritmi olarak düğünlere girmeye başlıyor (K-7).

Düğün, wuich²⁶ dansıyla başlar devamında şeşen oyunu, kafe oyunu, tleperüj oyunu gelir. Kapanış seremonisinde yine wuich dansı yapılır.

Wuich dansı, bir kız ve erkek olmak üzere çiftler yan yana gelirler. Sıra oluştururlar. Kızların kolları erkeklerin kolları hizasında dirsekten bükülü şekilde yere paralel tutulur. Yavaş bir tempoyla sağ ayakla bir ileri bir geri olacak şekilde hareket edilir.

Şeşen oyunu, sıçrama ve sekmelerin olduğu hareketli bir oyundur. Daire içindeki topluluktan önce bir erkek oyuna çıkar. Kollar aşağıda düz ve seri bir yürüyüşle birkaç tur atar ve kızların safına geçerek oyuna davet eder. Kız, erkeğe göre sakın ve yavaş hareketlerle oyuna çıkar. Erkek, kartal edasında kollarını iki yana açarak ani hareketlerle sekerek kızın etrafında döner. Kız ve erkek bazen birlikte bazen karşılıklı olarak gidip gelirler. Erkeğin hareketleri sert ve parmak ucundadır.

²⁶ Wuich dansının Çerkeslerin atalar döneminde meşe ağacı etrafında toplanılıp dans etmelerinden gelen dini bir ayinle ilgili olduğu söylenir.

Kafe oyunu, kalabalık bir grubun oluşturduğu daire içinde oynanır. İkili oynanan oyunlardandır. Önce erkek oyuna çıkar. Tempolu bir yürüyüşle kızların safına geçerek oyuna çıkacak olan kızın karşısına geçer. Elini göğsüne koyarak kızı oyuna davet eder. Kız da ortaya çıkar. İki oyuncu karşılıklı olarak gidip gelir. El ve ayakların ritmik hareketleri karşılıklıdır. Oyun sonlandırılacağı zaman erkek kızı yerine bırakır ve kendi safına geçer. Oyun alanında karşılıklı bekleyen erkek ve kızlar aynı şekilde eşleşerek oyuna devam eder.

Teperüj oyunu, kafe ve şeşen oyunundaki gibi çiftler arasında oynanır. Çiftler kendi etraflarında ve daire şeklinde eş zamanlı olarak dönerler. Kızla erkeğin hareketleri aynı hızdadır.

Başlangıçta inanç, doğa ve savaşlardan doğan danslar zamanla Çerkes halkının ortak eğlencelerine ve düğünlerine yansımış, bedensel estetiklerle kültürel ve sanatsal değerlere dönüşmüştür.

Oyunlarda kızların hareketleri daha sakin ve yavaş iken erkekler daha hareketlidir. Kızlar bir kuğu erkekler ise kartal edasındadır. Çerkeslerin bütün oyunlarında savaş kahramanlığı, güç ve en önemlisi de çeviklik saklıdır. (Dubrovin. 2017: 100).

Düğünde gençler oturmaz, sürekli oyun alanındadır. Herhangi bir nedenle oyun sırasından çıkmak isteyen gençler hatiyakonun izniyle çıkarlar. Oyun alanında birbirini görüp beğenen gençler durumu bir aracı vasıtasıyla hatiyakoya bildirirlerdi. Hatiyako da oyun sırasında gençleri eşleştirir, birlikte oynamalarına müsaade ederdi. Bu bağlamda yapılmış görüşmeleri aktarıyoruz:

Düğünde kızı beğenen genç, kızla eşleşerek oynamak isterse hatiyako aracılığıyla kıza napoliten çikolata, sigara ya da selam gönderir. Genç, direk kızla iletişim kuramaz, hatiyako aracılığıyla iletişim kurulur (K-23).

Mızıka çalarken kızlar bir tarafta erkekler bir tarafta dururdu. İnsanlar birbirinin gözlerine bakarlardı. Hani bir erkek çıktığı zaman oyuna kız bekliyorsa ilgisi varsa kur yapar oyuna çıkardı. Bu şöyle belli olurdu, bir gecede iki üç sefer aynı kızla erkek aynı oyuna denk düşüyorsa bil ki bunlar birbirinden hoşlanıyor derdik (K-20).

Düğün yemeğine başlarken thamete evlenecek gençlerle ilgili iyi dilekler içeren konuşma yapar. Bu konuşmaya “hoh” denir. Hoh tebrik, dua anlamındadır.

Amaç insanları onore etmektir. Hoh yapan kişiye ev sahibi hanım tarafından bje içinde maksime²⁷ ikram edilir. İslamiyetten sonra maksimenin yerine şerbet ikram edilmeye başlanmıştır (Kaya, 2015: 159). Araştırma sahamızda maksimenin yerini şerbetle birlikte bozanın aldığı tespit ettik.

Düğüne gelenlere keşkek, yahni, su böreği, baklava ikram edilir. Bu yiyecekler geleneksel Çerkes mutfağında yer almazken Çerkeslerin birlikte yaşadığı halkların mutfağıyla etkileşimleri sonucu ortaya çıkmıştır. Düğünlerde geleneksel Çerkes mutfağına özgü metez, halüj, pasta-şipsi yapılıdır. İçecek genelde ayrandır. Mevsimine göre meyve ikramı yapılıdır.

Düğüne giderken halüj, bir fırın ekmek ve koyun götürülür. Bunların üçü düğüne önem verildiğini gösterir. Düğün sahibine yardım amaçlı götürülürdü. Abimin düğününde otuz beş tane koyun hediye geldi. Babam da koyunlarla birlikte büyük bir dana kesmişti. Düğün üç gün sürmüştü (K-6).

Halis fırın ekmekleri getirirlerdi. Ekşi mayadan yapılırdı. Halüj getirirlerdi. Ev sahibi de halüj yapardı. Koyun getirirlerdi hediye olarak. On beş gün süren düğünler olurdu (K-6).

Düğün esnasında damat düğün alanında bulunmaz. Tüm düğün etkinlikleri boyunca yakın bir arkadaşının, akrabasının evinde bekler. Gençler damadın yanına ziyarete gider, düğün akşamını çeşitli şakalar ve eğlencelerle geçirirler.

Eğlenmek için damada hizmet ettirirdik. Yapılması zor şeyler isterdik. Çay, kahve yaptırirdik. Yaptığını beğenmez, yenisini isterdik. Sigaramızı yakacaksa çakmak getirdiyse kibrit isterdik, kibriti getirince odun ateşi getirsin isterdik. Amaç şaka, muhabbeti. Kızma, darılma olmazdı (K-12).

Düğün meydanına damat giremez. Büyüklerin olduğu yerde damadın görünmesi çok ayıptır. Düğünümü kıyından, köşeden izledim (K-9).

Düğünlere katılım konusunda yaptığımız görüşmelere yer veriyoruz:

Gökyüzünde düğün olsa Çerkesler, gökyüzüne merdiven dayayıp o düğüne gidermiş (K-4).

Düğüne Sinop'tan, Terme'den, Çarşamba'dan, Sarılık'tan akrabalarımız, misafirlerimiz gelirdi. Köyde herkes düğüne giderdi, gitmeden olur mu? Ooo

²⁷ Darı unuyla boza kıvamında yapılan alkollü ve alkolsüz çeşitleri olan içecek.

yeter ki bir Çerkes düğünü olsun. Toplantılar, düğünler bizim en güzel eğlencemizdi. Gündüzleri tütün kırardık. Akşam olunca jilet gibi giyinir, hazırlanır düğüne giderdik. Köy yerinde herkes tanır birbirini. Kimin ne zaman toplantısı olacak, düğünü olacak bilirdik. Karınca kararınca hediyemizi alır, giderdik (K-19).

Kaynak kişilerimiz, uzak ya da yakın köylerde olsun fark etmeksizin Çerkes düğünlerine tam katılım sağladıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra düğünlerinde farklı etnik kökenli misafirlerin bulunmasından hoşlanmadıklarını da şöyle dile getirmişlerdir:

Benim küçüklüğümde düğün olurdu. Biraz Çerkes oyunu oynanırdı. Ondan sonra yalandan “Düğün bitti, paydos” denirdi. Herkes bir kenara çekilirdi. Düğünde yabancılar varsa böyle yapılırdı. Yabancılar gittikten sonra sabaha kadar Çerkes oyunu oynanırdı. Çünkü onlar bizim kültürümüze iyi gözle bakmıyorlardı, garipsiyorlardı. Hani kızlı erkekli oyunlarımız belki de onlara tuhaf geliyordu. Onların düğünlerinde kadınlar ayrı erkekler ayrı yerlerde oynarlardı. Perdeler çekiyorlardı aralarına, haremlik selamlık oynuyorlardı. Yakın köyler için söylüyorum bunları. 1970’li yıllarda böyleydi. Şimdi onlar da modernleştiler, beraber oynuyorlar (K-8).

Eskiden düğünlerimize Türk köylerinden kimseyi çağırılmazdık. Düğüne yabancı misafir gelince köyde oyunlar olmazdı. Onları da yedirir, içirir, ağırlardık. Az Çerkes oyunu oynanır, az davul zurna çalınır, saat 21.00’a kadar eğlenilirdi. “Düğün bitti” derdik. Gerçekten düğün bitti zannederlerdi, giderlerdi. Oyunlarımızı, kızlarımızı yabancıların yanında oynatmazdık (K-17).

Kafkas kültüründe düğüne özel gelinlik elbise yapma âdeti yoktur. Kızlar başlarında sırma taçları ve sırma şeritlerle süslenmiş elbiselerle gelin olurlar (Baj, 2007: 56).

Araştırma sahamızda gelinlerin düğünde beyaz gelinlik giydiği başlarına ise yeşil renkli kumaştan, işlemeli kep taktığı tespit edilmiştir. 1980’li yıllara kadar gelinliği bütünleyen işlemeli kepler sonraki yıllarda yerini günümüzde kullanılan beyaz duvağa bırakmıştır. Günümüzde çoğunlukla gelinlik giyilmekle birlikte geleneğe özgü değişik figür ve işlemlerle modernize edilmiş kaftan adı verilen giysiler de gelinlerin tercihi olabilmektedir. Kaftan ipek ya da kadife olabilir. Üst

kısmı vücuda saran elbisenin beline kemer takılır. Kol kısmı geniştir. Başa da kep şeklinde işlemeli başlık takılır.

3.5.5. Düğün Sonrası Sakınma Gelenekleri

Gecenin sonunda düğüne gelen yaşlılar ve misafirler gittiğinde damadın arkadaşları kaldığı eve giderler. Çeşitli şakalarla evden çıkarırlar. Gelinle damadı ortaya alıp mızıka eşliğinde ortada küçük bir düğün yapılıır. Bu eğlenceye damadın ve gelinin arkadaşları ile gençler katılır. Damat odalanacağı zaman sağdııcı ve arkadaşlarıyla gelin odasına götürülür. Gün doğmadan evden çıkar, kaldığı eve geri döner. Gündüzleri kaldığı evin dışarıdaki işlerine yardım eder, geceleri büyüklere görünmeden gelinin yanına gider. Bu durum yaklaşık on gün kadar böyle devam eder.

Dubrovin (2017: 95) Kafkasya anlatılarında geceleri damadın gizlice gelinin odasına girdiğini sabah olmadan çıktığını belirtir. Sabah, gelinin evinde görülmesi durumunda gençler onu alaya alır, evin bacasını kurşunlardı. Bu geleneğe evliliğin ilk günlerinde titizlikle uyulması gerekirdi. Damat gündüz eşinin evine gidip onunla konuşursa ayıplanırdı. Geleneklere göre damadın büyüklere özellikle kendi anne, babasına görünmesi ayıptır. Kaldığı ev artık damadın ikinci baba evi olmuştur. Ev sahipleri onu kendi oğlu gibi sahiplenir, benimserler. On gün sonra damat için bir tören düzenlerler. Şavaşij²⁸ adı verilen törenle kaldığı ev sahipleri damadı baba evine götürürler. Mahallenin büyükleri ve akrabalar çağırılır. Damat başta kendi annesi babası olmak üzere büyüklerin elini öper. Gelenleri karşılamak ve el öpmek için kapı önünde bekler. Yemekler yapılıır, hep birlikte yenilir. Mızıka eşliğinde Çerkes oyunları oynanır. Bu törenin organize edilmesini ve masraflarını damadın kaldığı ev sahibi karşılar. Bundan sonra damat, artık baba evinde kalmaya başlar. Kimseden kaçmaz, saklanmaz. Şavaşij töreni damadın evliliğinin; ailesi, mahallesi, köyü olmak üzere kamusal alanda kabul gördüğünün ifadesidir.

²⁸ Damadın düğün süresince kaldığı evin sahipleri tarafından düğünden yaklaşık on gün sonra düzenlenen yemekli eğlence törenidir.

Gelin ise odasından çıkarı çıkmaz. Evin kızları, gelinin yemeğini getirmek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludur. Akraba ve komşu gençler gelini ziyaret ederler. Gelin odasında misafirlerini kabul edip onlarla sohbet eder.

Serbes (2008: 159) gelinin yeni evindeki bu durumunu günümüzdeki “balayı” kavramıyla ilişkilendirmiştir.

Araştırma sahamızda yaklaşık on gün olarak belirtilen bu sürecin sonunda gelin, evin hanımları tarafından odasından çıkarılır. Mutfağa almak için yemekli bir tören düzenlenir, böylece mutfak geline açılır. Evi tanıtılır, gezdirilir. Bundan sonra gelin evin günlük işlerinde yer almaya başlar. Geleneklere göre, gelin evde ancak akranlarının yanında rahat davranabilir, sohbet edebilir. Onun dışında kayınpeder, kayınvalide ve kayınbiraderlerle ilişkisi sınırlıdır. Onlarla birlikte aynı sofraya oturmaz, mümkün olduğunca aynı ortamda kalmamaya dikkat eder. Onlara adıyla hitap edemez. Takma adlar kullanır.

Görümcelerime dekacuk (güzel kız) diye çağırdım (K-10).

Görümçeme dehezac (hanım abla), kaynatama sade, kocama koca dayı diye çağırdım. Evdekiler beni adımla çağırmadı, nise (gelin) dediler (K-1).

Kaynatam, kaynanam, görümçem, kayınlarım ve komşular bana “kibar” diye çağırdılar (K-11).

Annem halamın birine şeşeggah, (uzun boylu güzel kız) diğerine ise dehezac (hanım abla) diye seslenirdi. Böyle güzel sözlerle hitap edilen bir görümçenin, geline yanlış yapma şansı olur mu? Bunlar hep ince ve nazik düşünülmüş söylemler. Saygıdan ve sevgiden ileri gelir (K-19).

Kaynanama anne dedim. Kayınlarıma da adıyla çağırmadım (K-10).

İlk dönemlerde gelin kayınpeder ve kayınlarla konuşmaz. Bu durum kayınpederin uygun gördüğü bir vakitte “konuşma hediyesi” olarak elini öptürmesiyle sona erer. Bu bağlamda kaynak kişilerimizin ifadelerine yer veriyoruz:

Şavaşij yapıldı, Ahmet büyüklerin elini öptü. Bizde bir araya geldik ondan sonra. Kayınpederle beş sene konuşmadım. Kayınlarımla üç sene konuşmadım. Konuşmadan nasıl durduk bilmiyorum. Kayınpeder beş senenin sonunda konuşma hediyesi diye bir düve verdiydi (K-15).

Kayınpederle on beş sene konuşmadık orak biçtik, tütün diktik, dilsiz gene ben onun peşinden dolaştım. Hep işaretle anlaştık. Her türlü hizmetini gördüm. Bir yorgan aldı bana konuşma hediyesi. Ben gene konuşamadım, utandım (K-10).

Kaynatamla sofraya oturmam. Çocuğumu kucağıma almadım, sevmedim. Yanında bezini almadım. Hep saygıdan. Bir zaman sonra babam çağırdı beni, elini öptürdü, kucakladı. Bir bilezik taktı bana. Ondan sonra sofrasına da oturdum, konuştum da... Adet yapardık eskiden böyleydi, benim gelinliğimde. 1960 yıllarında. Şimdi bunlar kalmadı tabii (K-18).

Yeni gelin ancak düğünden birkaç ay sonra baba evine ziyarete gidebilir. Kayınları ve görümceleri tarafından köyüne götürülür. Bir kaç gün kaldıktan sonra yine aynı kişiler tarafından almaya gelinir. Gelinin ailesini ilk ziyaretinde evdekilere gömlek, havlu, çorap vs. hediyeler götürmesi âdettendir. Damat bu ziyarette bulunmaz. Düğünden birkaç ay sonra kız tarafı uygun gördüğü bir vakitte damadı davet ederler. Arkadaşlarıyla birlikte kızın ailesini ilk kez ziyarete giden damat için yemek verilir. Kayınpeder maddi durumuna göre damadına düve, koyun vs. hediye verir.

En büyük yaptırımın ayıplanmak, dışlanmak olduğu Çerkes toplumunun her türlü sosyal faaliyetinde olduğu gibi düğün süreci ve sonrasında da bir gelenekler dizisi birbirini takip eder. Damadın kendi ailesinin büyükleriyle ve gelinin ailesinin büyükleriyle ilk karşılaşması törenle düzenlenir. Aynı şekilde gelinin odasından çıkarılıp mutfağa alınması, yeni ailesindeki kayınpeder, kayınlarla ilk konuşması ve baba evini ilk ziyareti törenle yapılır. Çerkes toplumu xabzeye bağlı kurallar neticesinde geleneklerine, göreneklerine bağlı olarak yaşar. Bölgesel farklılıklarla adetlerde bazı değişiklikler görülse de özde değişme yoktur.

Çerkes düğünleri gençlerin kendilerini gösterme fırsatı buldukları yerdir. Geleneksel Kafkas danslarıyla, mızık ve tahta çalmalarıyla becerilerini gösterdikleri kamusal alanlardır. Oyunlar deşarj olmaktan çok gösteri amaçlıdır. Mızıkanın ritmine eş, kızların el çırparak tempo tuttuğu oyunlar zarif ve ahenkli hareketlerle icra edilmek durumunda olduğundan oynayanı strese sokar. Oyun alanına çıkan genç hareketleriyle soyunu, ailesini temsil ettiğini bilir. Dolayısıyla davranışlarında ölçülü olmak gerektiğinin farkındalığıyla xabzesini hayatının her alanına yansıtmakla sorumludur.

Son yıllarda düğün sahipleri Samsun Çerkes Derneği ile ortak organizasyon yapmaktadır. Çerkes halk oyunları ekibinden gelen gençler profesyonel dansları ve geleneksel kıyafetleri ile düğüne ayrı bir çeşni ve görsellik katmaktadır.

Düğünün en son aşaması olan duvak töreni gelinin bakireliğinin kutlanması ve ilan edilmesi anlamını taşır. Bu törende gelinle tanışılır, çeyizleri, eşyaları görülür. Bununla birlikte yeni evlilerin eksiklerini tamamlama konusunda maddi destek sağlamak ve yeni yaşamı için uygun bir ortam hazırlamaya yardımcı olmak amaçlanır (Eroğlu, Özkanat, 2014: 272).

Duvak törenine kız tarafından ve erkek tarafından kadınlar katılır. Gelinin odası gezilir, çeyizlerine bakılır. Duvak töreni genellikle evin bahçesinde açık alanda yapılır. Gelin, gelinlik kıyafetini giyer. Çevre köylerden ya da aynı köyden yeni gelinler de gelir. Onlar da gelinliklerini giyerek gelinin sağdıcı olurlar. Yeni gelini nasıl davranacağı konusunda yönlendirirler. Gelinler hep birlikte evin kapı girişinde bekler, gelen misafirleri karşılar, el öperler. Erkek evinde keşkek, yahni, su böreği, halüj, Çerkes pastası, baklava yapılır. Gelen misafirlerle hep birlikte yemek yerir. Mızıka eşliğinde Çerkes oyunları oynanır. Bütün gün devam eden eğlence süresince gelinler ayakta bekler. Zaman zaman yaşlı kadınlar, gelinlere eve gidip dinlenme müsaadesi verir.

Duvak gününden onbeş yirmi gün sonra gelin, görümcesi ve yengeleriyle birlikte damadın akrabalarına hediye dağıtmaya gider. Akrabalar başta olmak üzere bütün köy dolaşılır. Bu uygulamaya “dürü dağıtma” denir. Beyaz el işlemeli bohçalar içinde hazırlanır. Erkeklerle dağıtılacak dürüye gömlek, pijama takımı, çorap, seccade, tespih konulur. Kadınlar için ise elbiselik kumaş, havlu, lif, seccade, çeşit çeşit oyalı yazmalar, el örgüsü patikler konulur.

3.5.6. Kız Kaçırma Yoluyla Evlilik

Çerkeslerde yaşa bağlı evlilik sırası gözetilir. Kızın bekâr abisi ve ablası varsa önce onların evlenmesi beklenir. Beklenmek istenilmediği durumlarda kız kaçırma yoluyla evlilik yapılabilir. Kızın, ailesi tarafından herhangi bir nedenle verilmek istenmediği durumlarda ve erkek tarafının maddi durumuna bağlı olarak

düğün giderlerinden kurtulmak amacıyla da kız kaçırma şeklinde evlilikler yapılabilir.

Dubrovin (2017: 84) Kafkasya anlatılarında verdiği bilgiye göre kız kaçırma yoluyla yapılan evlilikler normal yolla yapılan evliliklere göre daha fazla tercih edilmiştir. Dubrovin, konuyla ilgili olarak Çerkeslerin “Çalmadığı eti yerse kurdun dişleri kamaşır,” atasözüne işaret eder. Çerkeslerin kız kaçırma nedenlerinden birinin de düğün giderlerinden kurtulmak olduğunu belirten Dubrovin, Çerkeslerde kız kaçırmanın halk arasında onaylanan ve sürdürülmesi gereken bir delikanlılık âdeti olduğunu belirtir. Baskınlara katılmayan kişilere itibar edilmezdi. Bu kişiler gençler tarafından alay konusu olduğu gibi, kadınlar da yüz vermezdi. Çerkes kızları ün salan, kahramanlık gösteren gençlere ilgi gösterirlerdi.

Araştırma sahamızda 1980-1990’lı yıllara kadar Çerkeslerde kız kaçırarak evlenmenin normal karşılanan, kabul edilen bir usûl olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişilerimizin çoğunluğu nişanlanarak evlenmenin ayıp olduğunu, kız kaçırma yoluyla evlenmenin makbul olduğunu belirtmiştir. Bu durum Çerkes kültüründe kız kaçırma yoluyla evliliğin toplum tarafından kanıksanmış bir davranış olduğunun göstergesidir. Fakat bu yolla evlilik için belli şartların olması gerekirdi. Aileler birbirine denk olmalıydı ve aileler arasında husûmet olmamalıydı. Ailelerin soylarında yüz kızartıcı herhangi bir suç olmaması gerekirdi. Aksi takdirde kız kaçırımlar aileler arasında ciddi anlamda düşmanlıklara yol açabilirdi..

Delikanlı, kızla anlaşmak için araya bir aracı koyar. Belirledikleri vakitte yakın arkadaşı ya da akrabalarından birini alarak kızını kaçıtır. Delikanlının kızını yalnız başına kaçırmaması söz konusu değildir. Evi terk etmeden önce kız mutlaka kaçtığına dair bir işaret bırakır. Yüzük, çorap vb. eşyasını görünür bir yere bırakır. Delikanlı genellikle kızını, başka bir köydeki akrabasının evine götürür. Durumu izah ettikten sonra kızını bırakıp gider. Kızın bırakıldığı ev sahipleri artık kızın yeni ailesi olur. Bu ailenin büyükleri toplanır, karar alır ve kızın ailesine “emanetiniz bizdedir” diye haberci gönderir. Kızın ailesinin tavrı sert olur, haberci geri döndürülür. Bundan sonra köy büyükleri toplanır, aileler arasında barış sağlanır. Erkek tarafı kızını yeni ailesinden usûlen ister, nikâh günü belirlenir. Kız tarafı da

davet edilir, böylelikle olumsuz başlayan süreç tatlıya bağlanır. Düğünün masraflarını kızın getirildiği yeni ailesi üstlenir. Düğün süreci Çerkes geleneklerinde uygulandığı şekliyle yönetilir.

Hanımım benim tek kaşenimdi, görüşüyorduk. Ailesinden istettik, vermediler. Hanımın ailesi varlıklıydı. Önünde de evlenecek ablası vardı, bekleyemedik. Anlaştık, yanıma amcamın oğlunu da aldım. Bizde, kız kaçırma da olsa kızla erkek yalnız gidemez. Arabayla Sinop'ta bir akrabama götürdüm. Ben köye geri geldim. Aracı büyükler girdi işin içine. Düğünümüz de oldu ama kız tarafı gönül koydu. Yıllarca görüşemedik. Ben onların kıymetlilerini çaldım, kaçırmak bir anlamda çalmak gibi oldu. Tabii hak vermek lazımdı. Yıllarca küskünlüğü sürdürenler vardı. Bazıları da thametelerin araya girmesiyle barışıp, küskünlüğü uzatmazdı (K-12).

Saha çalışmamızda derlediğimiz bir kız kaçırma öyküsü şöyle geçiyor:

Bir Çerkes delikanlısı ile Çerkes kızı birbirini sevmişler. Delikanlının ailesi kızı istemiş. Fakat kızın babası vermemiş. Delikanlı kızı kaçırmaya karar vermiş, anlaşmışlar. Bir gece delikanlı kızı atıyla birlikte almaya gitmiş. Kızı ata bindirmiş. Yol karanlık... Atın önüne yabani bir hayvan çıkmış. At korkup şahlanmış. Üstündeki kızı yere atmış. Kızcağızın boynu kırılmış, oracıkta can vermiş. Delikanlı kızın başında sabaha kadar gözyaşı dökmüş.

“Ey güzelim, seni ben alıp babanın evine götürsem abilerin parçalar, kendi evime götürsem getirdiğin gelin bu mu diye sorarlar, şu ağacın üstüne bıraksam kurtlara, kuşlara yem olursun. Ben ne yapacağım diyerek ağıt yakmaya başlar” (K-19).

Bu kız kaçırma öyküsü ve ağıdı araştırma sahamız olan köylerde Türkçe ve Çerkesce olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Aile kavramının önemli bir yer tuttuğu Çerkeslerde düğün en önemli sosyal olaylardan biridir. Araştırma sahamızda bir kaynak kişinin (K-4) “Gökyüzünde düğün olsa Çerkesler, gökyüzüne merdiven dayayıp o düğüne gidermiş” sözü düğünlere katılım konusunda bizi bilgilendirmektedir. Çerkes düğünlere farklı illerden, ilçelerden ve köylerden birçok Çerkesi bir araya getirir. Düğünler geniş katılımı sağlamak için tatil ve bayram zamanlarına denk getirilir. Düğünler farklı şehirlerde yaşayan uzun süre görüşme imkânı bulamayan insanlar için buluşma

vesilesidir. Bu anlamda düğünler, aileleri, akrabaları, komşuları ve dostları bir araya getirmesi yönüyle birlik ve beraberliği güçlendirir, toplumda bütünleştirici rol oynar. Çerkesler gülmeyi, hoşça vakit geçirmeyi, eğlenmeyi bir kültür olarak benimserler. Çerkes sosyokültürel yaşamında önemli bir yere sahip olan düğünler şölen, şenlik havası biçiminde icra edilir. Evlenen çiftlerin mutluluğunu paylaşma ve birliktelik duygusu toplumla bütünleşmeyi sağlar. Aile ve dostlarla birlikte dans, müzik, yemek ve eğlencenin bir arada olduğu düğünler, günlük yaşamın stresinden uzaklaştırır, fizyolojik ve psikolojik yönden rahatlamayı sağlar.

Çerkes toplumsal yaşamına yön veren xabze kuralları temelinde saygı, sevgi, dayanışma ve hoşgörüyü barındırır. Xabzenin bireylere aktarılması aile ve toplum içinde eğitimle gerçekleşir. Düğün gibi sosyal olaylar bireylerin bu değerleri toplum içinde gözlemleyerek, yaparak, yaşayarak öğrenmesini sağlar. Büyüklere saygıda kusur etmeme, hal hatır sorma, yer gösterme, oyun sırasında konuklara öncelik tanıma ve daha bunun gibi birçok davranışın kazandırılmasında ve toplumsal uyumun sağlanmasında düğünler önem arz eden sosyal olaylardır.

Çerkes düğünleri, kültürel kimliğin oluşturulması, geliştirilmesi ve kuşaklar arasında aktarılması anlamında önemli işlevlere sahiptir. Düğünlerde Çerkes mutfağına özgü yemekler sunulur, Çerkes müzikleri eşliğinde halk oyunları oynanır, geleneksel Çerkes kıyafetleri giyilir. Bütün bu yönleriyle düğünler Çerkes kültürel kimliğinin göstergeleridir. Çerkes düğünleri geleneğin canlı bir şekilde yaşatılarak geleceğe aktarılmasına hizmet eder.

Evlilik öncesi Çerkeslerde gençlerin arkadaşlık ilişkisi olağan karşılanır. Bu anlamda düğünler gençlerin birbirini görüp beğenme, tanıma, iletişim kurma olanağına sahip olduğu sosyal ortamlardır. Kız ya da erkek beğendiği kişiyi oyuna davet edebilir, birlikte oyuna çıkabilir, kaşenlik teklifi gönderebilir. Bu yönüyle düğünler yeni ailelerin oluşmasına kaynaklık eden sosyal ortamlardır.

Düğünün ekonomik boyutunu Özdemir (2005: 312) başlık, çeyiz, yemek, içki/içecek, nişan töreni, düğün salonu, ulaşım, düğün pastası, görüntü kaydı, konaklama, ikramlar, düğün alışverişleri, giysi, takılar, eğlendiriciler (çalgıcı takımları, sanatçılar, dansözler, köçekler vb.) için yapılan yüklü masraflar olarak belirtir. Bütün bu maddi giderler düğünün ekonomik işlevini açıklar.

Bu bağlamda düğün masrafları düğün sahibi için maddi külfettir. Kız kaçırma yoluyla yapılan evliliklerde delikanlı kızı bir akrabasının ya da tanıdığıının evine bırakır. Kendisi de başka bir akrabasının ya da tanıdığıının evinde kalır. Düğün olmadan kız ve erkek bir araya gelmezler. Bu süreçte kızın kaldığı ev sahipleri kızın ailesine durumu bildirir ve anlaşma yoluna giderler. Anlaşma sağlanırsa düğün kurulur ve düğünün tüm masraflarını damadın kaldığı ev sahibi karşılar. Kız istenerek ailelerin rızasıyla yapılan düğünlerde ise düğün masrafları erkek tarafına aittir.

Çerkes toplumunda evlenecek olan çiftlere akraba, eş, dost tarafından maddi yardım sağlanırdı. Kaynak kişilerimiz eskiden düğünlere giderken fırın ekmeği, halüj, metez gibi yiyeceklerle, koyun, koç gibi küçükbaş hayvan götördüklerini belirtmişlerdir. Günümüz düğünlerinde ise daha çok para ve altın hediye edilmektedir. Evlenen çiftlere ve düğün sahibine maddi destek sağlanması yönüyle düğünler, toplumsal yardımlaşmanın gerçekleştiği ortamlardır.

Düğün törenlerinde yemek verme geleneği birçok kültürde görülen bir uygulamadır. Çerkes düğünlerinde, thametenin evlenen çiftler için yaptığı iyi dilek konuşması ve dansların başlamasının ardından düğün yemeğine geçilir. Düğün yemeği, bolluk ve bereketi artırma, gelin ve damadın evliliklerini bereketlendirme ve bu bereketi düğüne katılanlarla paylaşma amacını taşır.

Çerkes halk oyunları oyuna katılan kişilerin topluluğa aidiyet duygusunu güçlendirir. Topluluğa manevi yönden bağlılık hissi yaratır. Geleneksel müzik aletleri olan mızıkaya ya da akordeon eşliğinde yapılan danslar Çerkes olmaklıkla özdeşleşen birlik ve beraberliği sağlar. Çerkes halk oyunları gerek geleneksel müzik aletleri ve geleneksel giysiler eşliğinde icra edilmeleriyle gerekse oynanan oyunların ulusal karakter taşımasıyla Çerkes kültürünün nesilden nesile aktarımına kaynaklık eden, bireylerin sosyal bütünleşmesine yardımcı olan folklorik bir unsurdur.

3.5.7. Yaşamın Diyalektik Sonu

Ölüm, toplumsal gerçekliğin üzerine kurulduğu önemli olgulardan birisidir. Ölmenin başladığı andan ölüm sonrası süreçlere kadar uzanan bu alan, aynı zamanda insanlar arasında karşılıklı sosyal ve simgesel bir ağ ören gerçekliğin de kendisine denk düşmektedir. Ölüme verilen tepkilerin bütün kültürel topluluklar için ortaklığı, kişinin kaybıyla oluşan boşluk ve kaybın kapatılması için pratikler üretmesidir. Bu pratikler aynı zamanda ölümün bilenemez oluşunun yarattığı korku ve kaygılardan uzaklaşma amacını yansıtır. Bu bağlamda düşünüldüğünde ölüm, tarih boyunca hem bireysel hem de toplumsal süreçlerin yönlendirici ve itici kaynağı olmuştur (Sağır, 2016: 271).

Ölüm; öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere çeşitli inanç ve pratiklerle şekillenmiş bir süreçtir. Bu süreçte insanoğlu ölümü anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmakla birlikte ölen kişiyi ebediyete uğurlama çabası içine girmiştir.

Yaşamın tamamlayıcı bir parçası olması bakımından ölüm, kaçınılmaz olarak bütün toplulukları ilgilendirir. Ölüme yüklenen bütün anlamlar, hem insanın bireysel yaşam alanıyla hem de toplumsal yaşam alanıyla doğrudan alakalıdır. Ölüm fenomeni, insanların bu dünyadan çekilmelerini temsil ettiğinden ve kişiyi bilinmeyen bir yolculuğa çıkarttığı düşünüldüğünden, görünmeyen alanla her dönem ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle ölüm ilk topluluklarda, yaratabilmesi muhtemelen bütün etkilerinden çeşitli toplumsal pratiklerle kaçınılması gerektiğine dair bir tutum oluşturmuştur. Ölüm sonrası hayat, ölümden sonra başa geleceklerin kestirilemeyişi ve ölümün mistik anlamları, hayatla ölüm arasındaki ilişkinin toplumsal köklerine uzanması bakımından dikkate değerdir (Sağır, 2016: 277-278).

Sosyal bir olgu olarak ele alınan ölüm ve yas ritüelleri her toplumun kendi inançları ve kültürel pratikleri doğrultusunda şekillenir. Bu anlamda Kafkas kökenli halkların Kafkasya'dan ülkemiz coğrafyasına, kültürel hafızalarını yansıtan, diasporada dini, sosyal, kültürel anlamda yeni formlarla şekillenen törensel pratikleri anlatmaya çalışacağız.

Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki birtakım davranışları, araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir ön belirtisi saymaktadır (Örnek, 2000: 208).

Araştırma sahamızda ölümün işareti olarak görülen inanışlara kaynak kişilerimizin anlatımıyla yer veriyoruz:

Evin çatısında baykuş görünce o evden ölü çıkacak derdik. O evden uzaklaşması için baykuşa ekmeğe yağ sürüp dışarı atardık. Mahallede geceleri sürekli köpek uluması yakın evlerden birinden cenaze çıkacağına işaretledi. Köpeğin önüne ekmek atardık (K-4, K-5, K-15).

Babamın cenazesinden on gün önce evde büyük bir kalabalık gördüm. Kalabalık, karışıklık, giden gelen... Öleceği bana ayan oldu (K-30).

Yatalak hastanın son zamanlarda iştahı açılırsa ölümü yaklaştı denirdi. Kaynanam son günlerinde iyice iştahtan kesildi. Zorla az az et suyu çorba veriyorduk. Bizden şipsi istedi. İki tabak şipsiyi hevesle yedi. İki saat sonra ruhunu teslim etti. Meğer kısmetini topluyormuş (K-10).

Bazı kaynak kişilerimiz rüyada dişinin döküldüğünü görmenin ve karalar giymenin de ölüme işaret olduğunu dile getirmişlerdir.

Ölüm anında birtakım fizyolojik değişiklikler meydana gelir. Hastanın dili tutulur, konuşma güçlüğü çeker, rengi sararır, burnu hafif düşer, tüm vücudunda renk değişiklikleri ve morarmalar başlar. Elleri, ayakları buz gibi olur. Nabızı yavaşlar, giderek hissedilemez duruma gelir. Gözlerini sabit bir noktaya diker.

İslami kurallara göre kişinin ruhunu kolaylıkla teslim edebilmesi ve ahirete imanlı olarak gitmesi için yapılan uygulamalar şu şekildedir:

Hastanın baş tarafına Kuran-Kerim konulur, Yasin okunur, dudakları kurumasın diye ağızına zenzem suyu damlatılır, ” kelime-i şahadet” getirtilir.

Akrabalarına ve uzaktaki yakınlarına haber verilir. Hastanın son nefesini vermeden önce sevdiklerini görme arzusu düşüncesiyle ruhunu daha kolay teslim edeceğine inanılır.

Ölüm gerçekleştiğinde ölünün gözleri açık kalmışsa kapatılır. Takma dişleri varsa çıkarılır. Çenesi ve ayak başparmakları bağlanır. Giysileri çıkarılarak yatırılır. Üstü çarşaf örtülerek kapatılır.

Görmüş geçirmiş yaşlı kadınlar ölünün yatağını yapar. Yatak odanın ortasına, yere serilir. Kilimin üstüne iki kat battaniye atılır. Üstüne çarşaf serilir. Başının altına da küçük bir yastık konur. Mevta kıbleye karşı yatırılır, üstü örtülür, şişmesin diye karnına bıçak ya da makas konur. Başında bekleyenler Kur'an okur (K-4).

Günümüzde camilerde sela verilmesi ve Samsun Kafkas Kültür Derneği tarafından üyelerine mesaj gönderilmesi şeklinde ölüm haberi duyurulur. Dernek tarafından gönderilen mesajlarda ölen kişinin Çerkesce soy ve sülale adlarına yer verilmesi etnik kimliğin ifadesi bağlamında dikkat çekicidir.

Ölüm haberinin verilmesi eskiden atlılarla olurdu. Atlı bir kişi Çerkes köylerini dolaşarak ölen kişinin kim olduğunu, hangi sülaleden olduğunu, cenazenin hangi gün ve saatte kaldırılacağını haber ederdi (K-12).

Dumanış'ın (2004: 95) Kafkasların ölüm sırası uygulamaları ve ölümün duyurulması ile ilgili verdiği bilgiye göre: "İnsan ölür ölmez, çenesi bağlanır, gözleri kapatılır, eller yanda olacak şekilde düzgün bir biçimde yatırılır. Cenaze yıkayıp kefenlendikten sonra, başı batı yönüne çevrilerek bir hasır veya battaniyenin üzerine yatırılır. Daha sonra akrabalara ve yakın köylere haberci gönderilir. Haberci giden kişi, olağan at binme âdetinin tersine, gemi sağ eliyle, kamçıyı da sol eliyle tutar. Bu yol alma hali ve gerekse haberci olarak atından iniş şeklinden onun bir ölüm habercisi olduğu anlaşılır. Haberi verir vermez geri döner.

Kişi akşam ya da sabah ölmüşse öğle namazından sonra öğle vaktinde ölmüşse ikindi namazından sonra defnedilebilir. Uzaktan gelecek yakınları varsa cenaze iki gün bekletilebilir.

İslami usullere göre yapılan yıkama ve kefenlemeden sonra mezarlığa geçilir ve defin işlemi yapılır.

3.5.8. Yas Ritüelleri

Dubrovin (2017: 133) İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlerde Kafkasların ağıt yakma ve yas tutma törenleri ile ilgili verdiği bilgiye göre:

“Bir Çerkes öldüğü zaman, akraba ve dostları eve gelir, ağıt yakar, ellerini göğüslerine ve başlarına vururlar, yüzlerini tırmalarlar ve böylece üzüntülerini ifade ederlerdi. Bu derin üzüntü tezahürü daha çok ölenin karısında ve kızlarında görülürdü. Vücutlarına vurdukları darbelerden oluşan morarma ve yaralar, uzun zaman ailenin başına gelen felaketin şahitleri olarak kalırdı. Köyün bütün kadınları, üzüntüyü paylaşmak ve ağlayanların sayısını artırmak üzere, cenaze evine gelmeyi kendilerine görev bilirlerdi. Gelenler daha uzaktan ağıtları söylemeye başlar, eve ağlayarak girerlerdi, ancak cenazenin yanında çok uzun zaman kalmazlardı. Ziyaretçiler ağıtlarını, sadece cenaze evden çıkarken ya da yaşlıların cenazeyi gömmeye hazırlandıkları sırada ve onların ricaları üzerine keserlerdi.”

Dubrovin (2017: 135) “küçük büyük anma merasimlerinde sadece dostların değil, duyan herkesin gelip ölenin yakınlarına baş sağlığı dileyerek üzüntülerini paylaştıklarını belirtir. Ölenin yakınları evin yakınında atlarından iner, silahlarını bırakırlar ve eve yaklaştıkça ağlamaya ve başlarını açarak, kamçı veya üçayaklıyla başlarına vurmaya başlardı. Mevtanın akrabaları evden fırlayıp, onların kendilerine zarar vermelerine engel olmaya çalışırlardı. Ellerinde tehlikeli aletler bulunmadığı takdirde gelenleri karşılamazlar, onlar da iki elleriyle yüzlerini kapamış olarak sessizce eve girerlerdi. Eve, önce kadınlar bölümüne girdiklerinde, ziyaretçiler ağlamaya başlar, evdeki kadınlar da aynı onlara cevap verirdi. Oradan misafirhaneye geçilir ve orada ölenin erkek akrabalarına, ağlaşmadan, bir iki sözle başsağlığı dilenirdi. Kadınların yanına gelen ziyaretçi ağlamazsa kadınlar ağlamazlar, ancak ziyaretçi odadan çıkınca, yine yüksek sesle ağlamaya devam ederlerdi. Bu adet, yas bitinceye kadar devam ederdi. Yolculuk yapamayacak durumda olanlar, yerlerine ölenin ailesine baş sağlığı için bir başka saygıdeğer şahsı gönderirlerdi.”

Dubrovin (2017: 133) “Kafkasya halklarının İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte evvelce yüksek sesle yakılan ağıtların, şarkı söyleme ve çığlık atmanın dinen caiz olmadığı gerekçesiyle terk edildiğini belirtir. Artık vefat eden Müslüman bir Çerkesi, ölümünden hemen sonra yardımcılıyla birlikte yıkayacak hoca çağrılır. Sonra kefenlenir. Ölünün vücudu dikkatle yıkanır, hatta tırnakları kesilir. Kadınların cenazelerini ise yaşlı kadınlar yıkar ve gömü için hazırlarlar.”

Görüşmelerimizde Kafkasya diasporasının üçüncü dördüncü kuşakları anlatılarında eskiden cenazelerde Çerkesce ağıtların yakıldığını bu ağıtlarda ölen kişinin hayatı, yaptıkları ve iyi huylarının dile getirildiği yer almıştır. Günümüz cenazelerinde ise sesli şekilde kendini kaybederek ağlamanın İslami formlara uymadığı gerekçesiyle terkedildiği belirtilmiştir.

Serbes’in (2011: 94) Adigey’de katıldığı cenaze törenlerine ait taziye ritüeli anlatısına yer veriyoruz:

“Adigey’ de gömü işi bittikten sonra, din adamının daveti üzerine cenazeye katılanlar cenaze namazı kılma düzeninde bir kere daha dizilirler. Görevli din adamı cenaze sahiplerini de cenazeye katılanların tam karşısında yaşlarına göre sıraya dizer. Cenazeye katılanların arasındaki en saygın kişi sağ ayağıyla bir adım öne çıkarak, merhum hakkında iyi özelliklerinin altını çizdiği kısa bir konuşma yapar ve genellikle: ”Böyle dürüst bir insanın ölümü, güzel bir günün sonu gibidir. Allah’tan merhumun ruhunu cennete kavuşturmasını, günahlarını affetmesini diliyorum” minvalinde sözlerle konuşmasını noktlayıp yerine çekilir. Konuşmaya cevaben cenaze sahiplerinden bir kişi de aynı şekilde, bulunduğu yerden bir adım öne çıkarak cenazeye katılanlara, hizmet edenlere, konu komşu ve dostlara teşekkür eder. Bu sırada başlar öne eğiktir ve törene tam bir matem havası hâkimdir. Konuşmaların ardından cenazeye katılanlar, başta liderleri olmak üzere düzen içinde sessizce dağılırlar”.

İmam ölen kişinin İslami adetlere göre defin işleminin ardından duasını yapar. Thamete karakterindeki önder kişi ise cenaze sahiplerine baş sağlığı diler.

Sağır (2016: 282) ölüm söz konusu olduğunda toplumsal bağlamı merkeze alan temel kavramları, “bütünleşme, dayanışma ve paylaşımlar” olarak sıralar. Törenleri ise sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesini sağlayan en önemli araçlar olarak nitelendirir. Törenlerin toplulukları birbirlerinden farklılaştıran kimlik göstergeleri olduğunu ifade eder. Bu durumun topluluğu şekillendiren, kültürel hafızayı yansıtan ve kişilerin dünyaya ait tutumlarını dışsallaştıran bir topluluk algısı oluşturmasıyla yakından ilişkili olduğunu belirtir. Törenlerin asıl amacının yasın azaltılması çabası olduğunu belirten Sağır, kimi zaman taziyelerle kimi zaman eğlencelerle biçimlenen törenlerin geçiş ritili olarak ölüme atfedilen toplumsallığı gösterdiğini dile getirir.

Araştırma sahamızda cenaze törenlerindeki katılımlı gözlemlerimizdeki tespitlerimize yer veriyoruz:

Cenaze evinde kadınlar ve erkekler ayrı oturur. Cenazede ciddiyet ve saygı esas olduğundan salona girildiğinde bir süre sessizlik içinde beklenir. Öpüşme, tokalaşma olmaz. Gelenlere ”hoş geldin” denilmez. Cenazede hal hatır sorma, şakalaşma, gülme olmaz ve giden misafir uğurlanmaz.

Bir kişi öne çıkarak grup adına baş sağlığı verir. ”Kaybımız için çok üzüldük. Allah yerinde rahatlık versin. Unutturacak başka acı vermesin.” şeklinde söylemde bulunularak sabır dlenir.

Kısa bir sessizlikten sonra cenaze sahiplerinden bir kişi “Ölüm Allah’ın takdiridir. Hepimiz ona döneceğiz. Sizler bizimle acımızı paylaştınız, Allah razı olsun” vb. şeklinde söylemde bulunur.

Başın sağ olsun denmez. Sabır dlenir. Başın sağ olsun demek çok ayıptır. Ölen öldü, sen sağsın, bu yeter gibi algılanır. Başın sağ olsun diye daha çok hayvanı ölenlere denir (K-6).

Cenazeye gelenlere “başın sağ olsun” denmez, “Allah sabır versin, unutturacak başka acı vermesin denir”, başın sağ olsun demek ayıp kabul edilir. Derin ve nazik düzenlenmiş toplum kurallarımız var (K-7).

Kaya (2015: 113) eski Çerkeslerde acıya duyarsız kalmanın affedilmediğini, aradan yıllar geçse bile ilk karşılaşılan yerde taziye dileklerinin iletildiğini belirtir. Bu bağlamda Çerkeslerin ”acı eskimez” denilen atasözüne işaret eder.

Huvaj (2003: 11) Adigelerin ölülerine özel bir saygı gösterdiklerini bu saygının göstergesi olarak “öldü demek yerine, “dünyadan indi, göçtü, dünyasını değiştirdi artık yok” dediklerini belirtir.

Başsağlığı dilemenin temelinde toplumsal anlamda birlik ruhunun devamıyla birlikte acıya ortak olma ve paylaşma düşüncesi yatar.

Köyde birinin ölüm haberi alındı mı hepimizin karınca kararınca katkımız olurdu. Gaz lambasından yakacağa kadar... Köye elektrik yoktu eskiden. Elektrik 1970’lerde geldi. Gaz lambalarımızı alıp giderdik cenaze evine. Mevsim kışsa ormandan odun kesilir, getirilir. Ev sahibinin haberi olmadan evin her ihtiyacı karşılanır. Ev sahibi üzüntüsünü yaşar. Komşular cenaze ihtiyaçlarını karşılar. Sabah sela verilince köyün gençleri mezar kazar, tahtalar biçilir, konulur (K-14).

Dayanışma ve yardımlaşmanın önem arz ettiği Çerkes köylerinde yedi gün süresince cenaze evinde yemek pişirilmez. Cenaze sahibi eve, uzak yakın akrabalık gözetilmeksizin köy halkı yiyecek, içecek taşır. Cenaze evden çıktıktan sonra komşu kadınlar şelame (pişi)²⁹ yaparlar. Cenaze evine gelenlere dağıtılır. İnanışa göre ölenin şelame kokusunu hissettiği söylenir.

Babamın vefatında komşular ellerinde tepsiyle tencereyle yemek taşıdı. Tabağı, çatalı, kaşığı, çay kaşığı bile içindeydi. Yedi gün taşıdılar. Bu evde bir çaydanlık bile kaynamadı (K-19).

Yengem, eşimin ölüm haberini alınca ağlaya ağlaya yemek yapmaya başlamış. Hastaneden cenazeyi eve getirecekler, gelenler bütün gün yemek yememiştir, açtır diye... Cenazemiz eve gelmeden yengem çorba, yaprak sarması, halüj tenceresiyle kapıda görüldü (K-5).

Sağır (2016: 282) yas törenlerinin işlevselliğinin kültürel pratiklerin ortaya çıkışına kaynaklık ettiğini dile getirirken yemeklerin ölen kişiye doğrudan ulaşacağını tasvir eden uygulamalarla birlikte büyüsel uygulamalarda kullanılan çeşitli yemeklerin de dolaylı olarak ölen kişiye ulaşacağına inanıldığını belirtir. Ölü ruhunun memnun edilmesi amaçlanır. Aynı zamanda ölen kişinin verebileceği zarardan kendini aklama isteği vardır. Bu istekler yemek ve ölüm bağlamında kesişir ve göstergelere dönüşür.

²⁹ Mayalı hamurun yağda kızartılması biçiminde yapılan bir tür Çerkes böreği.

İnsanın fizyolojik olarak varlığını sürdürebilmesi için zorunlu olan yeme, içme olgularının ölen kişinin ruhuna olumlu anlamda tesir edeceği inancı birçok kültürde görülür.

Sağır (2016: 294) yemeği eğlenenin ve yaşama sevincinin haz alma duygusuyla en üst seviyeye çıktığı bir pratik olarak ifade ederken, ölümü ise yemeğin aksine üzüntünün ve acının en üst seviyeye çıktığı yaşamsal bir kayıp olarak değerlendirir. Yemek ve ölüm olgusunun ortak noktası toplumsal alanı dinamik şekilde yapılandırmasıdır. Bu anlamda insanları bir araya getirerek etkileşimlerde ve paylaşımlarda bulunmalarını sağlar. Tanrılara ait alan görülmeyen alandır. Bu alan aynı zamanda ölümlere ait alandır. Dünyada bıraktıkları yaşama kaldıkları yerden devam edeceği varsayılan ölümlerin dünya hayatını da henüz bırakmadıkları inancı vardır. Bu sebeple sürekli gözlemlendikleri inancına sahip olan topluluklar ölümleri memnun etmek gibi birçok davranış pratiklerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu bağlamda, aşağıda bahsedeceğimiz yeme içme uygulamaları cenaze ritüellerinde yemeğe atfedilen anlamlandırılmayla ilişkili olarak görülmektedir.

Eskiden mezarlıktan gelenlere ekmek, helva, üzüm dağıtıldı. Şimdi ise pide yaptırılıyor, yanında da ayran veriliyor (K-31).

Eskiden mezarlıkta ekmek arası lokum dağıtıldı. Kadınlara da cenaze evinde dağıtıldı (K-9).

Cenazenin defnedilmesinden sonra dinsel törenlerle ve yemeklerle anıldığı günler vardır. 7-40-52. günlerde ölen kişinin hayrına, onun ruhu için yemek verilir ve Kur'an okutulur. Böylece ölen kişinin ruhunun memnun edildiği inancı vardır.

Kişinin ölümü sonrasında komşuların cenaze evinin her türlü yiyecek içecek ihtiyaçlarını karşılamaları, mezarlıkta defin sonrası yiyecek sunumları ölüm yemek ilişkiselliğini örneklendirir. Kişinin ölümünden sonra 7-40-52 vb. belli günlerde Kuran okunup dua edilmesinin ardından verilen yemek ziyafetleri de bu bağlamda örnek gösterilebilir.

Huvaj (2003: 14) Çerkesya'da cenazeye çok büyük önem verildiğini her cenazeye hemen herkesin katılmaya çalıştığını belirtir. Bu yüzden cenaze hemen defnedilmemekte birkaç gün bekletildiği de olmaktadır.

Araştırma sahamızda da cenazelere katılımın yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu anlamda çevre köylerden, ilçelerden ve ilden büyük çoğunluğu Çerkes soydaşların olduğu cenaze törenleri düzenlenir. Toplumsal yaşamdaki her türlü olayın törenler bağlamında icra edildiği Çerkes yaşamında cenazelere ve taziye merasimlerine katılım ve paylaşımcılık ruhu günümüzde de işlerliğini korumaktadır.

Kafkasya'daki cenaze ritüel ve uygulamalarının, araştırma sahamızda İslamiyet'in etkisiyle yeni formlarla şekillendiği görülmektedir. Bu anlamda Çerkeslerin Kafkasya'dan göç yoluyla diasporaya taşıdığı bir kısım inanış ve ritüelleri değişime uğrarken bir kısmı da İslami formlarla bir arada yaşatılmaya çalışılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇERKES SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ÇATISINDA GEÇMİŞ KURGUSU OLARAK SÜRGÜN ANMALAR

21 Mayıs 1864 tarihi Rusların Çerkesya'yı ele geçirmesiyle bölgede yaşayan halklar için bir sürgün hikâyesinin başlangıcı olmuştur. Büyük Çerkes sürgününde anavatanlarından sürgün edilen Kafkaslı sayısı 1.400.000-1.500.000 kişi civarındadır. Sürgün edilenlerin dışında anavatanda kalan Çerkesleri zorlamak için Çarlık Rusya'sının uyguladığı politikanın özü şuydu: "Kaçırarak veya göçürmek istiyorsan evleri, tarlaları yak, yık. Kaçmaktan ya da aç kalıp ölmekten başka bir seçenek bırakma" (Aslan, vd, 2019: 40).

Öyle ki o döneme tanıklık etmiş olan ve Çar yönetiminin askeri sömürgeci işgaline hak veren A. P. Berje bile şöyle yazdı: " 17 bin dağlının toplandığı Novorossiysk koyunda gördüklerimi unutmayacağım. Hristiyan olsun, Müslüman olsun, ateist olsun onların durumlarını görenler mutlaka çöker ve perişan olurdu. Ruslar, Çerkeslere hayvanlara yapılmayacak şeyler yaptılar. Şu gördüğüm olayları kâğıda gözyaşım damlamadan nasıl yazacağım? Kışın soğukunda, kar, yağmur altında, evsiz, yiyeceksiz ve elbisesiz bu insanların durumlarına tifo ve çiçek hastalığından iyice kötüleştiriyordu. Anasız kalmış bebekler ağlaşıyor, aç bebekler ölmüş annelerinin göğüslerinden anne sütü arıyorlardı; genç bir Çerkes kadını paçavralar içinde, açık havada ıslak toprağın üzerinde iki yavrusu ile birlikte uzanmış, biri ölüm öncesi çırpınışlarla yaşamla mücadele veriyor, diğeri ise soğuktan kaskatı kesilmiş annenin göğsünden açlığını gidermeye çalışıyor. Binlerce insanın göz önünde ölüp tükeniyordu ve böyle manzaralara sık sık rastlanıyordu" (Aslan, 2015: 123).

Kısa bir süre içerisinde Kafkas sıradağlarını aşan on binlerce dağlı, bütün mallarını ve mülklerini bırakarak Karadeniz'deki limanlara birikti. Karadeniz'in Kafkasya kıyısına yüzlerce gemi doldu (Aslan, 2015: 123).

Çerkes halkları açlık, salgın hastalık ve sefaletle bindirildikleri gemilerle Karadeniz'e açıldı. Büyük kayıplar vererek Türkiye sahillerine vardı. Kurtulanların ilk ayak bastıkları yerlerden biri Kocaeli-Kandıra-Kefken sahiliydi. Kefken sahilindeki mağaralarda yaşam mücadelesi veren Çerkes halkları açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle ağır kayıplar verdi.

1864 yılının o günlerinde Samsun'da bulunan Avrupalı gezgin H. J. Lennep buraya ulaşabilen Kafkasyalı sürgünlerle ilgili şu satırları yazıyordu:

Samsun'a vardığımızda kasabayı gemiler dolusu gelen Çerkes göçmenlerle ağzına kadar dolu bulduk. Kasabanın nüfusu 10.000 kişiyi geçmezken, Çerkes göçmenler nedeniyle bugün nüfus 45.000 kişiyi çoktan aşmış. İtalyan konsolosu, halen kasabada bulunan Çerkeslerin 42.000 kişi olduğunu, her gün deniz yoluyla 500'den fazla göçmen geldiğini söylüyor. Samsun, bölge içinde sıtması ile ünlü bir yer. Toprağın bataklık olması sıtmanın hızla yayılmasına neden olmakta, iklim değişikliği ve sıtma yüzünden göçmenlerden her gün ortalama 700-800 tanesi ölmektedir. Sağ kalabilenler ise başka limanlara ve kentlere gönderiliyorlar. Gemilere hiçbir eşya kabul edilmediğinden yalnızca üzerlerindeki elbiseleri ve silahlarıyla gelen Çerkesler aç kaldıklarından, küçük yaştakiler dâhil çocuklarını çok ucuz bir fiyata satmak zorunda kalmaktadırlar. Bir kısmı bizi yolda birçok kez durdurarak tabanca satmak istediler. Silahlarını bile satarak yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları anlaşılıyor" (Bezerg, 2008: 14-15).

21 Mayıs 1864 Çerkes halklarının özgürlük savaşını kaybetmesinin ardından sürgün trajedisinin başladığı tarihtir. Çerkeslerin sadece savaşı değil, canlarını, yerlerini, yurtlarını da kaybettikleri tarihtir. Büyük çoğunluğu Türkiye'de olmakla birlikte dünyanın birçok ülkesinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır.

Çerkes sürgünü yıllarında oluşmuş anonim bir Adige halk ağıtına yer veriyoruz:

"Rus çarları can atıyor Kafkas'ı almak için,
Yiğitlik yapıyormuş gibi bizimle savaşıyorlar.
Yüz milyondan fazlaydı bize bunu yapanlar

Ve avuç içi kadar bir halk vardı karşılarında.
Ne kadar acıydı o hicret günleri,
Kalbimizi kemiriyor hala o geçmiş acılar” (Berzeg, 2008: 5-6).

“Karadeniz en çok bize karadır!”

Türkiye’de Kocaeli Kefken’de düzenlenen anma törenleri Kafkas Kültür Dernekleri Federasyonu (KAFFED) çatısında yurdun birçok ilinden gelen dernek üyelerinin ve soydaşların katılımıyla gerçekleşir. Her yıl 21 Mayıs’ta yapılan Sürgün Anma Töreni 2018 yılında Ramazan ayı dolayısıyla 12 Mayıs tarihine alınmıştır. Törenden yaklaşık bir ay önce Samsun Kafkas Derneği ile yaptığımız görüşmeyle tezimize katkı sağlayacağını düşündüğümüz anma törenlerine katılma kararı aldık. Samsun’dan 11 Mayıs 2018 gecesi bir otobüs ve bir minibüs olmak üzere yola çıktığımız anma töreni katılımcıları Samsun il merkezinden ve Alaçam, Çarşamba, Havza ilçelerinden Çerkes soydaşlardan oluşuyordu. Bu kişilerin birçoğu dernek faaliyetlerine aktif olarak katılım sağlamaktaydı. Yolculuğumuzun başında Çerkes kültürüne ait teorik bilgileri pratikte gözlemlene şansım oldu. Otobüste kimsenin koltuk numarası önceden belli olmadığı halde herkes sırayla biniyor, yaşça küçük olanlar büyüklere öncelik tanıyordu. Arkalardan bir bayan ‘thametelerimize öncelik verelim’, diye çocuklarını uyarıyordu. Hiç bir kargaşa koşturmaya yaşanmadan thameteler önde oturacak şekilde koltuklara yerleşildi. Çerkes toplumunda büyüğe saygı göstermenin içselleştirilmiş bir davranış olduğunun örneğiyle karşı karşıyaydık. Yolculuk boyunca kişiler birbirlerine ölçülü ve nazik davranıyor, rahatsızlık verecek davranışlar sergilemiyordu.

12 Mayıs sabahı Sakarya’nın Söğütlü ilçesine bağlı Maksudiye köyüne varıyoruz. Maksudiye köyü Kafkasya’da Ruslara karşı yapılan mücadelenin kaybedilmesinin ardından başlayan göçle birlikte bölgeye gelen göçmenlerden “Jade”ler tarafından kurulmuş bir Çerkes köyüdür (Şahin, 2016: 2803).

Geçim kaynağı büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı olan Maksudiye köyünde, düz bir arazide yeşilliklerin çevrelediği alana kurulmuş olan Çerkes Kültür Evini ziyaret ediyoruz. Çerkes Kültür Evi; kültürü yansıtan tarihi eserlerin bulunduğu bir müze, Kafkasya tarihi, dili, kültürü üzerine yaklaşık 1500’ü aşkın sayıda çeşitli dillerde eserler bulunan bir kütüphane ve konferans salonundan

oluşmaktadır. Kültüre dair geleneksel giysilerin, takıların, tarım aletlerinin, mutfak araç gereçlerinin, müzik aletlerinin, silah ve at koşum takımlarının, gümüş işlemeli kemer ve kılıçların (dünyada sadece 2 tane olan iki kılıçtan biri bu müzededir). Bu kılıç maddi anlamda çok yüksek bir değere sahiptir (K-32) ve daha birçok unsurun sergilendiği müze hafta içinde ziyaretçilere açık tutulmaktadır.

Kültür Evi gezisinin ardından Maksudiye Köyü Kadınları Dayanışma Derneği'nin Sosyal Tesislerini ziyaret ediyoruz. Çerkes mutfağının zengin tatlarını bu mekânda bulabilmek mümkün. Önceden geleceğimiz haber verilmiş olan tesise girişimizde, Çerkes halkının güler yüzlülüğü ve misafirperverliğiyle karşılandık. Kahvaltı için özenle hazırlanmış masalarda haluj, çay ve ayran ikram edildi. Burada geleneksel Çerkes mutfağına özgü yemeklerin sunulmasının yanı sıra Çerkes peyniri ve yöresel ürünleri satın alma imkânı da mevcut. Bütün bu özellikleri ve yeşille iç içe çevre düzenlemesiyle mekân yerli yabancı birçok turistin ilgisini çekmekte.

1864 Çerkes sürgünü sonrasında Maksudiye köyüne yerleşen Çerkes halkının gerek Çerkes Kültür Evi gerekse geleneksel mutfaklarına özgü tatlar sergileyen Dayanışma Dernekleri Sosyal Tesisi, Çerkes kimliğini ve kültürünü yaşatmak bağlamında önem arz eden mekânlarıdır.

Öğleden sonra Kefken'e varıyoruz. Sahilde, Çerkes bayraklarıyla çevrelenmiş alanda tören için hazırlık yapılmaktadır. Sürgünün kolektif hafızalarda sembolleştiği Kocaeli-Kefken sahili anma töreninin merkezidir. Kefken sahili, Türkiye'de Çerkes sürgünü konusunda ilk ve tek tarihi sit alanıdır. 21 Mayıs 1993 tarihinde İstanbul Derneği üyeleri tarafından burada ilk anma programı gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Karaağaç köy mezarlığı içine anıt inşa edilmiştir.

Türkiye'de yaklaşık 70 ilden Kafkas Derneği törene katılım sağladı. Bizim de Samsun Çerkes Derneğinin etkinliği kapsamında katıldığımız anma programı Kocaeli Kandıra ilçesi Karaağaç köyündeki anıt mezarların ziyaretiyle başladı. Babalı merkez camii önünde, Adigece, Abazaca, Kabarteyce ve Türkçe dualar edildi. Büyük Çerkes sürgününü anlatan kısa protokol konuşmalarının ardından ataların ruhları için helva dağıtımı yapıldı. Bütün Çerkes dernekleri katılımcıları

pankartlar ve Çerkes bayraklarıyla birlikte kortejler halinde Kefken sahiline indi. Kortej, her derneğin pankartları ardında düzenli ve sıralı bir yürüyüş şeklinde devam etti. Bu kortej yürüyüşü sırasında Türkiye'nin birçok ilinden dernek yetkilileri ve katılımcılarıyla görüşme yapma şansımız oldu. 21 Mayıs tarihinin Çerkesler için anlam ve önemini içeren soru cevap şeklindeki görüşmelerimize Çerkes soydaşların aktif katılım ve ilgisi gözlemlendi.

Kefken sahiline vardığımızda törensel bir icra bağlamında denize çelenk ve karanfil bırakıldı. Ataların zor zamanlarındaki ruhunun duyumsanmasıyla denize vakarlı bir şekilde bırakılan karanfiller, 154 yıl öncesine götürdü Çerkes halkını. Bu esnada sunucunun okuduğu şiire yer veriyoruz:

Ben bir sürgün çocuğuyum
 En çok gemilerden korkarım
 Gözlerim mavi, düşlerim yeşildir
 En iyi ben yüzerim ama denizlere giremem
 Her deniz karadır bana
 Coşkulu hasreyleyim, sessiz aşklarım vardır benim
 Ben sürgün çocuğuyum
 Duyularımı, gözlerimin dağlarında saklarım
 21 Mayıs 1864'te Karadeniz'de boğulan düşlerimize.³⁰

Pankart ve afişlerde söylemler "21 Mayıs 1864 Büyük Çerkes Sürgün ve Soykırımını Unutmadık, Unutmayacağız, Büyük Çerkes Sürgünü ve Soykırımında Kaybettiklerimizi Rahmetle Anıyoruz" şeklindeydi. Büyük Çerkes sürgünü ve sonrasını anlatan protokol konuşmalarının ardından sürgün ağıtları söylendi. Samsun Çerkes Derneği Başkanı Rahşan Erdoğan'ın³¹ dillendirdiği ağıt (Şiş Nani)³² duygusal sahneler yaşanmasına neden oldu. Çerkes

³⁰ 12 Mayıs 2018'de Kocaeli-Kefken sürgün anma töreninde denize karanfil bırakılması sırasında sunucu Mesut Zorlu tarafından okunan şiir. Anonim.

³¹ Rahşan Erdoğan Yılmaz, sürgün ağıtları yazarı ve besteleyicisidir. "Savaş kadınları-Geride Kalanların Dilinden Ağıtlar" adlı albümün solistlerindedir.

³² 12 Mayıs 2018'de Kefken Sürgün Anma Töreninde Rahşan Erdoğan Yılmaz tarafından seslendirildi. Aynı zamanda Şiş Nani sürgün ninnisi Savaş Kadınları-Geride Kalanların Dilinden Ağıtlar albümü 2015 yer almaktadır. Albümü hazırlayan Metin Günaydın. Ağıtın hikayesi şöyle geçmektedir: 1864 Büyük Çerkes Sürgününde Karadenizden Anadoluya gelmek üzere yola çıkan bir teknede açlığa ve zorlu şartlarda yolculuğa dayanamayan bir bebek annesinin kucağında ölür. Bebeğinin öldüğünü bilen anne, öldüğünün anlaşılıp denize atılmasını engellemek için bu ninni formatındaki ağıtı söylemeye başlar. Bir süre sonra bebeğin öldüğü teknedekiler tarafından

kültürünün önemli bir simgesi olan atlı birlikler Çerkes bayraklarının etrafında dairesel dönüşlerini yaptılar. Hava karardığında Çerkes mezar taşlarının çevrelediği alana Nart ateşi yakıldı ve koca sahili meşaleler aydınlattı. Anmalar, sabahın erken saatlerine kadar sürdü. “sürgün nöbeti” tutan gençler, gün ışıyana kadar sahilden ayrılmadı. Gecenin ilerleyen saatlerinde otobüsümüze binerek Kefken’den ayrılmak üzere yola çıktık.

Kuzey Kafkasya’nın otokton halklarından olan Çerkeslerin, kökeni binlerce yıl öncesine uzanan ulusal destanları, Nart destanları adıyla bilinir. Nart destanlarında ana unsur olarak insan yaşamını daha mutlu, daha renkli kılacak olan insan sevgisi dile getirilir. Nart destanları binlerce yıldır Kuzey Kafkasya halklarının dilinde, müziğinde, sanatında yer etmiştir. Anma törenlerinde simgesel olarak yakılan Nart ateşinin kökeni, Nart destanlarının ünlü erkek kahramanı Nart Sosrikua ile ilişkilendirilebilir. Nart Sosrikua, Nart destanlarında insanoğluna sunduğu yararlı buluşları ile bilinir. Ateşi, darı tohumunu halkına getirmiş, şarap mayalanmasını onlara öğretmiştir. Ateşi, devlerden çalarak Nartları buzlu Kafkas dağlarında donmaktan kurtarmıştır. Kuzey Kafkasya boyları; “Nart Sosrikua ışığımız, Nart Sosrikua oğlumuz, Nart Sosrikua yiğidimiz” diye söze başlarlar. Nart Sosrikua’nın ateşi bulma başarısıyla Kafkasya köklü bir direniş geleneği kazanmıştır (Özbay, 1990: 5-14-15).

Nart ateşi, bugün diasporada yaşayan Çerkes torunlarının elinde geleceği aydınlatan bir meşale olmuştur. Nart ateşi, vatanından koparılan, ülkesinden sürülen Kafkas halkının tarihini bilince çıkarmış, yeninin kültürü ve direnişin ifadesi olmuştur. Nart ateşi, ataların yaşadığı sürgün eylemine karşı torunların yeniden dirilişinin sembolü olarak anma törenlerinde yerini bulmaktadır. Çerkes torunları, Nart ateşinin ışığında aydınlanmalı, buldukları ortam ve şartlarda atalarından miras kalan Çerkes kültürünü yaşatmak ve korumak için daima mücadele etmelidir.

Kefken’de yapılan anma programını takip eden günlerde Türkiye’de Kafkas Kültür Dernekleri olan illerde anma programları tekrarlandı. Bu törenler mahalli

---

anlaşılır. Bebek zorla anneden alınır ve denize atılır. Bu acıya dayanamayan anne, bebeğin ardından kendisini de Karadenizin sularına bırakır.

olarak gerçekleştirildiği için Kefken'deki tören kadar kapsamlı olmadı. Samsun Kafkas Derneği'nin düzenlediği anma programı 20 Mayıs 2018'de yapıldı. Bizim de katıldığımız program Samsun Merkezde Sevgi Cafe önünde toplanma ve yürüyüş sonrasında Kurtuluş İskelesinde denize çelenk bırakma şeklinde planlanmıştı. Program sahilde kortejler halinde yürüyüşle başladı ve sahile varılmasının ardından sürgün tarihi kısaca anlatıldı. Ataların ruhları için Adigece, Abazaca ve Türkçe dualar edildi. Nart Çocuk Kulübünün Sürgün Andını okumasının ardından ağıtlar eşliğinde denize çelenk ve karanfil bırakıldı.

Samsun Kurtuluş İskelesinde Nart Çocuk Kulübü tarafından okunan sürgün andına yer veriyoruz:

Biz insanlık tarihinin en acımasız sürgün ve soykırımını yaşamış Çerkesler olarak

Her nerede yaşıyor olursak olalım yaşadığımız soykırımı unutmuyacağımıza,

Gelecek nesillere de unutturmayacağımıza

Her türlü asimilasyona karşı koyarak var olacağımıza,

21 Mayıs'ı ulusal, kültürel dirilişimizin günü yapacağımıza,

Anavatanımız Kafkasya'da ve tüm dünyada barışı savunacağımıza

Atalarımızın manevi huzurunda ant içerim (Sürgün Anma Töreni, Nart Çocuk Kulübü Sürgün Andı, Samsun Sahili, 21 Mayıs 2018).

Sırasıyla Samsun, Kocaeli/ Kandıra/ Kefken ve İstanbul/ Taksim anma törenlerinde seslendirilen ağıtların Türkçesine yer veriyoruz:

Samsun Sahili Ağıtı

Üç kız kardeşti onlar.

Nafe'nin belinde keskin kama,

Yanı başında sıtmadan inleyen kardeşine

Bir çare olamayan Gunda.

Samsun sahilinde onlarca ölü yatar.

Oşhamafe'nin, Akua'nın, Saşe'nin çocukları onlar.

Bu sahilden ayrılmam artık, alın geri götürün beni dalgalar.
Düşlerim kavuşturur belki beni Karadeniz'in ufkuna.

Darmadağın olmuş hayatlar,
Karadeniz'de sürgün yatar.
Sağ kalanlar ise,
Özlemlerini düşlerinde yaşar.

Samsun sahilinde onlarca ölü yatar.
Oşhamafe'nin, Akua'nın, Saşe'nin çocukları onlar.
Bu sahilden ayrılamam artık, alın geri götürün beni dalgalar.
Düşlerim kavuşturur belki beni Karadeniz'in ufkuna³³ (URL 1).

Şiş Nani Ağıtı

Ruhu coşan şu dalgalar
Sana söyler ninnileri
Korsan gemisi beşiğin
Yelpazense yelkenleri

Şişi nani, şişi nani
Uyu yavrum, ah! Bebeğim
Annen, baban, nerede hani?
Deniz bağrında meleğim

Rüzgâr şiddetle esince
Almak için vatanını
Unutma tuzlanır deniz

---

³³12 Mayıs 2018'de Kefken Sürgün Anma Töreninde Rahşan Erdoğan Yılmaz tarafından seslendirildi. Ağıt Rahşan Erdoğan Yılmaz tarafından yazılmış ve bestelenmiştir. Ağıt 1864 Kafkas sürgününde Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen bir gemide üç kız kardeşin yaşadığı olayları konu almaktadır.

İçerek gözyaşlarını!
Kalbindeki bedbaht sızı
Esir alır hayatını,
Ama unutma vatanı
Yabancı gökler altında

Şişi nani, şişi nani
Uyu yavrum, ah! Bebeğim
Annen, baban, nerde, hani?
Deniz bağrında meleğim
Büyüyünce yar denizi
Geçerek gel, bul evini
Sarmaşıklı arxnişnanı
Kurtarıp yak ocağını

Tozlu, paslı bir köşede
Seni bekliyor kılıcın
İndir, al onu eline
Her şeye yeter cephede

Şişi nani, şişi nani
Uyu yavrum, ah! Bebeğim
Annen, baban, nerede, hani?
Deniz bağrında meleğim

Kılıcını bağrına bas
Şan aldığı ataların
Kahramansın! Geç önüne
Yurdun için savaşanın!

Şişi nani, şişi nani
Uyu yavrum, ah! Bebeğim

Annen, baban, nerede, hani?
Deniz bağrında meleğim (URL 2)

Yıstambılakue (İstanbul Yolcuları) Ağıtı

Bütün gece yıldızları sayıyorum
Saçlarımızın sayısınca insan kaybettik
Bize verilen ad ‘İstanbul Yolcuları’
Gideceğimiz yeri bilmeden yola koyulduk³⁴ (URL 3).

Çerkes Dernekleri Federasyonu tarafından her yıl 21 Mayıs’ta Taksim’de de anma programı düzenlenir. Galatasaray Lisesi önünde yapılan anma töreni Rus Konsoloslukuna kadar yürüyüşle devam eder. 1864 Sürgününün muhatabı olan Rusya’nın konsolosluk önünde gerçekleştirilen törenin kapsamı ve içeriği hakkında yaptığımız kişisel görüşmeyi aktarıyoruz:

Her yıl 21 Mayıs’ta ellerimizde meşalelerle Rus elçiliğine gidiyoruz, basın açıklaması yapıyoruz, ağıtlarımızı söylüyoruz. Özellikle göç ağıdı olan “Yıstambılakue” çok etkileyicidir. Konuşmalardan sonra basın bildirisi dağıtılıyor. Gece saat 21.00’da kortej yürüyüşüne geçiyoruz. 21 Mayıs’ı Çerkeslerin soykırımı olarak dünyaya ilan ediyoruz. Muhatabımız Ruslar bu durumdan hiç hoşlanmıyor. Kefkendeki anmalara 20 bin kişi katılıyor, Ruslar rahat. Taksimdeki anmalara 3 bin 5 bin kişi katılıyor, Ruslar inanılmaz rahatsız oluyor. Geçen yıl ve bu yıl bizi Rus elçiliğine göndermemeye çalıştılar. Kefken’e katılan 20 bin kişi Taksim’de toplansa bütün dünya basını o olayı verir diyoruz. Taksim törenini Çerkes fed. düzenliyor. Kefken törenini ise Kaffed düzenliyor. Biz Kaffed’e töreni muhatabın önünde Taksim’de yapalım diyoruz. Bizim bugünkü Ruslarla hiçbir düşmanlığımız yok, onlarla kardeş olmak istiyoruz. Ama bugünkü Rusların atalarının yaptığının empatisini yapmalarını istiyoruz.

---

³⁴ Sürgün Anma Töreni Taksim’de söylenen ağıt, Müzisyen Kuşha Doğan Özden tarafından derlenmiştir. Ağıt, Kafkas-Rus savaşları sonunda Kafkasya’nın Rusya tarafından işgalini ve Çerkes sürgünü trajedisini konu alır.

Kafkasya'ya giriş çıkış özgürlüğümüzün olmasını istiyoruz. Çifte pasaportumuzun olmasını istiyoruz (K-6).

Diasporada Kefken'de, Taksim'de ve Türkiye'nin birçok ilinde yapılan anma programlarıyla birlikte anavatan Kafkasya'da yer alan üç özerk cumhuriyette anma etkinlikleri düzenlenmektedir.

“Anavatandaki anma etkinliklerine her yıl ABD, Ürdün, Suriye, Avrupa ve Türkiye'de yaşayan Çerkesler bireysel ve kurumsal olarak katılmaktadır. Son dört yıldır Türkiye'de yaşayan Çerkesler Türkiye'den düzenledikleri turlarla katılımı kitlesel hale getirme gayreti içindedirler. Bu sene de 20-25 Mayıs tarihlerinde 46 kişiden oluşan bir grup karayolu ile Kabardey-Balkar Cumhuriyetine gitmiştir. Ayrıca havayolu ile de Türkiye'den ve Almanya'dan 20 kişi Kabardey'deki etkinliklere katılmıştır” (Çevik, 2018: 5).

Nalçık'te yapılan anma törenleri ile ilgili yaptığımız kişisel görüşmeyi aktarıyoruz:

Anavatandaki Çerkesler ve Diasporadaki Çerkeslerin bulunduğu etkinlik 2 gün sürdü. Bu yıl 21-22 Mayıs 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen program Kefken'deki programdan daha kapsamlı oldu. Program, Adige kıyafeti giymiş 154 atlının geçit töreniyle başladı, kortej yürüyüşüyle devam etti. Türkiye'deki anma programlarında sadece siyah giyilirken, Nalçık'te renkli giyilmiş olması dikkat çekiciydi. Yürüyüş sonrası sürgün anıtına gidildi. Protokol konuşmalarının ardından şiirler okundu, ağıtlar söylendi. Anıt etrafında yakılan mumlar 101 sayısını gösterecek şekilde dizilmişti. 101 yıl süren (1763-1864) savaşı ifade ediyordu. Anavatan anmalarında “Adige wey wey” (Adige burada) sloganları yükseliyordu (K-33).

Karadeniz'in iki yakasında gerçekleştirilen sürgün anmalarının ortak bağlamdaki ruhu ve dile getirilişi “Karadeniz en çok bize karadır” sözüyle ifadesini buluyordu.

4.1. ANMA TÖRENLERİNDE TOPLUMSAL HAFIZA ÜZERİNDEN BİZ BİLİNCİ ve MAZİ BİRLİĞİNİN KURULMASI

21 Mayıs tarihi Çerkesler tarafından ulusal yas günü olarak ilan edilmiştir. Çerkesler bu tarihte buldukları illerde, Kocaeli /Kefken’de, İstanbul/ Taksim’de ve Kafkasya/ Nalçık’te sürgün anma törenlerinde bir araya gelirler. Atalarının yaşadığı sürgün trajedisi Çerkes halkını ortak acı bağlamında birleştirir. Çerkes olmaklıkla özdeşleşen ortak bilinci ortaya çıkarır. Assmann (2018:141-142) biz kimliğini bir grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği ortak kimlik olarak ifade eder. Ortak kimlik, kendini biz kimliği ile tanımlayan bireylerin varlığı ölçüsünde var olur. Grup üyelerinin bilincindeki canlılığı ölçüsünde var olduğu kadar onların düşüncesini ve eylemini etkilediği ölçüde güçlü ve zayıftır. Bu bağlamda Çerkesler sürgün anma törenlerinde diasporada Kefken’de ve anavatanda Nalçık’te “Karadeniz’in iki yakasındayız” sloganıyla ortak kimlik ve kolektif hafıza ile bir araya gelmektedirler.

Assmann (2018: 23) ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarının sembolik bir anlam dünyası yaratıp birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak insanları birbirine bağladığını belirtir. Önemli deneyim ve anıların canlı tutularak ilerleyen şimdiki zamanın ufkuna başka bir zamanın görüntülerini ve öykülerini katarak, anıları canlandırarak dünle bugünü birleştirdiğine değinir. Tekrarlama yoluyla olaylar dizisinin sonsuzda kaybolmasının önlendiğini ve bir ortak kültürün unsurları olarak tanınabilir ve hatırlanabilir örneklere dönüşmesinin sağlandığını belirtir.

Törenlerin icra edildiği yerler hafıza mekânlarını oluşturur. Türkiye’de Kefken sahili ve anma programlarının yapıldığı şehirler ve Taksim, Kafkasya’da ise Nalçık, Çerkes toplumunun hafıza mekânlarıdır. Bu mekânlar geçmişin hatırlanmasına yardımcı olur. Karadeniz’in iki yakasında ataların sürgün yolunu temsil eden bu mekânlar geçmişten geleceğe ortak hafızada yer eder.

Bugünün Türkiye’sinde yaşayan Çerkesler 154 yıl önce anavatanları Kafkasya’dan sürgün edilmiş atalarının dördüncü, beşinci kuşaklarıdır. Anma

törenleri, ataların geçmişte yaşadıkları sürgünün kolektif hafızalarında saklı tutulmasına hizmet eder. Bu törenlerin çeşitli ritüellerle birlikte her yıl tekrarlanıyor olması dünle bugünün birleştirilmesi bağlamında önem taşır.

Anmalarda, ataların Kefken'e indiklerinde sahildeki mağaralarda uzun dönemler hayatta kalma mücadelesi verdikleri anlatılır. Çekilen yokluk ve sefalet yılları ağıtlarla dile getirilir ve hafızalarda yer eden sürgün trajedisinin gelecek kuşaklara da aktarımı sağlanır. Geçmişle bağlantı kurularak ortak kimlik bağlamında düşünülür. Bu bağlamda yaptığımız bir kişisel görüşmeyi aktarıyoruz:

1864 Kafkas göçmeniyim. Habzeyim. Dedelerimiz Balkanlar üzerinden Güney Marmara'ya Balıkesir'e gelmişler. Orda Balıkdere köyünü kurmuşlar. Etrafımızda birçok Adige köyü var. 21 Mayıs bizim için anma ve yas gününü ifade eder. 21 Mayıs dedelerimizin Kafkasya'dan Osmanlıya sürgün edilmesinin tarihidir. Atalarımız göç sırasında şehit oldular. Çocuklar annelerini kaybettiler, kadınlar çocuklarını kaybettiler, büyükler babalarını, dedelerini kaybettiler. Birçoğu Karadeniz'e gömüldü. Birazdan gidince göreceğimiz Kefken sahilinde bir gemi insan karaya oturdu, birçoğu vefat etti. Çıkanlar mağaralarda yaşadılar, daha sonra buradan iç bölgelere yayıldılar. Bu nedenle bugün bizim için yas günüdür. Herkes siyahları giymiş, anma durumundayız (K-36).

Geçmiş ancak onunla ilişki kurulması durumunda ortaya çıkar. İnsanın geçmişi hatırlamasının duygusal bir ilişki olduğunu belirten Assmann (çev. Ayşe Tekin, 2018: 42-43) ölenlerin geride kalanların anısında yaşamaya devam ettiğini anlatır. Böylelikle onların kendi güçleriyle doğal olarak varlıklarını sürdürdüklerine işaret eder.

Çerkesler geçmişleriyle bugünü ilişkilendirmişlerdir. Çerkes torunları bugün, geçmişi hatırlama temelinde Çerkes kimliklerini yeniden inşa etmektedirler.

Toplumsal ve bireysel kimlik bilince yükseltme yoluyla oluşur, gelişir. Bu bireylerin ortak ve kültürel bir formasyonun ufkuna bağlanmasıyla ortaya çıkan kaçınılmaz bir sonuçtur. Birinin diğerleriyle ilişki içinde bir kimlik oluşturabilmesi için onlarla ortak simgesel duygu dünyasında yaşaması gerekir (Assmann, 2018: 144-145).

Anma törenleri ortak bir geçmişe sahip olan Çerkes halkını ortak duygularında birleştirir. Tarihte gerçekleşmiş olan sürgünün anlatılarla nesilden nesile aktarılması ortak kökene işaret ederek aidiyet ve kolektif kimlik bilincini geliştirir.

Sürgün anmalarını yas ve diriliş günü olarak ifade eden Çerkesler kimliklerinin yaşatılması adına neler talep etmektedir? Talepleri bağlamında geçmişten günümüze kaydettikleri aşamalar nelerdir? Bu soruların cevabını yaptığımız kişisel görüşmelerle açıklamaya çalışacağız:

21 Mayıs bizim sürgünle ilgili simgesel olarak kabul ettiğimiz bir gün. Yoksa Çerkesler sadece 21 Mayıs'ta sürgüne tabii olmadılar. Öncesi ve sonrası da var. 21 Mayıs sürgünü simgeleyen tarihi anlamda önemi olan birgün bizim için. İnsanlar bu acıları paylaşmak için, geçmişi anmak için, geçmişi hatırlamak için, yaşanılanları unutmamak, unutturmamak amacıyla bir araya geliyorlar. Sloganımız da bu zaten, “Unutmadık, Unutmayacağız, Unutturmayacağız”. Son dönemlerde 21 Mayıs diriliş günü olarak da kullanılmaya başlandı. Yani bir dibe vuruş sonrasında “biz hâlâ ayaktayız ve ayakta kalmaya devam edeceğiz, nerede olursak olalım bu kültürü yaşatacağız” anlamında. Bunu özellikle anavatandaki anmalarda daha net görebiliriz. Buradaki kalabalığın en az 10 katı kadar kalabalık ve atlılarla birlikte. Ben 7 yıl orada yaşadığım için bunları gözlemlene imkânım oldu. Adım Ghuche³⁵ Ufuk Çevik, Ghuche sülale adı. 1936 soyadı kanunundan sonra Türkçe soyadları aldık hepimiz. 1999 yılında Eskişehir'de bir halk dansları gösterisi düzenlemiştik. 120 civarında dansçımız, müzisyenimiz vardı. Davetiyeleri bastırırken her görev alanın sülale adlarının da yazılmasını istedik. 120 kişiden belki 40 tanesi sülale adını getiremedi. Gençleri bu çocuklar bilmiyorlardı. Şimdi bakıyorum gençlere artık hepsi biliyor. Bir diriliş var. İlk 21 Mayıslar 1990'lı yıllarda anılmaya başlandı. Daha öncesinde insanlar bu anlamda 21 Mayıs'ı bilmiyorlardı. Bizler ulusal basında tam sayfa gazete ilanları çıkardık. ”Biz Çerkesler sürgüne uğradık. 21 Mayıs Çerkeslerin sürgün tarihidir.” başlıklarıyla birkaç yıl toplumumuzun bilinç seviyesini yükseltmeye çalıştık. Şimdi geldiğimiz noktada ilerleme kaydettiğimiz gözler önünde. Burada birçok insan bir araya geliyor, sosyal medya izliyor (K-33).

³⁵ Çerkeslerde sülale adı isimden önce söylenmektedir ve burada da bu şekilde kullanılmıştır.

Çerkesler uzun yıllar boyunca kapalı bir toplum olarak yaşamıştır. Özellikle 1991 yılından sonra anavatanla ilişki kurmak, kültürümüze daha rahat ulaşmak, bayrağımızı tanımak, bizleri burada kendi kültürümüzü yaşatmak adına çok rahatlattı. 1991'den sonra Çerkesler milli kimliğini tespit etmeye, fark etmeye, özümsemeye başladı. Yani 21 Mayıs kavramı çok eski değil, 1991-1992'lere kadar gider. Bundan önce böyle bir bilinç yoktu. Anavatanla iletişim, dünyadaki, Avrupa birliğindeki gelişmeler bize bazı imkânlar tanıdı. Federasyonlaşma imkânı tanıdı. Bu vasıta ile biz 21 Mayıs kavramını toplumumuzun büyük bir kesimine anlattık. Bugün ise bizler, kültürümüzü, dilimizi, varlığımızı sürdürebilmek talepleriyle ortaya çıktık. Bunu herkese ifade edebildiğimizi düşünüyorum (K-34).

Bugün Çerkesler, Kafkas halkları olarak değil, Çerkes etnokültürel kimliğiyle bazı kültürel haklar talep etmektedir. İktidar ve diğer halklar tarafından tanınmayı istemektedirler. Bunu yaparken de geçmişi kaynak alıp, günün şartlarına uygun olarak yeniden inşa ederek kamusal alanda birtakım örgütlenmeler şeklinde dile getirmektedirler (Doğanay, 2015: 6).

Anma törenleri, Çerkes halkının atalarının geçmişte yaşadığı sürgün trajedisini dünya kamuoyuna duyurma çabasına hizmet eder. Çerkesler, Rus imparatorluğunun mirasçısı olan bugünkü Rusya Federasyonu'nun tarihle yüzleşerek Çerkes sürgününü tanımasını ve kendilerinden özür dilemesini talep etmektedirler. Yas günü olarak andıkları bu günü Çerkes kültürünün yok olmaktan kurtulması anlamına gelen yeniden diriliş olarak da tanımlamışlardır. 21 Mayıs 1864 Çerkes tarihinin kırılma noktasıdır. "Unutmadık, Unutmayacağız, Unutturmayacağız" sloganlarıyla ifadesini bulmuş olan birlik günüdür, yas günüdür, yeniden dirilişin günüdür.

Önce Bolu/Düzce Üniversitesinde ardından Kayseri Erciyes Üniversitesinde Çerkes Dili ve Edebiyatı bölümleri açılmıştır. Bu bölümün amacı, Çerkes Dili ve Edebiyatı ile Adige Xabze'nin³⁶ öğrenilmesini, araştırılmasını ve yaşatılmasını sağlamaktır. Adige kültür zenginliğinin ortaya çıkarılmasıyla birlikte farklı kültürlerle bir arada uyum içinde yaşamasını sağlamaktır. Aynı

---

³⁶ Adige Yaşam Felsefesi demektir.

zamanda Adige kültürünü yeni nesillere aktarmak, bilimsel, entelektüel ve sosyokültürel alanda güçlü bir Adige gençliği yetiştirmek hedeflenmiştir.

Yine MEB'in hayat boyu öğrenme projesi kapsamında halk eğitim merkezlerinde Adigece ve Abazaca dil kurslarının verilmesinin önü açılmıştır. Derneklerin Nart Çocuk Kulüplerinin hayata geçirilmesiyle, dil kültür bağlamında sağlam temeller atılmıştır. Bu çocukların ortaöğretimde seçmeli (Adigece, Abazaca) derslerle desteklenmesi ve sonrasında anavatanla düzenlenecek ortak etkinliklerle dili kullanma alanlarına kavuşturulması hedeflenmiştir.

İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler anavatan ve diasporadaki bağlantının güçlenmesini sağlamıştır. Sosyal medya yoluyla iletişim kolaylığı ve iki ülke arasındaki ziyaretler kültürün taşınması ve gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Kentleşmeyle birlikte kurumsal alanla ilişkilenecek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Kamu kurumları, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve basın ile karşılıklı saygı ve güvene dayalı ilişkiler kurularak sorunlarını ve taleplerini kamuoyuna taşıma çabası içinde olmuşlardır.

4.2. ÇERKES SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE FAALİYETLERİ

Kişilerin yer aldığı toplumsal gruplar genel olarak iki kategoride değerlendirilebilir. Birincisi aile ve arkadaş grubu gibi ilişkilerin duygusal ve yüze olduğu birincil gruplardır. Diğeri ise ilişkilerin resmi ve hukuksal zeminde gerçekleştiği dernek, vakıf vb. ikincil gruplardır. Birincil gruplarda ilişkiler daha çok enformel nitelikte olup çoğunlukla geleneksel toplumlara kapsar. Formel ilişkilerin yaşandığı ikincil gruplar ise daha çok modern topluma ve kente özgü yapılardır. Fakat bu yapıları net bir biçimde birbirinde soyutlamak mümkün değildir. Göç olgusu geleneksel toplumdan modern kent yaşamına geçişte çok yönlü sorunları da beraberinde getirmiştir. Göçle birlikte gelen toplumsal değişim sürecinde kırsala özgü geleneksel enformel yapıları ve ilişki biçimleri dönüşmekle birlikte onlara kente özgü formel ve çoğulcu bir özellik kazandırmıştır. Dolayısıyla enformel birinci gruplar ile formel ikinci gruplar birbirinden soyutlanmış durağan yapılar değildir. Belli şartlarda aralarında karşılıklı geçişler olmuştur. Göç sonrası bireyler ve toplumlar öncelikle yabancı oldukları kente

alışabilmek, karşılaştıkları sorunları çözebilmek, kent ortamında geleneksel ilişki ve değerlerini korumak adına birtakım arayışlara girmişlerdir. Doğal süreçte ihtiyaca binaen kendilerine bir sığınak arama çabasının sonucunda “tampon mekanizma” olarak adlandırılan bir takım toplumsal yapılar keşfedilmiştir. Göçmen bireyler açısından farklı niteliklere sahip bu tampon mekanizmaların başında “hemşehrilik” kavramıyla ifade edilen ilişkiler ağı gelir. Hemşehrilik ilişkileri geçiş sürecinin getirdiği çok yönlü değişimin kente tutunma çabasıyla oluşmuştur. Aynı zamanda kırsala ve geleneksel olana özlemi ifade eder. Bu nedenle kırsalın devamı niteliğinde olduğundan enformel özelliklidir. Enformel özellikli hemşehrilik ilişkileri geçiş ve kente alışma sürecinde göçmenlerin maddi, manevi sorunlarının çözümünde önemli bir göreve sahiptir. Dinamik bir yapıya sahip olan göçmenler kente özgü yeni gereksinimleri karşılamak ve yeni şartlara uyum sağlama çabası içine girmişlerdir. Bu çaba enformel özellikli hemşehrilik ilişkilerinin kente özgü formel nitelikli hemşehri derneklerine dönüşmesini sağlamıştır (Özdemir, 2014: 2-3).

Bir göç toplumu olarak diasporada yaşayan Çerkesler köyden kente geçiş süreciyle birlikte dernekleşme faaliyetlerine başlamışlardır.

Kentsel alanda Çerkes kimliğinin yeniden inşaa edilmesi sürecinde Kafkas yardımlaşma derneklerinin ve bu dernekler içinde yer alan seçkinlerin önemli bir rolü vardır (Kaya, 2011: 106).

Berzeg, tarihsel süreçte diaspora örgütlenmesini Cumhuriyet döneminde Türkiye’de “Kafkas” adıyla 1951 yılında kurulan “Kuzey Kafkasyalılar Türk Kültür ve Yardımlaşma” derneği ile başlatır. Kurucuları eski Kuzey Kafkasya Cumhuriyetinin devlet başkanı Pşimaho Kosok ve arkadaşlarıdır. Bugün İstanbul Fatih’te “Birleşik Kafkasya Derneği” adıyla faaliyet gösteren dernek, bu derneğin devamı ve mirasçısı niteliğindedir. Berzeg, bazı yazarların “Dost Eli Yardımlaşma Derneği”ni ilk dernek olarak saydıklarını belirtir. Fakat Dost Eli Yardımlaşma Derneğinin kurucularının Azerbaycan kökenli olmakla birlikte tüzüğünde Kafkasya ve Çerkeslerle ilgili bir şey bulunmadığını ifade eder. Bununla birlikte dernek çevresinde toplanan Çerkeslerin nüfus olarak fazla olması sebebiyle dernekte ağırlık kazandıklarını dile getirir (Berzeg, 2011: 15).

Taymaz, Dost Eli Yardımlaşma Derneğinin amaçlarının özelliklerini şu şekilde açıklar; dernek vasıtasıyla toplumsal dayanışmayı sağlayan etkinliklerin kent yaşamında sürdürülmesini sağlamak, köy yaşamında doğal olarak oluşan dayanışmayı kent yaşamında giderek birbirinden uzaklaşan, kopan bireyleri dernek çatısı altında toplayarak sağlamak, eğitim, sağlık vb. hizmetlerden faydalanmak için köyden kente gelen hemşerilere yardımcı olmak, kent yaşamında Çerkes kültürünü korumak, geliştirmek adına çalışmak ve yeni nesillere aktarmaktır. Taymaz, Kafkas derneklerinin çoğunluğunun 1970’li yıllara kadar bu amaçlar doğrultusunda hizmet ettiğini ifade eder. İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye’ye yerleşen bazı Kafkasya kadroları, Türkiye’deki Kafkaslarla birleşmiş Dost Eli Yardımlaşma Derneğinden ayrılarak “Kuzey Kafkas Türk Kültür Derneği” (KTKD) adında yeni bir dernek kurmuştur. KTKD’nin kurulmasıyla Dost Eli Yardımlaşma Derneğinin adı” Kafkas Kültür Derneği” olarak değiştirilmiştir. 1960-1970 yıllarında dernekler Türkiye genelinde yaygınlaşmıştır. Çerkeslerin yaşadığı pek çok yerde ilçe ve köylerde dernekler kurulmuştur. 1950 yılından sonra kurulan Kafkas dernekleri balo ve gençlik çayları gibi etkinlikler düzenleyerek bir arada olma işlevini yürütmüş, halk oyunları faaliyetlerini sürdürmüştür. Genel anlamda derneklerin ana hedefi kültürü koruma ve yaşatma çabası olmuştur. Derneklerde sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın önemi sürekli olarak belirtilmiş fakat bu yönde kapsamlı ve kalıcı faaliyetler yapılamamıştır. 1970’lere gelindiğinde köyden kente göçün hızlanması, dışa kapalı köylerde ekonomik ve kültürel yapının bozulmasıyla birlikte kültürün yok olmaya başlaması, Kafkasya ile ilk bağlantıların kurulması gibi nedenlerle kültürü koruma ve yaşatma çalışmaları daha da öne çıkarılmıştır. Bu anlamda kültürel faaliyetlerde çeşitlilik gözlenmiştir. Koro, tiyatro, araştırma, derleme, dil kursları faaliyetlerine ek olarak nüfus tespit araştırması, kırsal alanda milli kültürel değerlere yönelik derlemeler, sosyoekonomik araştırmalar ilk defa bu dönemde yapılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar olan çalışmalar daha çok kendi içinde kültürü yaşatmak amacını taşımış, dışarıya kapalı olmuştur. 1970’lerin sonlarında ise Çerkes kültürünü birlikte yaşanılan topluma tanıtmaya ve kültürel hakların tanımlanması bağlamında etkinliklere yönelinmiştir. 1980 askeri müdahalesiyle birlikte dernek çalışmaları durdurulmuştur. 1984 yılı sonrasında

dernekler yeniden çalışmalarına başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise derneklerin sayısında büyük bir artış görülmüştür. Çerkeslerin anayurtlarından çıkarılmaları 1970'li yıllarda göç-sürgün tartışmalarıyla birlikte gündem konusu oluşturur. Bu tarihten sonra anma törenleri dernekler vasıtasıyla düzenlenmeye başlamıştır. 1864 Çerkes sürgününün 125. yılında Ankara'da gerçekleştirilen anma töreni Çerkes tarihinin en trajik olayının kapsamlı ve yoğun bir katılımı ile ilk kez düzenlenmiş olmasıyla önem arz eder. 1989 yılında düzenlenen bu tören dünyanın farklı yerlerindeki Çerkesleri bir araya getirmiştir. Avrupa ve Kafkasya'da yapılan bir dizi toplantı sonrasında Dünya Çerkes Birliği kurulmuştur. Sovyetler Birliğinin dağılması Karadeniz'in iki yakasında yaşayan Çerkeslerin ilişkilerinin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Kafkasya'daki Cumhuriyetler ile iletişimin artması sayesinde önemli sayıda Çerkes dönüş düşüncesini gerçekleştirmiştir.

1993 yılında Kafkas Derneği kurulmuştur. Böylece dağınık bir şekilde faaliyet gösteren dernekler KAF-DER çatısı altında birleştirilmiştir (URL 4).

Böylelikle merkezi bir örgüt etrafında birleşme sağlanmış, federasyon merkezi Ankara olarak belirlenmiştir.

Tarihin en eski dönemlerinden beri yaşadıkları anayurtları Kafkasya'da eşsiz bir dil ve kültür geliştiren, yüzyıllarca süren onurlu bir direnişe rağmen, büyük devletlerin ve Çarlık Rusya'sının kolonyalist politikaları, stratejik hedefleri doğrultusunda soykırıma uğrayan ve 1860'lı yıllarda acımasız bir sürgün ile anayurtlarından koparılmak istenen, her türlü olumsuz koşullara ve engellemelere karşın atalarından aldıkları dil ve kültürlerini yaşatan, dünyanın dört bir yanına dağılmış olsalar da her zaman anayurtları ve birbirleriyle ilişkilerini sürdüren Çerkesler, kültürlerinin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak, Çerkes kültürünün Türkiye'de ve tüm dünyada tanınmasına çalışmak, Çerkes toplumu ile diğer toplumlar arasında dostluğu ve işbirliğini yaygınlaştırmak, sorunlarına barışçı çözüm önerileri üretmek, Kafkasya ile diasporada yaşanan ülkeler arasındaki dostluk ve işbirliğinin geliştirilmesine çalışmak, insan haklarının ulusal ve uluslararası düzeyde gelişmesine katkıda bulunmak, böylece üyelerine, topluma, yaşadıkları ülkeye ve insanlığa çok yönlü hizmetler sunmak ortak paydasında bir araya gelerek Türkiye'de Kafkas

Derneklerini ve bu derneklerin bir araya gelmesiyle Kafkas Dernekleri Federasyonu'nu (Kaffed) kurmuşlardır (Kadıoğlu, vd. 2013: 12-14).

Kaf Der, iki ayda bir yayımladığı Nart adlı düşün sanat dergisi ile toplumsal, kültürel, tarihsel, siyasi ve iktisadi yönleriyle Çerkes diasporasını ve anavatanını ele alan bilimsel yayınlarıyla Çerkes kimliğinin Türkiye'de yaygınlaşması sürecinde önemli rol oynamıştır. Dernek sadece kültürel bir söyleme sahip olmamıştır. Çerkes diasporasının kentsel yaşama uyum, modernleşme ve siyasi temsil konularında çalışmalar yapmaktadır. Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'nden sonra AB Ankara Temsilciği nezdinde çalışmalar yapan Kaf-Der Türkiye'de çok kültürlülük bilincinin geliştirilmesi, anadilde eğitim ve yayın gibi konularda etkin bir rol oynamıştır. Merkezi Maykop'ta bulunan DAR (Dom Adaptatia Repatriant) adlı dernekle bağlantı içinde olmuş anavatanına geri dönüş yapan soydaşların uyum sürecinde etkili olmuştur. Ayrıca Maykop ve Nalçık'te bulunan üniversitelerde eğitim görmek üzere Türkiye'den öğrenci gönderimi konusunda çalışmalar yapmaktadır. Kaf-Der son yıllarda anavatan ile diaspora arasında gittikçe zenginleşen ticari ağların örülmesinde etkili bir rol oynamıştır. Kaf-Der Dünya Çerkes Birliği'nin aktif üyesidir (Kaya, 2011: 106-107).

Kaffed'e üye dernekler aşağıda verilmiştir:

- Adana Çerkes Kültür Derneği
- Afşin Kafkas Kültür Derneği
- Antalya Çerkes Derneği
- Arıkbaşı Köyü Kafkas Derneği
- Aydın Kuzey Kafkas Kültür Derneği
- Balıkesir Adıge - Çerkes Kültür Derneği
- Bandırma Kuzey Kafkas Kültür Derneği
- Biga Kafkas Kültür Derneği
- Bilecik Kafkas Kültür Derneği
- Bolu Kafkas Derneği
- Bozüyük Kuzey Kafkas Kültür Derneği
- Bursa Çerkes Kültür Derneği

Çerkes Derneği (Ankara)
Çerkes Kültür Evi Derneği
Çorum Kafkas Derneği
Denizli Kafkas Kültür Derneği
Düzce Adıge Kültür Derneği
Eskişehir Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği
Gaziantep Çerkes Derneği
Göksun Çerkes Kültür Derneği
Gönen Kafkas Kültür Derneği
Hamamözü Çerkes Derneği
İnegöl Çerkes Adıge Kültür Derneği
İskenderun Çerkes Derneği Adıge Khase
İstanbul Bahçelievler Kafkas Çerkes Derneği
İstanbul Kafkas Kültür Derneği
İzmir Çerkes Kültür Derneği
Kahramanmaraş Kafkas Kültür Derneği
Karacabey Kuzey Kafkasya Kültür Derneği
Karadeniz Ereğli Kafkas Kültür Derneği
Karlı Köyü Kafkas Kültür Derneği
Kayseri Kafkas Derneği
Kiçir Adıge Derneği
Kocaeli Kafkas Derneği
Kütahya Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği
Manisa Çerkes Kültür Derneği
Mersin Kafkas Kültür ve Yardımlaşma Derneği
Mustafa Kemal Paşa Çerkes Kültür Derneği
Nazilli Kafkas Derneği
Reyhanlı Çerkes Derneği
Sakarya Kafkas Kültür Derneği
Samsun Çerkes Derneği
Şarkışla Kafkas Derneği
Sinop Kafkas Derneği

Sivas Kuzey Kafkas Kùltür Derneği
 Söke Kafkas Derneği
 Soma Kafkas Kùltür Derneği
 Sungurlu Kafkas Kùltür ve Dayanışma Derneği
 Susurluk Kafkas Derneği
 Tokat Çerkes Derneği
 Turhal Kafkas Kùltür Derneği
 Uzunyayla Kafkas Kùltür ve Yardımlaşma Derneği (İstanbul)
 Uzunyayla Kùltür ve Dayanışma Derneği - Kayseri
 Vezirköprü Kafkas Kùltür Derneği
 Yalova Çerkes Birliği Kùltür ve Yardımlaşma Derneği (URL 5).

Çerkes kimliğini ön plana çıkararak ve liberal-milliyetçi bir söyleme sahip olan Kaf-Der'den farklı olarak 1995'te İstanbul'da kurulan Kafkas Vakfı ve Birleşik Kafkasya Derneği adlı kuruluşlar İslami eğilimi temsil ederken Kuzey Kafkasya'da İslami bir konfederasyonun oluşumu için çalışmaktadır. Kafkas Vakfı'nın Bursa, Çorum, Kayseri ve Kahramanmaraş'ta şubeleri vardır. Merkezi Fatih'te bulunan Birleşik Kafkasya Derneği ise konfederalist bir eğilimi temsil eder. Derneğin Bursa ve Samsun'da iki şubesi vardır (Kaya, 2011: 107).

Samsun'da faaliyet gösteren dernekler; Samsun Çerkes Derneği, Samsun Birleşik Kafkasya Derneği, Samsun Abaza Derneği, Adige Kùltür Derneği olmak üzere 4 tanedir.

Bunlardan Kaffed çatısı altında faaliyet gösteren Samsun Çerkes Derneği halen Rahşan Erdoğan Yılmaz başkanlığında Atakum ilçesinde faaliyetlerine aktif olarak devam etmektedir. Tez çalışmamız süresince derneğin arşivinden yararlanmakla birlikte birçoğ etkinliğine katılma imkânımız oldu.

Samsun Çerkes Derneğinde, her ayın ikinci pazar günü geleneksel kahvaltı programları düzenlenir. Kahvaltılarda Çerkes tarihi ve kùltürü ile ilgili kitap tanıtımları imza günleri ve söyleşi faaliyetlerine yer verilir. Haftanın belirli günlerinde akordeon kursu, Çerkes halk dansları kursu ve Çerkesce dil kursları verilir. Xabze Sohbetleri programları düzenlenir. şıble ve Mezdegu ekii çalışmaları yapılır. Nart Çocuk Kulübü çalışmaları kapsamında 6-12 yaş arası çocuklara geleneksel Çerkes dansları öğretilir, ana dil eğitimi verilir, sportif

faaliyetler düzenlenir, öğretici, eğlendirici etkinliklerle birlikte Çerkes örf ve adetleri öğretilir. Haluj geceleri düzenlenir. Gençlik komisyonu tarafından futbol, voleybol vb. sportif aktiviteler düzenlenir. Samsun On dokuz Mayıs Üniversitesinde okuyan Çerkes öğrenciler için tanışma, kahvaltı, piknik vs. programlar düzenlenir. Samsun On dokuz Mayıs Üniversitesi Kafkasya Araştırmaları Topluluğundaki öğrencilerle kültürel faaliyetlere ilişkin toplantılar düzenlenir. Her yıl “Geleneksel Kafkasya Gecesi” etkinliği düzenlenir. Çerkes Köy Muhtarları ile Buluşma” programı kapsamında ilçelerdeki muhtarlarla toplantılar düzenlenir. Türkiye’nin farklı illerinden ve anavatandan müzik, dans, gösteri, gezi ve kültür etkinlikleri için gelen gruplara ev sahipliği yapılır.

Araştırma sahamızda yer alan Karlı Köyü Kafkas Kültür Derneği de Kaffed’e üye derneklerdendir. 2006 yılında Karlı köyü 1. Kafkas Festivali ile birlikte derneğin açılış töreni yapılmıştır. Karlı Köyü Kafkas Kültür Derneği açılışından bu yana 7 kez Kafkas Festivaline ev sahipliği yapmıştır. Festivallerde protokolün açılış konuşmalarının ardından Samsun Çerkes Derneğinden ve anavatandan halk dansları topluluğu gösterilerine yer verilir. Akordeon gösterileri yapılır. Katılım sağlayan misafirlere geleneksel Çerkes mutfağına özgü yemekler sunulur. Mahalli düğün gösterileri ve plaket töreni yapılır. Festivaller yurt içi ve yurt dışından Çerkes soydaşların çoğunluğu oluşturduğu geniş çapta katılımı gerçekleştirir. Bir oturma salonu ve kütüphanesiyle birlikte köy kıraathanesinin bitişiğinde hizmet veren Karlı köyü Kafkas Kültür Derneği 2016 yılında olağan genel kurul toplantısını yapamaması nedeniyle kapatılmıştır.

Samsun Adige Kültür Derneği Türkiye’de bu isimle kurulmuş ilk dernektir. Derneğin çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz: 1864 sürgünüyle birlikte Anadolu’ya gelen Çerkes halkı için Atakum’da anıt dikme projesi ve kültür parkı inşa etme çalışması vardır. Dernekte Çerkesce ve Rusça dil kursu ve Kafkas halk dansları kursları düzenlenmektedir, her yıl Çerkes Etnoğrafya Sergisi sunuma açılmaktadır. Samsun ve diğer illerde çalışmaları yürütülen Çerkes Etnoğrafya Müzelerine materyal ve bilgi desteği sunulmaktadır. Bu doğrultuda 2020 yılında Samsun’da bir Kafkas-Çerkes müzesi oluşturma çalışmaları devam etmektedir. 2020 yılında yayımlanması planlanan “Çerkes Demografya Çalışması” projesi sürdürülmektedir.

2012 yılında Konya’da Adige Dil Derneği ve İstanbul’da Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti Derneği gibi belli alanlarda hizmet veren dernekler hayata geçirilmiştir. Gönüllülerin katkılarıyla desteklenen Adige Dil Derneğinde internet üzerinden tv ve radyo yayınları yapılmakta ve Çerkesce dil dersleri vermektedir. Adige Dil Derneğinin çalışmalarıyla Kafkasya’ya ait bazı eserler tercüme ettirilerek dijital ortama aktarılmış, 1100 kelimelik Çerkesce-Türkçe-Rusça sözlük internet kullanıcılarına sunulmuştur. 1918 yılında İstanbul’da kurulmuş olan Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti 1923 yılında kapatılmıştı. 2012 yılında İstanbul’da Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti Derneği adı altında yeniden kurulan dernek kadın ve çocuk eğitimi ve gelişimi ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Son dönemde dernekler, Çerkeslerin dil, kültür ve anavatanla kurulacak bağlar ile sorunlarını çözmekte yetersiz kalmaktadır. Bazı Çerkes soydaşlar Çerkes halkının problemlerini dillendirmenin ve çözenin yolunun siyasette etkin olmaktan geçtiğini düşünmektedir. Çerkes soydaşlarla birlikte Lazlar, Boşnaklar, Arnavutlar, Gürcüler vb. Türkiye’de azınlıkta yaşayan diğer halklar tarafından 2014 yılında Çoğulcu Demokrasi Partisi kurulmuştur. ÇDP, Mehmet Kaplan genel başkanlığında kurulmuş olup Türkiye’deki tüm halkların etnik kimlik sorunlarının savunucusu olarak diline ve kültürüne sahip çıkma gayesini taşımaktadır. ÇDP 2015 yılı genel seçimlerine yasal teşkilatlanmasını tamamlayamadığından 9 bağımsız aday ile katılmıştır. 2019 yerel seçimlerine büyükşehir başkan adayı çıkarmıştır.

Bugün Türkiye’de yaşayan Çerkes halkının ortak duyguda ve düşüncede birleşen çözüm bekleyen sorunları ve çözüm yolu olarak değerlendirdikleri önerilerini şöyle sıralayabiliriz:

Çerkesce dilinin yeni yetişen kuşaklara öğretilmesi amacıyla okul öncesi dönemde Çerkesce eğitim ve öğretim yapan kreşler açılmalıdır. Çerkeslerin yoğun yaşadığı il ve ilçelerde işletme giderleri devlet tarafından karşılanan yeterli sayıda kültür merkezi inşa edilmelidir. 7 gün 24 saat Çerkesce yayın yapan devlet destekli televizyon kanalları açılmalı, özellikle çocuk çizgi filmleri yayınları ile küçük çocuklara Çerkesceyi sevdirecek öğretmek amaçlanmalıdır. Çerkes nüfusunun yoğun olduğu büyük şehirlerde üniversitelerde Çerkes Dili ve

Edebiyatı, Çerkes Tarihi vb. bölümler açılmalıdır. Çerkes müzeleri kurulmalı, Çerkes tarihine ve kültürüne ait antik eserler sergilenmelidir. Çerkes halkına çifte vatandaşlık hakkı tanınmalı, anavatana giriş, çıkışları kolaylaştırılmalı, anavatanda mülk edinme, iş kurma imkânları tanınmalıdır. Bu bağlamda Çerkesler milli-toplumsal belleğin korunması ve yaşatılması için tarihine, anadiline, kültürüne ait örf, adet, gelenek vb. değerlerine ilişkin gerek sosyokültürel gerek siyasi anlamda günümüz reel şartlarına uyarlanmış faaliyetlerde bulunmaktadır.

SONUÇ

1864 yılında Kafkas-Rus savaşları sonunda Rusya tarafından zorunlu göçe tabii tutulan Çerkesler, Osmanlı devleti tarafından Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir. Çerkeslerin Osmanlı iskân politikasına bağlı olarak yerleştirildikleri iki hat şöyledir: Birincisi Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat, Kayseri, Kahramanmaraş çizgisini izleyen ilk yerleşim bölgesi Hatay'da Türkiye Cumhuriyeti topraklarından çıkarak, bugünkü Suriye ve Ürdün topraklarında devam eder. Bu hattın çevresinde Muş, Kars, Adana illerine yerleşim yerleri bulunmaktadır. İkinci hat ise Güney Marmara yöresindeki Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Düzce illeri boyunca uzanmaktadır. Kütahya, Afyon, Konya ve Aydın'da yer yer küçük Kafkas göçmen köyleri vardır (Kaf Der, 2009: 44).

Samsun, Çerkeslerin Anadolu topraklarına yoğunluklu olarak giriş yaptığı bölgelerden biridir. Samsun Merkez, Alaçam, Asarcık, Bafra, Çarşamba, Havza, Kavak, Lâdik, Salıpazarı, Terme, Vezirköprü ilçelerinde Çerkes köyleri bulunmaktadır. Bu ilçelerden biri olan Alaçam, Çerkes nüfusu barındıran iki köy yerleşimine sahiptir. Bu köy yerleşimlerinin Çerkesler tarafından seçilmesinde Kafkasya'ya benzeyen iklimi, coğrafi konumu, tarım ve hayvancılığa elverişli alanları, geniş ormanlık arazilerinin varlığı etkili olmuştur. Evlerini, bahçelerini Kafkasya'daki şekliyle düzenleyen ilk kuşakların bu kullanım özellikleri günümüzde de devam ettirilmektedir.

Kafkasya kökenli göçmenler için "Çerkes" adı bir üst kimlik olarak kullanılmaktadır. Farklı etnik kökenlere ve farklı dillere sahip olan Kafkas göçmenleri Anadolu halkı tarafından "Çerkesler" adıyla bilinmekte, bu ad altında tek bir halk ya da etnik grup olarak kabul edilmektedir. Biz de bu çalışmada Kafkas kökenli halklar için "Çerkes" adını kullanmayı benimsedik.

Çerkes kimliği içinde yer alan boylar Abhez, Besleney, Bjeduğ, Çemguy, Hatugay, Kabardey, Şapşığ, Jane, Mohoş ve Mamheğ vb şekilindedir. Ubıhlar geçmişte ayrı bir dile sahip olmakla birlikte bugün ayrı bir etnik grup olarak değerlendirilmemektedir (Kaya, 2011: 76).

Çalışmada Karlı ve Sarılık köylerinde yaşayan Çerkeslerin, Çerkesce boy ve sülale adları tespit edilmiştir. Tespitlere göre her iki köyde yaşayan aileler, Ubih ve Mohoş ve Abzah boylarından gelmektedir.

Karlı köyünde, Çerkeslerin Ubih boyuna ait Ats'e- Atsok, Çupe, Habrako, Lifij, Hurmap adlı sülalelerin; Mohoş boyuna ait ise Kocaov ve Kuadce sülalelerinin varlığını tespit ettik. Sarılık köyünde ise Ubih boyuna ait Jude sülalesi, Abzah boyuna ait Brakıy sülalesi ve Mohoş boyuna ait Mıgod, Mamış sülalelerinin varlığını tespit ettik. Kafkasya'nın Soçi bölgesinden tamamı sürülen Ubihların dili, bugün Anadolu'da tamamıyla yok olmuştur. Ubihça ölü diller arasındadır. Ubihlar bugün Adigece ve Abhazca konuşmaktadır (Bezerg, 2008: 52). Bazı araştırmacılar Ubihları Adigelerin bir kolu olarak kabul etmektedir (Tavkul, 2015; Kaya, 2011). Bunun nedeni, Türkiye'de sadece Samsun ve Manyas civarlarında Ubihlardan oluşan birkaç köy kalması ve Ubihçanın artık ölü bir dil olarak kabul edilmesi olarak düşünülebilir. Karlı ve Sarılık köylerinde yaptığımız görüşmelerde tespit ettiğimiz şekliyle aileler, boy adlarını Ubih olarak dile getirmişlerdir. Karlı köyü, çevrede de çoğunlukla Ubihların yaşadığı bir köy olarak bilinmektedir. Her iki köyde Çerkesler, etnik kimliklerine ait boy ve sülale adlarını bilmekte ve gelecek kuşaklara aktarmaktadır.

Aile içi ve toplumsal ilişkilerde etkili bir sosyal denetim mekanizması olan xabze kuralları hâkimdir. Xabze, doğumdan ölüme kadar yaşamın her alanını kapsar. Büyüklere karşı saygı ve resmi davranışları, nezaket, hoşgörü, misafirlik kavramlarını içinde barındırır.

Geleneksel Çerkes toplumunda babanın çocukları ile ilişkisi mesafelidir ve bu mesafe çocuklar büyüdüğünde daha da artar. Babanın bulunduğu ortamda çocukların fikir beyan etmesi hoş karşılanmaz. Anne, baba ve çocuklar arasında daima aracı rolü üstlenir. Çocuğun fiziksel ve psikolojik gereksinimlerini karşılayan annedir. Babaanne ve dedenin çocuk ile ilişkisi yakın, sıcak ve samimidir. Çerkeslerin Çerkeslikle özdeşleştirdikleri saygı ve geleneklerinin çocuğa aktarımını sağlayan babaanne ve dededir.

Çerkeslerde gençler ve yaşlılar düğünlerde, toplantılarda bir arada bulunmazlar. Gençler ayrı, yaşlılar ayrı otururlar. Bu durum ilişkilerin seviyeli olmasını sağlarken gereksiz laubaliliği de önler. Eşler birbirlerine adlarıyla

seslenmezler. Büyüklerin yanında bir arada görünmemeye dikkat ederler. Gelinlerin kayınpederleri ve kayınlarıyla ilişki ve iletişimi sınırlıdır. Geleneksel aile yapısına ilişkin bu özellikleri xabzeyi önceleyen sakınma gelenekleri olarak değerlendirebiliriz.

Düğünlerde, cenazelerde, toplantılarda thamete önderliği söz konusudur. Birçok yazar tarafından thametelerin liderlik, bilgi, beceri, ileri yaşta olma vasfına sahip oldukları belirtilmiştir (Serbes, 2011: 120; Kaya, 2015: 129). Araştırma sahamızda kaynak kişilerimizin verdiği bilgiler ve katımlı gözlemlerimizin ışığında thamete kavramının sahada “ileri yaş” kavramını öncelediğini tespit ettik. Bir toplantıya, düğüne ya da cenazeye katılımda önderlik etsin ya da etmesin bütün yaşlılar thamete olarak adlandırılmaktadır.

Kızlı erkekli gençlerin oyun ve eğlence amaçlı yaptıkları zehes toplantılarına sadece bekâr olanlar katılabilir. Kaşen tanışmaları ve sohbetlerine de kaynaklık eden zehesler Çerkes kültürünün, genç nesiller arasında aktarımını sağlayan toplantılardır. Karlı köyünde yapılan en son ve en geniş katımlı zehesin 1990 yılında olduğu belirtilmiştir. Uzun yıllardır zehes yapılmamasının nedeni köylerde yaşayan genç kuşağın kalmaması olarak ifade edilebilir.

Çalışmamızda zehes toplantılarında oynanan oyunların isimlerini ve icra ediliş şekillerini derledik. Derlediğimiz zehes oyunları toplam on bir tanedir.

Kafkasya’da haçeş denilen konuk evlerinin yerini araştırma sahamızda köy odaları almıştır. Köye gelen misafirler yakın akraba değilse köy odalarında ağırlandı. Köy odalarının yaklaşık 20-25 yıl önce kaldırılmasından sonra uzak-yakın misafirler hanelerde ağırlandı. Eve gelen misafiri memnun etmek Çerkesler için çok önemlidir. Aileler varlıklı olsun ya da olmasın eldeki imkânları ölçüsünde misafirlerini en iyi şekilde ağırlamaya çalışırlar.

İnsan hayatının başlıca üç geçiş dönemi vardır. Bu geçiş dönemlerinden ilki sayılan doğum yaşamın başlangıcı kabul edilir ve çeşitli adet, inanış ve ritüeller etrafında şekillenir. Çerkeslerin birlikte yaşadıkları diğer toplumlarla kültürel etkileşimi doğum öncesi, doğum sırası ve sonrası adet ve uygulamalarını şekillendirmiştir. Bu süreçlerdeki inanışlar ve uygulanan pratikler Anadolu’nun çeşitli yörelerindekiyle paralellik göstermektedir. Doğum sonrası kurban kesme

ve yürüme çöreği pişirme uygulamaları Kafkasya'ya ait yazılı kaynaklarla paralellik arz etmektedir.

Yaşamın ikinci geçiş dönemi sayılan evlenme, düğün öncesi ve sonrası uygulanan pratiklerle Çerkes toplumunun en önemli sosyal olaylarından. Toplantılarda tanışıp kaşen olan gençlerin arkadaşlık ilişkisi, kendilerini güven toplumu olarak niteleyen Çerkesler tarafından olağan karşılanır. Fakat kaşenlik ilişkisi evlilik sürecine girmeye başladığında kız ve erkek daha az görüşmeye başlar, araya sınır koyarlar. Evlendikten sonra gelin ve damadın ailelere karşı sakınma gelenekleri söz konusudur. Zeheslerde, kaşenlikte gençlerin ilişki ve etkileşimleri olağan karşılanan bir durumken evlilik öncesi ve sonrasında her iki tarafın ailesine karşı sakınma gelenekleri söz konusudur.

Göçle gelen ilk kuşaklarda diğer toplumlarla kız alışverişi yapılmazdı. Çerkesler, farklı kültürlerle etkileşim halinde yaşadıkları topraklarda kültürlerine özgü gelenek ve âdetlerini dışa kapalı köy yaşantısı içinde yaşatma çabası içinde olmuşlardır. 1990'lı yıllardan itibaren Çerkes kökenli olmayan gelin ve damatların aile içine alındığı görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeninin şehirleşmeyle birlikte diğer kültürlerle bir arada yaşama sonucu kültürleşme olduğu söylenebilir.

Akrabalık bağlarının yedi kuşak öteye uzandığı Çerkeslerde aynı sülaleden ve aynı köyden evlilikler hoş karşılanmamıştır. Bununla birlikte aileler feodal sistemin izinde kendilerine uygun sülalelerden kız alıp verme konusunda hassas davranmışlardır.

Düğünlerinde mızıka ya da akordion eşliğinde icra edilen Kafkas oyunlarından başka oyun oynanmasına müsaade etmemişlerdir. Mümkün olduğunca dışa kapalı köy yaşantısı içinde geleneklerini ve değerlerini sürdürme çabası içinde oldukları görülür.

Benzer şekilde eskiden düğünlerine Çerkes olmayanların katılımı mutlak suretle istenilmezken artık bu durum göz ardı edilmektedir. Kafkasya'ya ilişkin tarihsel kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle araştırma sahamızdaki düğün sürecinde uygulanan pratikler ve ritüeller paralellik göstermektedir.

Geçiş dönemlerinden üçüncüsü ölümdür. Kafkasya'da kökenini çok tanrılı dinlerden almış olan cenaze ritüel ve uygulamalarının araştırma sahamızda İslamiyet'in etkisiyle yeni formlarla şekillendiği görülmektedir. Bu anlamda

Çerkeslerin Kafkasya'dan göç yoluyla diasporaya taşıdığı bir kısım inanış ve ritüelleri değişime uğrarken bir kısmı da İslami formlarla bir arada yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Her yıl 21 Mayıs'ta Türkiye'de Kocaeli-Kefken ve İstanbul-Taksim başta olmak üzere birçok ilde, anavatanda ise Kabardey-Balkar Cumhuriyetinin başkenti Nalçik'te Çerkes Sürgünü Anma törenleri düzenlenir. Anma törenleri Çerkes halkının kimliğini, kültürünü koruma ve yaşatma çabasının kamusal alanda ifade edilmesi amacına hizmet eder.

Çerkesler kırsal kesimde geleneksel aile yaşantısı içinde geleneklerinin nesiller arasında aktarımını sağlayabilmiştir. Araştırma sahamızdaki orta ve yaşlı kuşaktan kişiler geleneği yaşayarak öğrenmiş dolayısıyla içselleştirmiştir. Geleneksel aile yapısı içinde çocuklar Çerkesceyi, adet ve gelenekleri dede, babaanne, hala, amca gibi aynı evde yaşadıkları yakınlarından öğrenmiştir. Xabze denilen sözlü hukuk kuralları aile ve toplumsal yaşamın her alanında etkisini göstermekteydi. Evlerde Çerkesce konuşulmaktaydı. Çerkesler kapalı köy yaşantısı içinde özgün kültürlerini koruyup yaşatabilmişlerdir. Kentleşme sonrasında çekirdek aile yapısına geçişle birlikte bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmıştır. Kent yaşamında aile yapısı değişmiş, dilin genç kuşağa aktarımı mümkün olmamıştır. Bugün, kentlerde doğmuş büyümüş Çerkes diasporasının beşinci altıncı kuşakları geleneksel aile ve toplum yapısı içinde Çerkes kültürünü yaşamaktan yoksun kalmışlardır. Çerkes kültürüne ait adet ve gelenekleri büyüklerinden dinleyerek ve kitaplardan okuyarak öğrenmektedirler. Bu anlamda Çerkes Sivil Toplum Kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir.

Küreselleşmenin etkisiyle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler anavatan ve diasporadaki bağlantının güçlenmesini sağlamıştır. Sosyal medya yoluyla iletişim kolaylığı ve iki ülke arasındaki ziyaretler kültürün taşınması ve gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Kentleşmeyle birlikte kurumsal alanla ilişkilenecek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çerkesler kamu kurumları, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve basın ile karşılıklı saygı ve güvene dayalı ilişkiler kurarak sorunlarını ve taleplerini kamuoyuna taşıma çabası içindedirler.

Bu bağlamda Çerkes dernekleri önemli bir rol üstlenmiş milli-toplumsal belleğin korunması ve yaşatılması bağlamında tarihine, anadiline, danslarına ve

kültürüne ait örf, adet, gelenek vb. özelliklerine ilişkin günümüz reel şartlarına uyarlanmış faaliyetlerde bulunmaktadır.

Çerkes dernekleri kültürel mirasın aktarımını sağlamak ve geleneğin zaman içinde değişimine ve dönüşümüne diğer bir ifadeyle geleneğin yaşatılmasına rehberlik etme rolünü üstlenmektedir.

155 yıl önce anavatanlarından ayrılarak Karlı ve Sarılık köylerine yerleşen Çerkes halkı kültürlerine özgü yemekleriyle, danslarıyla, misafirperverlik ve saygı kavramını önceleyen pratikleriyle bilinmektedir. Türkiye’de iyi yurttaş olma çabasıyla birlikte Çerkes kimliğini, kültürünü koruma ve yaşatma bağlamında mücadelelerini sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

Kitap

- Abadan- Unat Nermin, **Bitmeyen Göç**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- Aslan, Cahit, **Biz Çerkesler**, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2009.
- Aslan, Cahit, **Anavatanlarından Sürülüşlerinin 150. Yılında Çerkesler**, Kafdav Yayınları, Ankara 2015.
- Aslan, C, Devrim, C, Huvaj, F, Papşu, M, Karaerkek, N, Özbay, Ö, Berzeg, S, Dağıstanlı, S (Haz.) **Biz Çerkesler**, Kafkas Dernekleri Federasyonu, Ankara 2009.
- Asmann, Jan, **Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.
- Artun, Erman, **Türk Halk Bilimi**, Karahan Kitabevi, Adana 2017.
- Baj, Jabagi, **Çerkesya'da Sosyal Yaşayış ve Adetler**, Kafkasya Kültürel Dergisi Yayınları, Ankara 1969.
- Baytekin, Süha, **Diasporada Çerkes Olmak Denemeler-Makaleler-Eski Fotoğraflar**, Kuzgun Kitap, Bursa 2017.
- Berzeg, E. Sefer, **Kafkasya ve Diaspora Yayın Hayatından**, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2008.
- Berzeg, E. Sefer, **Kafkasya ve Diaspora Üzerine Söyleşiler**, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2011.
- Blaramberg, F. Yohann, **Kafkasya Tarihi, Topoğrafik, İstatistik, Etnografik ve Askeri Tasviri**, (Çev. Habibe Eren), Kafdav Yayıncılık, Ankara 2017).
- Çelebi, Evliya, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Çev. Zuhuri Danışman) Onbirinci Kitap, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1970).
- Çurey, Ali, **Sürgün Halk Anadolu Çerkesleri**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2013).
- Dubrovin, F. Nikolay, **Çerkesler**, (Çev. Habibe Eren, Varol Tümer), Kafdav Yayıncılık, Ankara 2017.
- Dumanış, Avledin, **Çerkes Kültürü Üzerine Etüd**, Kayseri Kafkas Derneği Yayını, Kayseri 2004.
- Gergin, Erol, , **Haçes Hikâyeleri**, Koyusiyah Yayıncılık, Ankara 2016.

- Gergin, Erol, **Misafir Kızlar Uzunyayla'dan Çerkes Hikâyeleri**, Koyusiyah yayıncılık, Ankara 2018.
- Göktaş, Hüsnü, **Çerkes Kültür Deryası Bize Miras**, Tunç Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Karpat, H. Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Kartarı, Asker, **Farklılıklarla Yaşamak**, Ürün Yayınları, Ankara 2001.
- Kaya, Ayhan, **Diasporada Geleniğin Yeniden İcadı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- Kaya, Yalçın, **Çerkesler 1 Tarih-Mitoloji-Gelenek**, Dahi Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Koçak, Y, Terzi, E, Özgür, N, Sert, D, **Küreselleşme Çağında Göç**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Serbes, Nahit, **Benim Yolum Xabze**, PhoenixYayımevi, Ankara 2016.
- Serbes, Nahit, **Yaşayan Efsane Xabze**, PhoenixYayımevi, İstanbul 2018.
- Öner, S. Gülfer İhlamur, Öner, N. Aslı Şirin (Der.) **Küreselleşme Çağında Göç**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Örnek, Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Özdemir, Gürbüz, **Hemşehri Derneklerinin Baskı Grubu Niteliği (Ankara ve İstanbul Dernekleri Örneği)**, Nobel Yayınları, Ankara 2014.
- Özdemir, Nebi, **Türk Eğlence Kültürü**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Özdemir, Özbay Yismeyl, **Mitoloji ve Nartlar**, Kafdağı Yayınları 1, Ankara 1990.
- Uçar, Metin, **Geçmişten Geleceğe Çerkesler Kültür, Kimlik ve Siyaset Geleniğin İcadı: Çorum Çerkesleri Örneği**, Kafdav Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayıncılık İşletmesi, Ankara 2014.
- Tavkul, Ufuk, **Kafkasya Gerçeği**, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- Tornau, Feodor Feodoroviç, **Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları** (Çev. Traş Gül Ece Liman, Keriman Vurdem), Kafdav Yayıncılık, Ankara 2019.

MAKALELER-TEZ ve DİĞER KAYNAKLAR

DOĞANAY, Gümelek, “Hatıralarla Kurulan Bir Toplumsal Kimlik: 21 Mayıs 1864 Sürgünü ve Türkiye’li Çerkesler” ,**Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 10/10, Summer 2015, p. 361-380.

KARAMAN, Kasım, “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 21, 2010, s. 227-236.

Koçak, Yüksel, Terzi, Elvan, Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri “**Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 3, 2012, s. 163-184.

PAPŞU, Murat, “Yüz Binler Yurtlarına Yeni Yurtlarına Yürüdü”, **Atlas Tarih Dergi**, S. 24 (2013), S. 42-54.

SAĞIR, “Adem, Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 1, 2016, s. 227-298.

SATIŞ, İlhan, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kafkasya’dan Anadolu’ya Çerkes Göçü ve İskânları**, 21. Yüzyılda Çerkesler Sorunlar ve Olanaklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2014, 209-220.

Eroğlu, Erol, Özkanat, Zehra, “Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Gelenek ‘Duvak Töreni’ **TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S.3, 2014, s. 272-278.

ŞAHİN, Cemile, ”Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu’da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, S. 8, 2016, s. 2782-2816.

ÇEVİK, Ufuk, “Effects of Participating in Diaspora Tourism on Circassians Living in Turkey on Their Place Attachment” Heritage Tourism Beyond Borders and Civizilations, 2-5 October 2018, Eskişehir, Turkey.

Alaçam Belediyesi, **Alaçam Samsun’un İncisi**, XL Tanıtım Ajansı, İzmir 2016.

Zabun, Sezgin, Eser, Mehmet, **Çerkes Sürgünü ve Osmanlı İskân Politikası: Sivas İli Örneği**, 21. Yüzyılda Çerkesler Sorunlar ve Olanaklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2014, 221-231.

Kadıoğlu, V, Seymen, H, elik, F, Dinçer, B, Kaplan, F, etinkaya,  (Haz.)
Kafder Faaliyet Raporu 2011-2013, Kafkas Dernekleri Federasyonu,
Ankara 2013.

(URL 1) Raşan Erdoğan Yılmaz'dan Sürgün Ağıtları, Jıneps Gazetesi,
<https://jinepsgazetesi.com/rahsan-erdoğan-yilmazdan-surgun-ağıtlari-12978.html> 20.06.2018.

(URL 2) Şiş Nani, NARTLAR. COM web portalı, <http://www.nartlar.com/sis-nani.html> 20.06.2018.

(URL3) Bımag, Bir G Ağıdı: Yıstambılakue, <https://bianet.org/bimag/sanat/138456-bir-goc-agidi-yistambilakue> 20.06.2018.

(URL 4) Kuzey Kafkas Dernekleri, Kafkas Dernekleri Federasyonu,
<http://kaffed.org/bilgi-belge/diaspora/item/6-kuzey-kafkas-dernekleri.html>
28.04.2019.

(URL 5) ye Dernekler, Kafkas Dernekleri Federasyonu, <http://www.kaffed.org/kaffed/uye-dernekler.html> 28.04.2019.

KAYNAK KİŞİLER

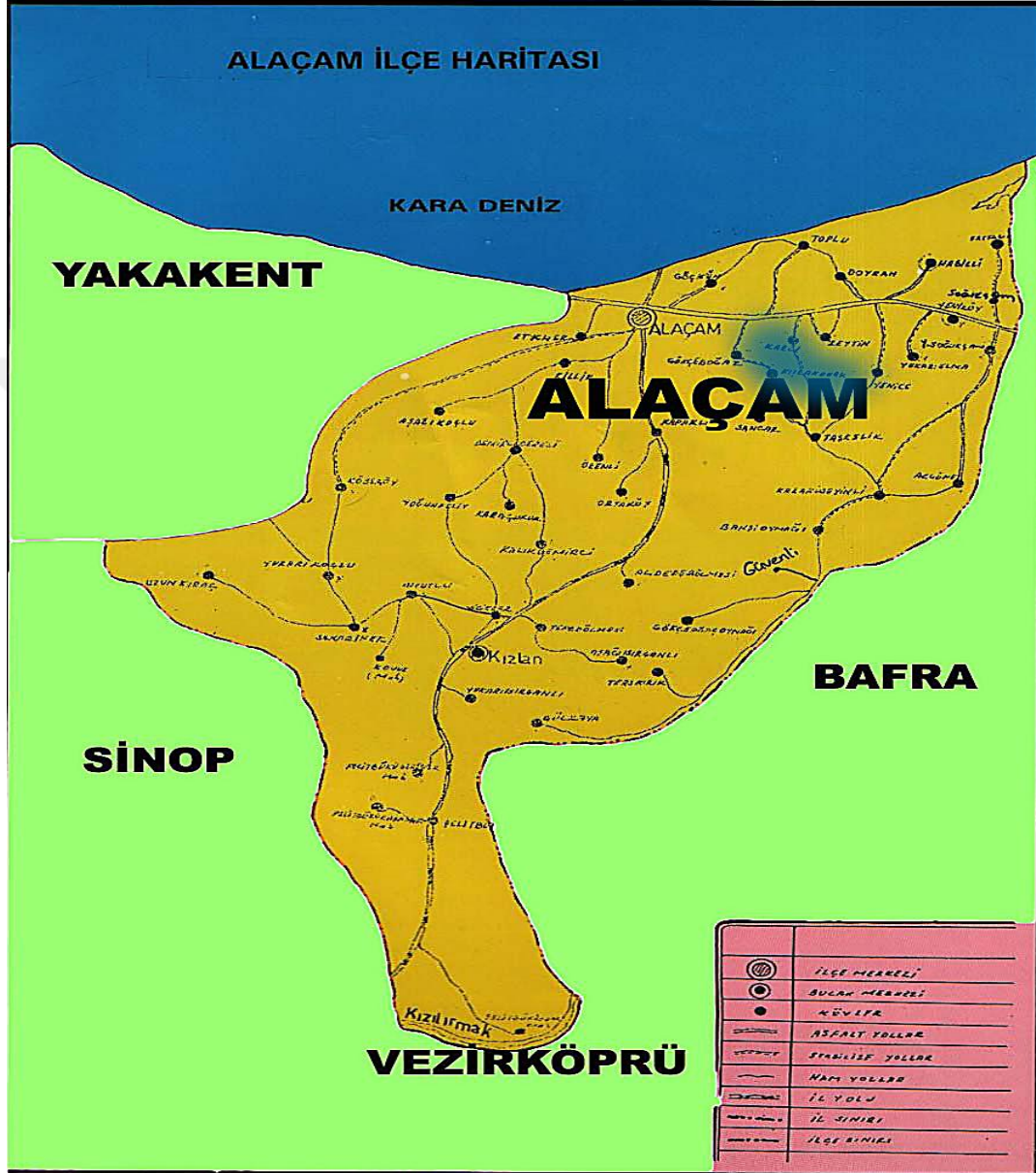
- K1:** Zeliha DÜŞÜNSEL, 1934, okuma yazma yok, ev hanımı, Karlı, Haziran 2018
- K2:** Bedir BOZDEMİR, 1933, ilkokul mezunu, emekli, Karlı, Ağustos 2018
- K.3:** Bedriye BOZDEMİR, 1944, okuma yazma yok, ev hanımı, Karlı, Ağustos 2018
- K.4:** Güzide SEVİNÇ, 1955, okuryazar, ev hanımı, Karlı, Eylül 2018
- K.5:** Hanife BOZDEMİR, 1958, okuryazar, ev hanımı, Karlı, Ağustos 2018
- K.6:** Saim SEZGİN, 1954, üniversite mezunu, inşaat mühendisi, Sarılık, Ağustos 2018
- K.7:** Rahşan ERDOĞAN YILMAZ, 1976, üniversite mezunu, avukat, Samsun Çerkes Derneği Başkanı, Karlı Eylül 2018
- K.8:** Leyla ŞARA, 1964, lise mezunu, evhanımı, Sarılık, Ağustos 2018
- K.9:** Şaban ATACAN, 1940, okuryazar, emekli, Sarılık, Ağustos 2018
- K.10:** Zekiye SEVİNÇ, 1952, okuryazar, evhanımı, Karlı, Temmuz 2018
- K.11:** Yüksel SEVİNÇ, 1950, okuryazar, evhanımı, Karlı, Eylül 2018
- K.12:** Lütfi SEVİNÇ, 1944, ilkokul mezunu, emekli, Karlı, Haziran 2018
- K.13:** Necla ŞEN, 1962, üniversite mezunu, sosyal hizmet uzmanı, Sarılık, Eylül 2018
- K.14:** Ali Kemal CİRTEL, 1952, lise mezunu, emekli, Karlı, Haziran 2018
- K.15:** Şadiye ZENGİN, 1952, okuryazar, evhanımı, Karlı, Haziran 2018
- K.16:** Ahmet ZENGİN, 1938, okuryazar, emekli, Karlı, Haziran 2018
- K.17:** Durgül ŞEN, 1948, okuryazar, evhanımı, Karlı Eylül 2018
- K.18:** Seyhan BAŞARAN, 1955, okuryazar, evhanımı, Karlı Eylül 2018
- K.19:** Nural KEVREK, 1965, üniversite mezunu, öğretmen, Karlı Mayıs 2018
- K.20:** Derya SEVİNÇ, 1980, lise mezunu, esnaf, Karlı, Ağustos 2018
- K.21:** Kadir ÖZYILMAZ, 1963, lise mezunu, işçi, Samsun Adige Derneği kurucusu, Samsun, Eylül 2018
- K.22:** Gülçin CİRTEL, 1960, ilkokul mezunu, ev hanımı, Karlı, Temmuz 2018
- K.23:** Alaeddin SEZGİN, 1970, lise mezunu, memur, Karlı, Temmuz 2018
- K.24:** Salim CEYLAN, 1966, lise mezunu, Çorum Kafkas Kültür Derneği Başkanı, Karlı, Temmuz 2018

- K.25:** Seçkin ŞEN, 1971, üniversite mezunu, memur, Karlı, Eylül 2018
- K.26:** Neziha PARLAK, 1966, okuryazar, ev hanımı, Sarılık, Ağustos 2018
- K.27:** Canan SEVİNÇ, 1968, lise mezunu, ev hanımı, Karlı, Eylül 2018
- K.28:** Süleyman SEVİNÇ, 1975, lise mezunu, Karlı köyü muhtarı, Karlı, Ekim 2018
- K.29:** Yasemin SEVİNÇ KARADENİZLİ, 1978, üniversite mezunu, işçi, Karlı, Ekim 2018
- K.30:** Hasan BOZDEMİR, 1980, lise mezunu, çiftçi, Karlı, Eylül 2018
- K.31:** Hüseyin SEVİNÇ, 1955, ilkokul mezunu, emekli, Karlı, Ekim 2018
- K.32:** Nahit SERBES, 1945, lise mezunu, kültür araştırmacısı, yazar, Kocaeli, Mayıs 2018
- K.33:** Ufuk ÇEVİK, 1966, yüksek lisans, akademisyen, Kocaeli, Mayıs 2018
- K.34:** Özcan ATICIER, 1969, üniversite mezunu, öğretmen, Kocaeli Mayıs 2018
- K.35:** Mustafa ŞARA, 1972, lise mezunu, Sarılık köyü muhtarı, Sarılık köyü Şubat 2018.
- K.36:** Muammer SAĞLAM, 1974, lise mezunu, Susurluk Kafkas Derneği Başkan Yardımcısı, Kocaeli, Mayıs 2018

EKLER

Fotoğraf 1 Alaçam İlçe Haritası

Fotoğraf 2 Karlı Köyü Girişinde Bulunan Anıt

Fotoğraf 3 Sarılık Köyü Girişinde Bulunan Anıt

Fotoğraf 4 Sarılık Köyünde Bir Çerkes Evi

Fotoğraf 5 Sarılık Köyünde Bir Çerkes Evi

Fotoğraf 6 Sarılık Köyü Tembelhanesi

Fotoğraf 7 Karlı Köyü Tembelhanesi

Fotoğraf 8 Samsun ve Çorum Çerkes Derneği Gençlik Toplantısında Çerkes Halk Oyunları

Fotoğraf 9 Samsun ve Çorum Çerkes Derneği Gençlik Toplantısında Çerkes Halk Oyunları

Fotoğraf 10 Samsun ve Çorum Çerkes Derneği Gençlik Toplantısında Adige Bayrağı Etrafında Toplanan Gençler

Fotoğraf 11 Karlı Köyünde Düğün Yemeği Servisi

Fotoğraf 12 Karlı Köyünde Düğün Yemeği Yenilirken

Fotoğraf 13 Karlı Köyünde Düğünde Çerkes Halk Oyunları

Fotoğraf 14 Karlı Köyünde Evin Avlusunda Düğün Alanı

Fotoğraf 15 Kefken Sürgün Anma Töreni Babalı Merkez Camii Önünde Açılış Konuşması (2018)

Fotoğraf 16 Kefken Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018)

Fotoğraf 17 Kefken Sürgün Anma Töreni Pankart Açılması (2018)

Fotoğraf 18 Kefken Sürgün Anma Töreni Sahilde Hazırlık (2018)

Fotoğraf 19 2018 Kefken Sürgün Anma Töreni Ağtlar Eşliğinde Sahile İniş

Fotoğraf 20 Kefken Sürgün Anma Töreni Denize Bırakılan Karanfiller (2018)

Fotoğraf 21 2018 Kefken Sürgün Anma Töreni Adige Bayrağı Açılırken (2018)

Fotoğraf 22 Kefken Sürgün Anma Töreni Sürgün Nöbeti Tutan Çerkesler

Fotoğraf 23 Nalçık Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018)

Kaynak: Ufuk Çevik

Fotoğraf 24 Nalçik Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018)

Kaynak: Ufuk Çevik

Fotoğraf 25 Nalçik Sürgün Anma Töreni Kortej Yürüyüşü (2018)

Kaynak: Ufuk Çevik

BAZI ÇERKESCE KAVRAMLARIN TÜRKÇE KARŞILIKLARI

Xabze (Habze/ Kabze): Çerkeslerin sosyokültürel yaşamını belirleyen sözlü hukuk kurallarıdır.

Hatıyako: Düğünde oyun sırasını belirleyen oyunu yöneten kişidir. Çerkes halk oyunlarının genel düzeninden sorumludur.

Kaşen: Genç kız ve erkeğin toplantılarda, düğünlerde tanışarak kurdukları arkadaşlık ilişkisine denir.

Sava: Çerkesce damat anlamında kullanılır.

Savaşij: Damadın düğün süresince kaldığı evin sahipleri tarafından düğünden on gün sonra düzenlenen yemekli eğlence törenidir.

Zexes: Çerkes köylerinde kızlı erkekli gençlerin, tanışıp kaynaşarak çeşitli oyunlar oynadığı toplantılardır.

Hoh: Düğünün başında Thamentenin evlenen gençlere ithafen yaptığı iyi dileklerini içeren konuşmadır.

Maxime: Düğünde ikram edilen, alkollü ya da alkolsüz geleneksel Çerkes içkisidir.

Thamete: Çerkes köylerinde toplantı, düğün, cenaze gibi sosyal olaylarda topluma önderlik eden kişidir.

ÖZ GEÇMİŞ

1981'de Giresun'da doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise hayatını Giresun'da tamamladı. 1999'da Bulancak Sağlık Meslek Lisesi Hemşirelik Bölümünden mezun oldu. 2001 yılında Samsun/Alaçam Devlet Hastanesine hemşire olarak atandı. 2006 yılında başladığı Anadolu Üniversitesi Sağlık Programları Bölümünün Laboratuvar Veteriner Sağlık Alanındaki öğrenimini 2008'de tamamladı. 2009 yılında başladığı Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü 2014'te tamamladı. 2014 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesinde başladığı Pedagojik Formasyon Eğitimini 2015 yılında tamamladı. 2017 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı ve yüksek lisans eğitimi devam etmektedir. Halen Samsun/Alaçam Devlet Hastanesinde hemşire olarak çalışmaktadır. Evli ve 1 çocuk annesidir.